

www.e-rara.ch

Omnes quae extant D. Hieronymi Stridonensis lucubrationes

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Basileae, [1536-1538]

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: FM1 II 1-6

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-62470>

[Commentariorum Hieronymi in epistolam ad Galatas liber primus - tertius]

---

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

158
A **DIVI HIERONYMI IN EPI**
STOLAM AD GALATAS AD PAULAM ET EVSTOCHIVM PROOEMIUM.

A V C I admodum dies sunt ex quo epistolam Pauli ad Philemonem interpretatus ad Galatas transenderam: multis retrorsum in medio prætermis-
& ecce subito literæ mihi de urbe allatæ sunt: nunciantes & Albinam uenerabilem anum præsentia domini redditam, & sanctam Marcellam matris con-
tubernio destitutam, magis nunc uestrum ò Paula & Eustochium flagitare solatium. Et quia hoc interim fieri non potest propter grãdia maris in medio
spacia atq; terrarum: repente uulnus impressum saltem scripturarum uellem curare medicamine.
Scio equidem ardorem eius, scio fidem, quam flammam semper habeat in pectore, superare se-
xum, obliuisci hominis, & diuinorum uoluminum tympano cõcrepante, rubrum huius seculi pe-
lagus transfretare. Certe cum Romæ essem, nunquam tam festina me uidit ut non de scripturis
aliquid interrogaret. Neq; uero more Pythagorico quicquid responderam rectum putabat: nec
sine ratione præiudicata apud eam ualebat autoritas: sed examinabat omnia & sagaci mente uni-
uersa pensabat: ut me sentirem non tam discipulam habere q̃ iudicem. Itaq; quod & illi absenti
pergratum fore, & uobis quæ in præsentiarũ estis utile existimo: aggrediar opus intentatum an-
te me linguæ nostræ scriptoribus, & à Græcis quoq; ipsis uix paucis, ut rei poscebat dignitas usur-
parum. Non quia ignorem Caium Marium Victorinũ, qui Romæ pueros rhetoricam docuit,
ædidisse cõmentarios in Apostolum: sed quod occupatus ille eruditione seculariũ literarum, scri-
pturas omnino sanctas ignorauerit, & nemo possit quãuis eloquens de eo bene disputare quod
nesciat. Quid igitur, ego stultus aut temerarius qui id polliceor quod ille non potuit? Minime.
Quinpotius in eo ut mihi uideor cautior atq; timidior, quod imbecillitatem uirium mearum sen-
tiens, Origenis commentarios sum secutus. Scripsit enim ille uir in epistolam Pauli ad Galatas
B quinq; propria uolumina, & decimum Stromatum suorum librum cõmatico super explanatio-
ne eius sermone cõpleuit: tractatus quoq; uarios & excerpta quæ uel sola possint sufficere com-
posuit. Prætermitto Didymum uidentem meum, & Laodicenũ de ecclesia nuper egressum, & A-
lexandrum ueterem hæreticum: Eusebium quoq; Emesenum, & Theodorum Heraclioten, qui
& ipsi nonnullos super hac re cõmentariolos reliquerũt. E quibus si uel pauca decerperem, fieret
aliquid quod non penitus contemneretur. Itaq; ut simpliciter fatear: legi hæc omnia, & in mente
mea plurima coaceruans, accito notario uel mea uel aliena dictauĩ: nec ordinis, nec uerborum in-
terdum, nec sensuum memoriam retentans. Iam domini tantum misericordiæ est, ne per imperi-
tiam nostrã ab alijs benedicta dispereant, & non placeãt inter extraneos quæ placent inter suos.
Argumentum itaq; epistolæ huius breuiter comprehendens: hac præfatione commoneo: ut scia-
tis eandem esse materiam & epistolæ Pauli ad Galatas, & quæ ad Romanos scripta est. Sed hoc
differre inter utramq; quod in illa altiori sensu & profundioribus usus est argumentis: hic qua-
si ad eos scribens de quibus in consequentibus ait: O insensati Galatæ, & sic insipientes estis:
tali sermone moderatus est: quod increparet potius quàm doceret, & quem possent stulti in-
telligere: ut communes sententias communi oratione uestiret, & quos ratio suadere non po-
terat, reuocaret autoritas. Nullus quidem Apostoli sermo est: uel per epistolam uel præsen-
tis, in quo non laboret docere antiquæ legis onera deposita, & omnia illa quæ in typis & ima-
ginibus præcesserunt, id est ocium sabbati: circumcisionis iniuriam: Kalendarum & trium per
annum solennitatum recursus: scrupulositatem ciborum, & per dies singulos lauacra iterum
sordidanda, gratia euangelij subrepente cessasse: quam non sanguis uictimarum sed fides ani-
mæ credentis impleat. Verum alibi pro parte, & ut se aliud agenti hæc quæstio obrulerat, ex la-
tere disputatum est, & penè perstrictum. In his autem duabus ut dixi epistolis, specialiter anti-
quæ legis cessatio & nouæ introductio continetur. Sed ad Galatas hoc proprium habet: quod
non scribit ad eos qui ex Iudæis in Christum crediderant, & paternas putabant ceremonias ob-
seruandas: sed ad eos qui ex gentibus fidem euangelij receperant, & rursus retro lapsi, quo-
rundam fuerant autoritate deterriti: asserentiũ Petrum quoq; & Iacobum, & totas Iudææ eccle-
gas

Alias, euangelium Christi cum lege ueteri miscuisse. Ipsum etiam Paulum aliud in Iudæa facere, **C** aliud nationibus prædicare: & frustra eos in crucifixum credere, si id negligendum putaret, quod apostolorum principes obseruarent. Quamobrem ita caute inter utrumq; & medius incedit: ut nec euangelij prodat gratiam pressus pondere & autoritate maiorum, nec præcessoribus faciat iniuriã, dum assertor est gratiæ: oblique uero & quasi per cuniculos latenter incedens: ut Petrum doceat pro commissa sibi circuncisionis plebe facere, ne ab antiquo repente uiuendi more desciscens, in crucem scandalizata non crederet: & sibi prædicatione gentiũ credita, æquum esse id pro ueritate defendere, quod alius pro dispensatione simularet. Quod nequaquam intelligens Bata neotes & sceleratus ille Porphyrius, in primo operis sui aduersum nos libro: Petrum à Paulo obiecit esse reprehensum: quod non recto pede incederet ad euangelizandum, uolens & illi maculam erroris inurere, & huic procacitatis, & in commune ficti dogmatis accusare mendacium, dum inter se ecclesiarum principes discrepent. Quæ quidem & nunc orantibus uobis leuiter quo sensu sint dicta contingimus, & in suis locis plenius exequemur. Sed iam tempus est, ut ipsius apostoli uerba ponentes, singula quæq; pandamus.

COMMENTARIORVM HIERONYMI
in epistolam ad Galatas
liber primus.

PAULUS apostolus, nō ab hominibus neq; per hominem & c.] Non superbe, ut qdam putāt sed neces-

sarie, neq; ab hominibus, neq; per hominem se apostolum esse proponit: sed per Iesum Christum & deũ

B patrē: ut eos qui Pau-

lum extra duodecim apostolos uentilabant, & nescio unde subito prorupisse, uel à maioribus ordinatum astruebant, hac autoritate confunderet. Potest autem & oblique in Petrum & in ceteros dictum accipi: quod non ab apostolis ei sit traditum euangelium: sed ab ipso Iesu Christo, qui & illos apostolos elegerat. Hoc autem totũ ideo preparatur, ut nemo sibi contra legis onera pro euangelij gratia disputanti, possit opponere, sed Petrus hoc dixit, sed apostoli hoc statuerunt, sed præcessores tui aliud decreuerunt. Quod quidem in sequentibus nunc quasi occulto sermone præludens manifestius facit, dum ab eis qui uidentur esse aliquid nihil in se collatum refert, & ipsi Petro in faciem restitisse se scribit: nulla se dicens necessitate compulsus ut hypocrisis cederet Iudæorum. Quod si temerarium quibusdam uidetur eum contra apostolos quamuis occulte locutum: qui Hierosolymam idcirco perrexerit: ut cum eis conferret euangelium: ne forte in uacuum curreret, aut eucurrisset, illo intelligentiam transferamus: Vsq; hodie à patriarchis Iudæorum apostolos mitti: à quibus etiam tunc reor Galatas deprauatos legem obseruare cœpisse: uel certe alios de Iudæis credentibus in Christum perrexisse Galatiam, qui assererent Petrum quoq; apostolorum principem & Iacobũ fratrem domini, legis ceremonias custodire. Ad distinctionem itaq; eorum qui mittuntur ab hominibus, & sui q; sit missus à Christo, tale sumpsit exordium. Paulus apostolus: non ab hominibus, neq; per hominē.

PAULVS apostolus non ab hominibus, neque per hominem: sed per Iesum Christũ & deũ patrē qui suscitauit eũ à mortuis.

Et qui

nos possumus intelligere Ioannem quoq; baptistam, & prophetam & apostolum appellandum: siquidem alt scriptura: Fuit homo missus à deo cui nomen erat Ioannes. Et in epistola ad Hebræos propterea Paulum solita consuetudine nec nomen suum, nec apostoli uocabu-

Heb. 3. 4

lũ præposuisse: quia de Christo erat dicturus: Habentes ergo principem sacerdotũ & apostolum confessionis nostræ Iesum: nec fuisse congruum ut ubi Christus apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus apo-

D

stolus poneretur. Quatuor autem genera apostolorum sunt. Vnum, quod neq; ab hominibus est, neq; per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem. Aliud quod à deo quidem est, sed per hominē. Tertium, quod ab homine non à deo. Quartum, quod neq; à deo neq; per hominē, neq; ab homine, sed à semetipso. De primo genere potest esse Esaias caterq; prophetæ, & ipse apostolus Paulus: qui neq; ab hominibus neq; per hominē, sed à deo patre & Christo missus est. De secundo, Iesus filius Naue: qui à deo quidem est apostolus constitutus, sed per hominem Moysen. Tertium genus est: cum hominum fauore & studio aliquis ordinatur. Ut nunc uidemus plurimos nō dei iudicio, sed redempto fauore uulgi in sacerdotiũ subrogari. Quartum est pseudoprophetarũ, & pseudoapostolorũ. De quibus Apostolus: Istiusmodi, inquit, pseudoapostoli, operarij iniquitatis: transfigurantes se in apostolos Christi, qui dicunt: Hæc dicit dominus: & dominus non misit eos. Verum non talis apostolus Paulus, qui neq; ab hominibus neq; per hominem, sed à deo patre per Iesum Christum missus est. Ex quo approbatur, Hebionis & Photini etiam hinc hæresis retundenda, quod dominus noster Iesus Christus deus sit: dũ apostolus qui à Christo ad prædicationem euangelij missus est, negat se missum esse ab homine. Subrepunt hoc loco ceteræ hæreses: quæ putatiuam Christi carnem uendicantes: deum autem Christũ esse, non hominem. Necnon & noua hæresis: quæ dimidiatã Christi asserit dispensationē. Atq; ita ecclesiæ fides inter tanta salforum dogmatum naufragia constituta: si Christũ fateatur hominē: Hebion Photinusq; subrepunt. Si deum esse contenderit: Manichæus & Marcion, & nouelli dogmatis autor ebulliunt. In cōmune itaq; audiant: Christum & deum esse & hominē. Nō quod alius deus sit, & alius homo: sed qui deus semper erat, homo ob nostrã salutē esse dignatus est. Sciendũ quoq; in Marcionis apostolo non esse scriptũ, & per deum patrem: uolentis exponere Christum

2. Cor. ii. 6

A Christum non à deo patre, sed per semetipsum suscitatum: ut est illud: Soluite templum hoc & ego in triduo suscitabo illud. Necnon & alibi: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à me ipso: Potestatem habeo ponendi eam, & rursum potestatem habeo sumendi illam.

a ¶ Et qui mecum sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiarum &c.] In alijs epistolis, Sosthenes & Siluanus, interdum & Timotheus in exordio proponuntur: in hac tantum quia necessaria erat autoritas plurimorum, omnium fratrum nomen assumitur. Qui & ipsi forsitan ex circumscriptione erant, & à Galatis non contemptui ducebantur. Plurimum quippe facit ad populum corrigendum, multorum in una re sententia atque consensus. Quod autem ait: ecclesijs Galatiarum, & hoc notandum quia hic tantum generaliter non ad unam ecclesiam unius urbis, sed ad totius provinciae scribat ecclesias, & ecclesias uocet, quas postea errore arguat deprauatas. Ex quo noscendum dupliciter ecclesiam posse dici, & eam quae non habeat maculam aut rugam, & uere corpus Christi sit, & eam quae in Christi nomine absque perfectis, & uirtutibus congregetur. Quomodo sapientes bifariam nuncupantur: tam hi qui sunt plenae perfectaeque uirtutis, quam illi qui incipiunt & in profectu positi sunt. De perfectis dicitur: mittam in uos sapientes.

Prover. 9. b

De incipientibus: Argue sapientem & diliget te. Qui enim plenae consummataque uirtutis est, correptione non indiget. Iuxta hunc sensum de ceteris quoque uirtutibus intelligendum: quod scilicet fortis & prudens, pius, castus, iustus, & temperans, interdum plene, interdum abusiue accipiat. **b** ¶ Gratia uobis & pax à deo patre & domino nostro Iesu Christo &c.] Non ut in ceteris epistolis, dei patris & domini nostri Iesu Christi gratiam ponit & pacem: per quas absque operum merito, & peccata nobis concessa sunt pristina, & pax indulta post ueniam: sed prudenter iam causam agit aduersum eos qui fuerant à lege prauent, & putabant se posse ex operibus iustificari: ut scirent se saluos gratia in eo perseverare debere quod coeperant. **c** ¶ Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris &c.] Neque filius se dedit pro peccatis nostris absque uoluntate patris: neque pater tradidit filium sine filij uoluntate: sed haec est uoluntas filij, uoluntate patris implere: ut ipse loquitur in psalmo: Ut facerem uoluntatem tuam, deus meus uolui. Dedit se autem filius: ut iniusticiam quae erat in nobis, iusticia ipse subuerteret. Tradidit se sapientia, ut insipientiam expugnaret. Sanctitas & fortitudo se obtulit: ut spurciciam infirmitatemque deleteret. Atque ita non solum in futuro seculo iuxta promissam spem qua credimus, sed etiam hic de praesenti seculo nos liberauit: dum comortui Christo transfiguramur in nouitatem sensus, & non sumus de hoc mundo, à quo merito nec amamur. Quæritur quomodo praesens seculum malum dictum sit. Solent quippe haeretici hinc capere occasiones: ut alium lucis & futuri seculi, alium tenebrarum & praesentis asserant conditorem. Nos autem dicimus, non tam seculum ipsum quod die ac nocte annis currit & mensibus appellari malum, quam *diabolus* ea quae in seculo fiunt: quomodo sufficere dicitur dei malicia sua, & dies iacob modici esse scribuntur & pessimi. Non quo spacium temporis in quo uiuit iacob malum fuerit, sed quo ea quae sustinuit, per uaria eum excuerint tentamenta. Denique eo tempore quo ille pro coniugibus seruebat, & multis conflabat angustijs: Esau in requie erat: atque ita idem temporis spacium, alijs bonum

Gen. 47. b

alijs malum fuit, nec scriptum esset in Ecclesiaste: Ne dixeris quia dies mei priores erant boni super istos: nisi ad

discrimen malorum. Vnde Ioannes ait: Mundus omnis in maligno positus est. Non quod mundus ipse sit malus, sed quod mala in mundo fiant ab hominibus: manducamus & bibamus dicentibus, cras enim moriemur. Et ipse

Apostolus: Redimemur, inquit, tempus: quia dies mali sunt. Infamantur & salus cum latrocinijs pleni sunt: non quo terra peccet & sylua, sed quod infamia homicidij loca quoque traxerint. Detestamur & gladium, quo humanus effusus est cruor, & calicem in quo uenenum temperatum est, non gloria

calicisque peccato: sed quod odium mereantur illi qui his male uti sunt. Ita & seculum quod est spacium temporis, non per semetipsum aut bonum aut malum est: sed per eos qui in illo sunt, aut bonum appellatur aut malum. Quapropter Valentini de lyrameta & fabulae contemnenda sunt: quae triginta annos suos ex eo quod in scripturis secula legant affinxit: dicens eos esse animalia, & per quadras & ogdoadas, decadas quoque & duodecadas tot addidisse numeros seculorum: quot Aeneia foetus seropha genuit. Quarendum quoque quid sit inter seculum & seculum seculi siue secula seculorum: & ubi pro breui temporis spacio, ubi pro aeternitate ponatur: quia in Hebraeo seculum, id est *olam* ubi littera posita habuerit, aeternitatem significat: ubi uero sine littera scribitur, annum quinquagesimum: quem illi lobilem uocant. Ob hanc causam & ille Hebraeus qui propter uxorem & liberos amans dominum suum, aure perunsa seruitio subiugatur, seruire iubetur in seculo: hoc est usque ad annum quinquagesimum. Et Moabitarum & Amonitarum non ingrediuntur ecclesiam domini, usque ad quintam & decimam generationem & usque in seculum: Quia omnis dura conditio, lobile soluebatur aduentu. Quidam dicunt eundem esse sensum in seculis seculorum: quem in sanctis sanctorum, in coelis coelorum, in operibus operum, in canticis canticorum: & quae habent differentiam coeli ad eos quorum coeli sunt, & sancta quae sanctorum comparatione sunt sanctiora, & opera quae operum praelatione meliora sunt, & cantica quae inter cantica uniuersa praecellunt: eandem habere & seculum, quae seculorum collatione sunt secula. Praesens itaque seculum ita edisserunt, ut dicant ex eo tempore illud esse numerum ad consummationem mundi, quo Christus iudicaturus est omnia. Reuocant quoque ultra, & in priora promouent gradum, de praeteritis & futuris seculis disputantes, bona an mala fuerint seu futura sint: & in tam profundas incidunt quaestiones, ut libros quoque & infinita uolumina su per hac disputatione condiderint. Quod autem prologus Pauli, amen Hebraeo sermone concluditur. *Wan* Lxx. translulerunt *amen*, id est fiat: Aquila *amen* uere siue fideliter. Quod etiam in euangelio à saluatore semper assumitur, sua per amen uerba firmante. **d** ¶ Miror quod sic tam cito &c.] Verbum translationis in Genesi primum legimus: ubi Enoch translulit deus & non inueniebatur. Et in regnorum postea libris: quando Achab à cultu dei ad idolorum uenerationem translulit uxor sua Iezabel, ut faceret iuxta omnia quae fecit Amorraeus quae disperdidit dominus à facie filiorum Israel. Sed cum sit utraque translatio: illa dei est, haec diaboli. Qui transfertur à deo, non inuenitur ab inimicis suis, nec ei potest infidiator obrepere. Hoc quippe significare aestimo, & non inueniebatur. Qui uero transfertur à diabolo: in hoc transfertur quod uidetur esse sed non est. Sapientes quoque seculi eos qui de dogmate transferuntur ad dogmata, translatos uocant: ut Dionysius ille cuius fuit ante sententia dolorum

A dolorem non esse malum: postq̃ oppressus calamitati-
bus & dolore cruciat⁹, cepit affirmare quod dolor esset
summū omnium malorum: ab his appellatus est trans-
positus siue translatus, quod scilicet à priori decreto re-
cedens in contrariū recidisset. Miratur itaq̃ Paulus: Pri-
mum quod translati
sint ab euāgelij liber-
tate in legalium ope-
rum seruitutē. Dein-
de quod tā cito trans-
lati: quia nō eiusdem
reatus est trāsferri ab
aliquo difficulter, &
cito transferri: ut in
martyrio non eadem
pœna plectitur, qui
absq̃ colluctatione &
tormentis statim pro-

turbant, & uolunt conuertere euangelium Christi. Sed
licet nos aut angelus de cœlo euangelizet uobis præter
quam quod euangelizauimus uobis, anathema sit. Si-
cut prædiximus & nunc iterum dico: si quis uobis euan-
gelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Mō-
do enim hominibus suadeo an deo: aut quæro homi-
nibus placere? Si adhuc hominib. placerē, Christi ser-

uus non

& in seruitutem redigo, ne alijs prædicans ipse reprobis
inueniar. Angelos quoq̃ esse mutabiles qui nō seruaue-
runt principatum suum, sed relinquentes proprium do-
micilium, in iudicio magni diei uinculis æternis sub ca-
ligine referuantur. Dei solius naturā esse immutabilem:

de quo scribitur: Tu
uero ipse es. Et ipse de
se: Ego deus uester &
non mutor. Cecidisse
luciferum qui mane
oriebatur, & eum qui
mittebat quondā ad
omnes gentes, in ter-
ra esse contritum. Ele-
gāter in hoc loco uir
doctissim⁹ Tertullia-
nus aduersus Apellē
& eius uirginem Phi-

psal. 101. d
Malach. 3. b

lumenem quam angelus quidā diabolici spiritus & per-
uersus impleuerat: hunc esse scribit angelum, cui multo
antequam Apelles nasceretur, spiritus sancti uaticinio
fit anathema per apostolum prophetatū. Porro
uerbum proprie Iudæorum est, & positum tam in Iesu
Naue q̃ in Numeris: quando omnia quæ erant in Hie-
richo & Madianitarum, detestationi & anathemati ha-
bēda dominus imperauit. Interrogemus eos, qui Chri-
stum & apostolū Paulum, boni dei & usq̃ ad illud tem-
pus ignorati, uel filiū asserunt esse uel seruū, qui male
dicere nesciat, nec nouerit aliquem cōdemnare: quomo-
do nunc Apostolus eius uerbo Iudæorum, id est creato-
ris utatur, & perire uel angelum uel apostolū uelit, cum
ipse non soleat ulcisci. Quod autem addidit, sicut prædi-
ximus, & nunc iterum dico: ostendit se & in principio
hoc ipsum cauentem denūciasse anathema eis qui aliter
prædicaturi erant, & nunc postq̃ prædicatum est, id ana-
thema decernere quod ante prædixerat. Propterea au-
tem & sibi, quem aliud in Iudæa facere, aliud docere in
gentibus criminabantur, & angelo quem maiorē etiam
præcessoribus suis apostolis esse constabat, anathema
denunciavit: ut non magna Petri & Ioannis putaretur
autoritas: cum nec sibi liceret qui eos ante docuerat, nec
angelo aliter prædicare quā semel didicerant. Se itaq̃
& angelum nominatim posuit: alios uero absq̃ nomine.
Si quis, inquit, uobis euangelizauerit, ut in generali uo-
cabulo, nec præcessoribus faceret iniuriam, & tamen no-
mina eorum latenter ostenderet. **b** ¶ Modo enim ho-
minibus suadeo an deo: aut quæro &c. Non putemus
ab Apostolo nos doceri, ut exemplo suo hominum iudi-
cia contemnamus, qui in alio loco dixerit: Scientes ergo
timorem domini, hominibus suademus: deo autem ma-
nifesti sumus, & illud: Sine offensione estote Iudæis & gen-
tibus & ecclesiæ dei: sicut & ego omnibus per omnia pla-
ceo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis,
ut saluentur. Sed si fieri potest ut pariter deo & homini-
bus placeamus: placendū est & hominibus. Sin autem
aliter non placemus hominibus nisi deo displiceamus:
deo magis q̃ hominibus placere debemus. Alioquin
& ipse infert, cur omnibus per omnia placeat: Non quæ-
rens, inquiens, quod mihi utile est: sed quod multis ut
saluentur. Qui autē ex ea charitate quæ non quarit quæ
sua sunt, sed quæ aliena, placet omnibus ut saluentur:
utiq̃ deo primum placet, cui salus hominum curæ est.
Habet autē & uerbum quod hic specialiter additum est,
modo: uel placendum esse pro tempore hominibus uel
displicendum: ut qui modo non placet propter euange-
lij ueritatē, placuerit quondā ob salutem plurimorum.
Placuerat Paulus aliquādo Iudæis, cum amulator exi-
stēs paternarū traditionū: sine querela ante in lege uersa-
tus est, & tantū habuit in maiorū ceremonijs ardoris &
fidei, ut in Stephani nece particeps fuerit, & Damascum
perrexerit ad eos, qui à lege descuerant uinciendos. Sed
postq̃ in uas electionis de persecutore translatus est, &

Iosue. 6. c. 7. b
Num. 21. a

2. Cor. 5. b

Philip. 2. e

o 3 cepit

Mar. 2. c

Heb. 14. c

Rom. 8. g

Rom. 9. d

filiuit ad negandum: & ille qui inter eculeos, fidiculas,
ignesq̃ distortus, compulsi⁹ est quod credebatur negare.
recens adhuc erat euāgelij prædicatio, nō grande tem-
pus in medio, quo Galatas Apostolus ab idolis ad Chri-
stum traduxerat. Miratur itaq̃ quomodo tā cito recessē-
rint ab eo, ad cuius nomen dudum facti fuerant Chri-
stiani. Habet autē & locus ipse *ὑπερβατον*, quod ita suo or-
dine legi potest. Miror quod tā cito trāsferimini à Chri-
sto Iesu, qui uos uocauit in gratia, dicēs: Nō ueni uocare
iustos sed peccatores ad pœnitentiā. Gratia quippe sal-
ui facti sumus, & non per legē. Translati autē, inquit, estis
in aliud euāgelij: quod non est aliud: quia omne quod
falsum est nō subsistit, & quod ueritati contrariū est, nō
est: ut illud: Ne tradas domine sceptrū tuum his qui nō
sunt. Et ea quæ nō erāt uocauit deus: ut faceret esse quod
nō erat. Si autē hoc de his qui in eundē credebant deum
& easdem scripturas habebant dicitur, quod translati

B sint in aliud euāgelij, quod non est euāgelij: quid de
Marcione & ceteris hæreticis, qui conditorē respuunt,
& alterius dei Christū simulāt, æstimare debemus? Qui
non in interpretatione legis & literæ pugna uel spiritus
labuntur & corruunt: sed de toto ecclesiæ iure discordāt.
Pulchre autē ait: Nisi si sint aliqui qui uos conturbant,
& uolunt conuertere euāgelij Christi. Volunt, inquit,
euāgelij Christi mutare, conuertere, turbare: sed non
ualent. Quia huius naturæ est, ut non possit aliud esse q̃
uerum est. Omnis qui euāgelij alio interpretatur spi-
ritu & mente q̃ scriptū est: credentes turbat, & conuertit
euāgelium Christi: & id quod in facie est, post tergum
faciat, & ea quæ post tergū sunt, uertat in faciem. Si quis
tantum literam sequitur, posteriora ponit in faciem. Si
quis Iudæorum interpretationibus acquiescit, post ter-
gum mittit ea quæ ex natura sua in facie constituta sunt.
Nec non & illud congrue, quod translationis uerbū Ga-
latis coaptatum est. *ὑπαγωγὴ* enim translationē in nostra
lingua sonat. **a** ¶ Sed licet nos aut angel⁹ de cœlo euan-
gelizet uobis præter q̃ quod euangelizauimus uobis,
&c. Potest & hyperbolice dictum accipi: non quo aut
Apostolus aut angelus aliter potuerint prædicare q̃ se-
mel dixerāt: sed etiam si hoc posset fieri ut & apostoli &
angeli mutarentur, tamen nō esset ab eo quod semel ac-
ceptum fuerat recedendū: maxime cum ipse Apostolus
in alio loco firmitatem fidei suæ ostendat, dicens: Scio
quia neq̃ mors, neq̃ uita, neq̃ angeli, neq̃ principatus,
neq̃ præsentia, neq̃ futura, neq̃ fortitudo, neq̃ altitu-
do, neq̃ profundum, neq̃ alia creatura poterit nos sepa-
rare à dilectione dei, quæ est in Christo Iesu domino no-
stro. Veritatem dico, non mentior, testimoniū mihi per-
hibente cōscientia mea. Hæc quippe dicta non sunt eius
qui possit à Christi fide & dilectione aliquando discede-
re. Qui autē nolunt *ὑπερβατον* hoc dictum esse, sed uere:
quod scilicet possint & apostoli & angeli ad peiora con-
uertere: illud opponūt, quod & ipse Paulus scierit posse se
labi si legnius ageret dicens: Subjicio autē corpus meum

A coepit predicare fidem quam quondam expugnauerat: coepit pariter displicere Iudais quibus ante placuerat. Hoc est ergo quod ait: Nunquid quero Iudais placere: quibus displicendo deo placui? Si enim illis placerem, adhuc Christi seruus non essem. Afferere quippe legem

& euangelij gratiam destruerem. Nunc autem propterea ne in simulationem quidem obseruanda legis adducor: quia non quero & deo placere pariter & Iudais: quibus quicunque placet, deo displicet. Ipsum quoque uerbum, suadere, de humano usu sumptum est: cum quis id quod ipse habet & semel im-

Act. 19. b. 23. f

bibit, etiam ceteris conatur inserere, & in plurimis scripturarum locis legitur: ex quibus illud est: Suasio non est ex eo qui uocauit uos. Necnon & in actibus apostolorum: Venerunt ergo ad eum Iudaei in hospitium multum: quibus exponebat, contestans eis regnum dei, suadensque eis de Iesu, ex lege Moysi & prophetis usque ad uesperum. Hoc autem totum ideo: quia disseminatum de eo fuerat, occulte illum custodire legem, & Hierosolymis cum his qui Iudaizabant consortium miscuisse. **a** ¶ Notum enim uobis facio fratres euangelium quod euangelizatum est a me &c.] Ex hoc loco Hebionis & Photini dogma conteritur: quod deus sit Christus, & non tantum homo. Si enim euangelium Pauli non est secundum hominem, neque ab homine accepit illud aut didicit: sed per reuelationem Iesu Christi: non est utique homo Iesus Christus qui Paulo euangelium reuelauit. Quod si non est homo,

B consequenter deus est. Non quo hominem negemus assumptum: sed quo tantum hominem renuamus. Quam uis uirum totius orbis ecclesiae dei acceperint euangelium an hominis: Quotus enim quisque nostrum per reuelationem Christi didicit, & non homine predicante cognouit: Ad quod respondebimus eos qui possint dicere: An experimentum eius quaritis qui in me loquitur Christus, Et, uiuo autem iam non ego, uiuit autem in me Christus: non tam ipsos docere quam in ipsis deum qui ad san-

2. Cor. 13. a

Psal. 81. b

Mich. 2. b

Ezech. 13. c

Psal. 49. c

ctos loquatur: Ego dixi dii estis, & filij excelsi omnes, & statim de peccatoribus: Vos autem ut homines moriemini, & tanquam unus de principibus cadetis. Cum igitur Paulus loquitur & Petrus, qui non moriuntur ut homines: neque ut unus de principibus corruunt: deos esse manifestum est. Qui autem dii sunt: tradunt dei euangelium & non hominis. Marcion & Basilides & ceterae haereticorum pestes, non habent dei euangelium: quia non habent spiritum sanctum sine quo humanum sit euangelium quod docetur. Nec putemus in uerbis scripturarum esse euangelium: sed in sensu. Non in superficie, sed in medulla. Non in sermonum folijs: sed in radice rationis. Dicitur in propheta de deo: Sermones eius boni sunt cum eo. Tunc scriptura utilis est audientibus, cum absque Christo non dicitur: cum absque patre non profertur: cum sine spiritu non eam insinuat ille qui praedicat. Alioquin & diabolus qui loquitur de scripturis, & omnes haereses secundum Ezechiel inde sibi consuunt ceruicalia, quae ponant sub cubito uniuersae aetatis. Ego quoque ipse qui loquor, si Christum in me habeo, non habeo euangelium hominis: si autem peccator sum: dicitur mihi: Peccatori dixit deus: quare tu enarras iusticias meas, & assumis in labijs tuis testamentum meum: Tu autem odisti disciplinam, & proiecasti uerba mea post te, & cetera quae sequuntur. Grande periculum est in ecclesia loqui, ne forte interpretatio ne peruersa, de euangelio Christi, hominis fiat euangelium: aut quod peius est diaboli. Inter accipere autem & discere hoc inter est: quod accipit euangelium cui pri-

mum insinuat, & ad fidem eius adducitur, ut credat e uera esse quae scripta sunt. Discit autem is: qui ea quae in illo per aenigmata & parabolas figurata sunt, explanata & disserta cognoscit, & cognoscit non homine reuelante, sed Christo qui reuelauit Paulo: aut Paulo in quo lo-

quitur Christus. Verbum quoque ipsum *ἀποκαλύπτω* id est, reuelatio, proprie scripturarum est, & a nullo sapientium seculi apud Graecos usurpatum. Unde mihi uidentur quemadmodum in alijs uerbis quae de Hebraeo in Graecum Lxx. interpretes transtulerunt: ita & in hoc magnopere esse cona-

tos ut proprietatem peregrini sermonis exprimerent non uia nouis rebus uerba fingentes, & sonare, cum quid testum & uelatum, ablato desuper operimento ostenditur & profertur in lucem. Hoc ut manifestius fiat: accipite exemplum. Moyses cum deo reuelata & aperta facie loquebatur, id est absque uelamine: ad populum autem loquens quia uultum eius attendere non ualebant, uelamen ponebat in facie. Ante arcam quoque testamenti uelum operansum erat: quod cum fuisset reductum: ea quae ante abscondita fuerant prodebantur, & ut ipso uerbo utar reuelabantur. Si itaque hi qui disertos seculi legere consueuerunt, coeperint nobis de nouitate & uilitate sermonis illudere: mittamus eos ad Ciceronis libros, qui de quaestionibus philosophiae praenotant, & uideant, quantam ibi necessitate compulsus sit, tanta uerborum potentia proferre, quae nunquam Latini hominis auris audiuit, & hoc cum de Graeco quae lingua uicina est transferret in nostram: Quid patiuntur illi qui de Hebraeis difficultatibus proprietates exprimere conantur, & tamen multo pauciora sunt in tantis uoluminibus scripturarum quae nouitatem sonent, quam ea quae ille in paruo opere congeffit. Potest autem sicut in principio diximus, cum exponeremus: Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem: ita & in praesenti loco oblique in Petrum accipi & in ceteros praecessores eius, quod nullius pro lege autoritate moueatur, qui Christum solum euangelij habeat praecceptorem. Porro reuelationem illam significat, cum Damascum uadens in itinere Christi uocem meruit audire, & caecatis oculis, uerum mundi lumen intuitus est. **b** ¶ Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo: quoniam supra modum persequebar ecclesiam dei &c.] Plurimum prodest Galatis ista narratio, quomodo Paulus uastator quondam ecclesiae, & Iudaismi acerrimus defensor, ad Christi fidem repente conuersus sit. Et hoc eo tempore quo crucifixus primum annunciabatur in mundo: quo nouum dogma & a gentibus & a Iudaeis totius orbis finibus pellebatur. Dicere enim poterat: Si ille qui a parua aetate pharisaeorum institutus est disciplinis: qui omnes coetaneos suos in Iudaica traditione superabat: nunc defendit ecclesiam quam quondam ualidissime persequebatur, & magis Christi gratiam & nouitatem uult habere cum inuidia omnium, quam uetustatem legis cum laude multorum: quid nos facere oportet, qui ex gentilitate esse coepimus Christiani: Pulchre uero adiunxit: supra modum persequebar ecclesiam dei: ut hanc quoque admiratio nasceretur, quod non unus quispiam de his qui leuiter persequebantur ecclesiam: sed ille qui ceteros in persecutione uincebat, conuersus ad fidem sit. Et prudenter dum aliud narrat, interferit non tam dei se seruisse legi quam paternis, id est pharisaeorum traditionibus: qui docent doctrinas & mandata hominum, & reijciunt legem dei, ut statuunt traditiones suas. Quam pulchra autem obseruatio pon-

Exod. 35. b
34. g

Nu. 4. d

D

dusq

A dusq; uerborum. Audistis, inquit, conuersationē meam aliquando in iudaismo: conuersationē, non gratiam: aliquando, non modo: in iudaismo, non in lege dei: Quoniam supra modum persequebar ecclesiam dei, & denastabam illam. Non persequebar ut ceteri, sed supra modum. Nec sufficebat

quāuis uehementē persecutio, sed quasi quidam grassator, ecclesiam & prædo uastabat. Nec, ait, ecclesiā Christi, ut tunc putabat, quē ducebat con temptui, quem persequebatur, sed ut nūc credit, ecclesiam dei,

uel ipsum Christum deum esse significans, uel eiusdē dei esse ecclesiam qui quondam legis dator fuit. Et proficibam, inquit, in iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum. Rursum profectum nō legis dei, sed iudaismi uocat. Nec super omnes, sed super plurimos: nec super senes, sed super coetaneos, ut & studiū suum referret in lege, & iactantiam declinaret. Paternas autem traditiones, non domini mandata commemorās, & se pharisæum ex pharisæis indicauit: & habuisse quidē zelum dei, sed non secundum scientiam. Vsq; hodie autem qui iudaico sensu scripturas intelligūt, persequuntur ecclesiam Christi, & populantur illam, non studio legis dei, sed traditionibus hominū deprauati. a ¶ Cum autē placuit ei qui me segregauit de utero matris meæ.]

Hiere. 1. b

Non solum in hoc loco, sed ad Romanos Paulus segregatum in euāgeliū dei esse se scribit: Et Hieremias anteq; formaretur in utero, & cōciperetur in uulua matris suæ, notus deo sanctificatusq; perhibetur: Et ex iusti, siue ut

B

Psal. 21. b

Psal. 57. a

quidam putat, ex saluatoris persona dicitur: In te proietus sum ex uulua, ex utero matris meæ deus meus es tu. Econtra de peccatoribus Dauid canit: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Et in alio loco: Abalienati sunt peccatores a uulua. Et in utranq; partem anteq; paruuli nascerent: Deus Iacob dilexit: Esau autem odio habuit. Inueniunt locum hæretici, qui diuersas naturas esse prædunt: spiritualem uidelicet & animalē, & χοινην, & aliam saluari, aliam perire, aliam in utraq; consistere, quod nunq; aut iustus eligeretur antequam aliquid boni faceret, aut peccator odiretur ante delictum, nisi esset pereuntium & saluandorum natura diuersa. Ad qd potest simpliciter responderi, hoc ex dei præscientia euenire, ut quem scit iustum futurum, prius diligat q; oriatur ex utero, & quem peccatorem oderit antequam peccet: nō quo & in amore & in odio iniquitas dei sit: sed quo nō aliter eos habere debeat, quos scit uel peccatores futuros esse uel iustos: nos ut homines tantū de præsentibus iudicare, illum cui futura tam facta sunt, de fine rerum, non de exordiis ferre sententiam. Et hæc quidem simpliciter dicta sunt, & absque altiori dissertatione possunt utcunque placere lectori.

Cæterum qui iniustum deum nituntur asserere, post illud quod dudum posuimus, abalienati sunt peccatores a uulua, inferūt etiam cætera quæ sequuntur: Errauerūt ab utero, locuti sunt falsa: Et dicunt, quomodo statim ab utero errauerunt peccatores, & falsa locuti sunt, qui nec sermonē potuerunt habere nec sensum? Aut quæ est ista iusticia præscientiæ dei, alium amare & custodire priusquam nascatur, alium detestari? Errauius huius rei ad priorem uitam referunt, quod unusquisque pro merito suo, a primo statim ortu bonis aut malis angelis assignetur. Totumq; illum locum de Iacob & Esau, cuius nunc fecimus mentionem: ita ad Romanos scriptum uentilat, ut non absq; sudore & Chryssippi eis possit helleboro responderi. Nō est autem ipsum, reuelaret filium suum in me, quod si diceret, reuelaret filium suū mihi. Cui enim

quid reuelat, huic illud potest reuelari, quod ante in eo non erat. In quo uero reuelatur, illud reuelat quod prius fuit in eo, & postea reuelatū est. Simile est illud in euangelio: Medius in uobis stat quem uos nescitis. Et alibi: Erat lux uera quæ illuminat omnem hominem ueniētem

Ioan. 1. a

in mundū. Ex quo pspicuū sit, natura omnibus dei inesse noticiam, nec quenq; sine Christo nasci, & non habere semina in se sapientiæ & iusticiæ, reliquarumq; uirtutū. Vnde multi absque fide & euangelio Christi, uel sapiēter faciūt

aliqua uel sancte, ut parentibus obsequant, ut inopi manum porrigant, non opprimant uicinos, non aliena diripiunt, magisq; iudicio dei obnoxij fiant, quod habentes in se principia uirtutum & dei semina, non credunt in eo sine quo esse non possunt. Potest & aliter accipi in Paulo dei filius reuelatus, quod prædicante illo agnitus sit gentibus, quæ antea nesciebant. b ¶ Continuo non acquieui carni & sanguini.] Siue ut in Græco melius habet: Nō contuli cum carne & sanguine. Scio plerosq; de apostolis hoc dictū arbitrari. Nam & Porphyrius obiicit, quod post reuelationem Christi non fuerit dignatus ire ad homines, & cum eis cōferre sermonē, ne post doctrinam uideret dei a carne & sanguine intrueretur. Sed absit ut ego Petrum, Ioannem & Iacobum carnem & sanguinem

putem, quæ regnum dei possidere non possunt. Si spirituales apostoli, caro & sanguis sunt, qd de χοινης arbitramur: Non contulit planē Paulus post reuelationē Christi cum carne & sanguine, quia noluit margaritas proijcere ante porcos, nec dare sanctum canibus. Vide quid de peccatoribus scriptum sit: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Cum talibus qui caro & sanguis erant, quæ Petro quoq; non reuelauerūt filium dei, non contulit Apostolus euangelium quod ei fuerat reuelatum: sed paulatim eos de carne & sanguine uertit in spiritum, & tunc demum eis occulta euangelij sacramenta cōmisit. Dicat quispiam: Si statim non contulit cum carne & sanguine euangelium, tamen subintelligitur quod postmodum cum sanguine & carne contulerit: & sensus hic quo apostoli excusantur, ne caro & sanguis sint, stare non poterit: dum nihilominus qui in principio cum carne & sanguine non contulit, postmodū ut dixi cum sanguine & carne contulerit. Quæ propositio nos coartat ut sic distinguamus, ne statim siue continuo cum carne iungamus & sanguine, sed cum superioribus harere faciamus, & legatur: Cum autem placuit ei qui me segregauit de utero matris meæ: Ac deinde: Ut reuelaret filiū suum in me: Et ad extremū: Ut euangelizarem illum in gentibus continuo: ut a proprio incipiat exordium: Non cōtuli cum carne & sanguine: magisq; arbitrandum est sic stare sensum, quia q statim missus sit post reuelationem Christi euangelij genibus annunciare, nō steterit, nec moris quibusdam tempus produxerit eundo ad apostolos, & reuelationē domini cum hominibus cōferendo: sed abierit in Arabiam, & rursus reuersus Damascum, post tres annos euangelij prædicauerit: & tūc demū Hierosolymam ueniens, Petrum, Ioannem & Iacobum uiderit. c ¶ Neq; ueni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos.] Si de apostolis dixerat, non contuli cum carne & sanguine: quid necesse fuerat idipsum iterare dicentem: neq; ueni Hierosolymā ad antecessores meos apostolos: Is itaq; sensus tenendus quem supra exposuimus. d ¶ Sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.] Non sibi uidetur historiæ ordo concinere, referente Luca in Actibus apostolorū qd cū Paulus post fidē Christi p dies multos euangelij Damasci loquere audēter: facta fuerint ei insidia, & in sporta

D

Act. 9. d

per mu

A per murum nocte dimissus sit, & uenerit Hierosolymam tentans se iungere discipulis. A quibus cum uitaretur & timeret ad eum accedere, à Barnaba ad apostolos illum esse perductū, & ibi narrasse quomodo dominū uiderit in itinere, & Damasci fiducialiter egerit in nomine Iesu.

Erat, inquit, cum illis, intrās & exiens in Hierusalem, fiducialiter agens in nomine domini. Loquebatur quoque & disputabat cum Græcis, illi autē

quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Casaream, & dimiserunt Tarsum. Hic autem dicit se primum isse in Arabiam, & iterum reuersum Damascum, post triennium uenisse Hierosolymā, uidisse Petrum, & cum eo mansisse diebus quindecim, nec præter Iacobum, fratrem domini, alterum conuenisse. Quæ ut uera credantur (dubia quippe uideri absentibus poterant) sub testatione confirmat dicens: Quæ autē dico uobis, ecce coram deo, quia nō mentior. Possumus igitur æstimare isse quidem Paulum secundum Lucā historiam Hierosolymam, non quasi ad antecessores apostolos, ut aliquid ab illis disceret, sed ut persecutionis impetum declinaret, qui sibi Damasci propter euangelium Christi fuerat concitatus, & sic uenisse Hierosolymā quasi ad quamcunque aliam ciuitatem. Inde eum statim propter insidias recessisse, & uenisse Arabiam siue Damascum, atque inde post triennium ad uidendū Petrum Hierosolymam reuertisse. Vel certe ita. Statim ut baptizatus sit, & accepto cibo confortatus, fuisse eum cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot: & stupentibus cunctis in synagogis Iudeorum, prædicasse continuo quod Iesus esset filius dei, & tunc isse in Arabiam, & de Arabia Damascum reuertisse, & ibi fecisse triennium, quos dies multos scriptura testatur, dicens: Cum implerentur autem dies multi, consilium fecerunt Iudei ut eum interficerent. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorū, & custodiebant portas die ac nocte ut eum interficeret. Accipientes ergo discipuli eius nocte, per murum dimiserunt eum submittentes in porta. Cum autem uenisset Hierusalem, tētabat iungere se discipulis. Lucam uero idcirco de Arabia præterisse, quia forsitan nihil dignum apostolatu in Arabia perpetrarat, & ea potius cōpendiosa narratione dixisse, quæ digna Christi euangelio uidebatur. Nec hoc segnitia apostoli deputandum, si frustra in Arabia fuerit: sed quo aliqua dispensatio & dei præceptū fuerit ut taceret. Nam & postea legimus Paulum cum Sila

Act. 16.4

egressum, prohibitū esse à spiritu sancto uerbum in Asia loqui. Aliter: Sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascū. Quid mihi prodest ista relatio, si legam quod Paulus post reuelationē Christi statim ierit in Arabiam, & de Arabia statim Damascū fuerit reuersus, nec sciam quid ibi gesserit, quid ue utilitatis habuerit itus ac reditus. Dat mihi occasionē altioris intelligentiæ, in hac eadem epistola ipse apostolus cum de Abraham, Agar, & Sara disputans: Quæ quidem sunt, inquit, per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, unū quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui iunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem. Et docet uetus testamentum, hoc est, ancillam filium in Arabia (quæ interpretatur humilis & occidua) cōstitutum. Statim itaque ut credidit Paulus, ad legem, ad prophetas, ad ueteris testamenti iam in occiduo positi sacramenta conuersus, quasiuit in eis Christum, quem iussus fuerat in gentibus prædicare & reperto illo non est ibi diutius commoratus, sed reuersus est Damascum: hoc est, ad sanguinē & ad passionem Christi, & inde prophetica lectione firmatus pergit Hierosolymam, locum uisionis & pacis, non tam disciturus aliquid ab apostolis, quæ cum eis euangelium quod docuerat collaturus. **a.** ¶ Deinde post annos tres, ueni Hierosolymam

uersus sum Damascum. Deinde post annos tres, ueni Hierosolymam uidere Petrum. Et mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem apostolorum uidi neminem, nisi

uidere Petrum.] Non ut oculos, genas, uultumque eius aspiceret, utrum macilentus, an pinguis, adūco naso esset, an recto: & utrum frontem uestiret coma: an (ut Clemens in Periodis eius refert) caluitiem haberet in capite. Nec puto apostolicæ fuisse grauitatis, ut post tantam

triēni præparationē, aliquid humanum in Petro uoluerit aspicerē. Sed his oculis aspexit eum, quibus & modo i epistolis suis uidebat. His oculis Pau-

lus uidit Cephā, quibus nunc à prudentibus quibusque Paulus ipse conspicitur. Quod si cui non uidetur, cum superiori sensu iungat hæc omnia, quod nihil sibi apostoli cōtulerint. Nam & quod uisus sit ire Hierosolymā, ad hoc isse ut uideret Apostolum, non discendi studio, qui & ipse eundem prædicationis haberet autorem, sed honoris priori apostolo deferendi. **b.** ¶ Et mansi apud eum diebus quindecim.] Non grandi indiguit magister, qui tanto se ad uidendum Petrum tempore præparauit. Et licet quibusdam superfluum uideatur, numeros quoque qui in scripturis sunt obseruare, tamen non ab re arbitror quindecim dies, quibus apud Petrum Paulus habitauit, plenam significare scientiam, cōsummatamque doctrinam. Siquidem quindecim sunt carmina in psalterio, & quindecim gradus per quos ad canendum deo, & in atrijs eius consistendū iustus ascendit. Ezechias quoque quindecim annorum spacio sibi ad uitam dato, signum accipere meretur in gradibus, & solennitates dei à quintodecimo die incipiūt. Necnon (quia duplicem intelligētiam sequimur) propterea quindecim ponit dies, ut ostendat non fuisse grande tempus, quo potuerit aliquid à Petro discere, ut ad illū sensum à quo cœpit cuncta referantur, se non ab homine doctum esse, sed à deo.

c. ¶ Alium apostolorum uidi neminem, nisi Iacobū fratrem domini.] Memini me dum Romæ essem, impulsu fratrum librum de sancta Mariæ uirginitate addidisse perpetua. In quo mihi necesse fuit de his qui fratres domini dicti sunt, diutius disputare. Vnde qualiacunque sunt illa quæ scripsimus, his cōtenti esse debemus. Nunc hoc sufficiat, ut propter egregios mores, & incomparabilem fidem sapientiamque nō mediam, frater dictus sit domini, & quod primus ei ecclesiæ præfuerit, quæ prima in Christum credens ex Iudeis fuerat congregata. Dicitur quidem & ceteri apostoli fratres domini, sicut in euangelio: **Joan. 1.24** Vade dic fratribus meis, uado ad patrē meum, & ad patrem uestrum, & ad deum meum & ad deum uestrum. Et in psalmo: Narrabo nomen tuū fratribus meis, in medio ecclesiæ cantabo te. Sed præcipue hic frater dicitur, cui filios matris suæ ad patrem uadēs dominus cōmendauerat. Et quomodo Iob & ceteri patriarchæ dicti sunt quidem famuli dei, sed quasi egregium quiddam Moses habuit, ut scriberet de eo: Sed non sicut Moses famulus meus, sic & beatus Iacobus specialiter frater domini (ut ante diximus) appellatus est. Quod autē exceptis duodecim quidam uocentur apostoli, illud in causa est: omnes qui dominum uiderant, & eum postea prædicabant, fuisse apostolos appellatos, ut ad Corinthios scribitur: Quia uisus est post hæc illis undecim, deinde uisus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quicquid autem dormierunt: deinde uisus est Iacobo, deinde apostolis omnibus. Paulatim uero tempore procedente, & alij ab his quos dominus elegerat, ordinati sunt apostoli, sicut ille ad Philippenses sermo declarat, dicens: Necessarium autē existimaui Ephaphroditum fratrem, cooperatorem & cōmilitem meū: uestrum autem apostolū, & ministrum necessitatis meæ mittere ad uos. Et ad Corinthios de talibus scribitur: Siue apostoli ecclesiarū in gloria dei. Silas quoque & Iudas ab apostolis, apostoli notati sunt. Vnde uehementer errauit, qui arbitratus est Iacobū hunc de euangelio esse

Agelio esse apostolum fratrem Ioannis, quem constat post Stephanum iuxta fidem actuum apostolorum sanguinem fuisse pro Christo. Hic autem Iacobus episcopus Hierosolymorum primus fuit, cognomento iustus, uir tantae sanctitatis & rumoris in populo, ut simbria uestimen-

conferimus cum amico, & quasi in sinum eius & conscientiam reponimus, ut pari consilio uel probanda sint, uel improbata quae nouimus. Ascendit igitur post quatuordecim annos Hierosolymam, & qui prius tantum ad uidentum perrexerat Petrum, & diebus quindecim man-

serat apud eum: nunc se dicit ideo perrexisse ut conferret cum apostolis euangelium, assumpto Barnaba circumciso, & Tito ex gentibus habente praeputium, ut sub ore duorum & trium testium, staret omne uerbum. Aliud est autem conferre, aliud discere. Inter conferentes aequalitas est: inter docentem & discipulum, minor est ille qui discit. In principio fidei in transitu apostolos uidet. Post annos (ut ipse ait) decem & septem, plene cum eis loquitur,

nem, nisi Iacobum fratrem domini. Quae autem scribo uobis, ecce coram deo, quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriae & Ciliciae. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudaeae, quae erant in Christo Iesu. Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequabatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem quam quondam expugnabat, & in me glorificabant deum.

Cap. II

Deinde post annos quatuordecim rursus ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, et contuli cum eis euangelium quod praedico in gentibus: seorsum autem his qui uidebantur, ne forte in uacuum currem, aut cucurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset ex

gentibus

& se humiliat: & ne forte in uacuum aut currem, aut cucurrissem, inquit. Duplex ob causam, quo & humilitas ostenderetur Pauli, qui doctor in toto orbe iam gentium, ad praecessores apostolos cucurrisset, & Galatae discerent non reprobasse euangelium eius, eos quoque qui in Iudaea ecclesiis praesidebant. Simul autem & illud docet, quod pro Christi fide & euangelij libertate, ad eos ipsos qui de eo plura cognouerant, quod legem infringeret, Moysen destrueret, circumcisionem penitus auferret: ausus sit ducere Titum hominem incircumcissum. Et inter tantam multitudinem Iudaeorum & inimicos suos, qui quasi ob zelum legis sanguinem eius haurire cupiebant: nec ipse, nec Titus aliquo sint terrore superati necessitati cedere. Quae potuit habere ueniam, uel pro loco, uel pro autoritate maiorum, uel pro numero ecclesiarum, quae de Iudaeis in Christo credebant: uel pro tempore, ne tantam simul inuidiam sustinerent. Qui dam post quatuordecim annos eum Hierosolymam ascendisse tunc dicunt, quando in Actibus apostolorum de quaestionibus obseruanda, uel praetermittenda legis inter credentes Antiochia orta dissensio est, & placuit ire Hierosolymam, & sententiam maiorum praestolari, quando ipse quoque Paulus & Barnabas missi sunt, & hoc esse quod in codicibus legatur Latinis, quibus ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelij perseveraret apud uos. Quod scilicet propterea Paulus & Barnabas de re manifesta, quasi dubia se mitti passi sunt Hierosolymam, ut maiorum quoque iudicio euangelij gratia confirmata, credentibus probaretur: & nulli resideret ultra dubitatio circumcisionis omittae, cum apostolorum esset literis imperatum, iugum legis ab his qui in Christum crediderant ex gentibus, auferendum. Potest autem hoc quod ait: Contuli cum eis euangelium quod praedico in gentibus: seorsum autem his qui uidebantur, ne forte in uacuum currem uel cucurrissem: & sic intelligi, ut abscondite cum apostolis gratiam euangelicae libertatis, & legis abolitae uetustate contulerit propter multitudinem credentium Iudaeorum, qui necdum poterant Christum adimpletionem & finem legis audire, qui & absente Paulo Hierosolymam iactitauerant, frustra eum currere aut cucurrisse, qui putaret legem ueterem non sequendam. Non quo Paulus timuerit, ne per decem & septem annos falsum in gentibus euangelium praedicasset: sed ut ostenderet praecessoribus suis, non se in uacuum currere aut cucurrisse, sicut putauerant ignorantes.

Sed neque Titus qui mecum erat cum esset ex gentibus. Si Titus quum esset ex gentibus, nullo potuit terrore compelli, ut circumcideretur Hierosolymis in Iudaeorum metropoli.

ti eius certatim cuperent attingere. Qui & ipse postea de templo a Iudaeis praecipitatus, successor habuit Symeonem, quem & ipsum tradunt pro domino crucifixum. Negat se itaque praeter hos quenquam apostolorum conuenisse, ne occulta contraditio nasceretur: etiam si a Petro non es doctus, alios habuisti apostolos praepositos. Non uidit autem eos, non quo contemptui duceret, sed quod illi ad euangelium praedicandum toto fuerant orbe dispersi.

B Quae autem scribo uobis, ecce coram deo, quia non mentior. Siue simpliciter accipiedum, ut sit: quae scribo uobis, uera sunt, & deo teste confirmo, quia nulla arte uerborum, nullo sunt fucata mendacio. Siue altius, ut legatur: quae scribo uobis, coram deo sunt: id est, dei digna conspectu. Quare autem dei digna conspectus? Quia scilicet non mentior. Et quomodo oculi domini super iustos: auertit autem faciem suam a conspectu impiorum, ita nunc ea quae scribuntur, coram domino sunt, me non mentiente quae scribo, quae non essent coram domino, si mentirer. Hoc autem non solum de his quae nunc scribit ad Galatas potest accipi, sed & generaliter de omnibus epistolis, quia non sunt falsa quae scribat, & cor eius uerbaque non discrepent. **Deinde ueni in partes Syriae & Ciliciae.** Post Hierosolymam uisionem uenit ad Syriam, quae nobiscum dicitur excelsa atque sublimis. Et inde transit ad Ciliciam, quam in fide Christi cupiebat assumere, euangelizans ei uocationem poenitentiae. Cilicia quippe interpretatur assumptio siue uocatio lamentabilis. **Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudaeae.** Ecclesiae quae erant in Iudaea, Paulum tantum rumore cognouerant. Ex quibus plerique eum magis persecutorem quam apostolum uiderant. Syria uero & partes Ciliciae, Arabia & Damascus, ex uultu quoque eum forsitan nouerant, quia doctor gentium euangelium Christi non Iudaeis, sed gentibus praedicabat. Totum autem quod ait, illud est, ut doceat nunquam de persecutore apud eos ipsos quos prius persecutus fuerat potuisse existere gloriosum, nisi praedicatio eius, eorum quoque qui ante eum male nouerant, esset iudicio comprobata. Et ad propositum occulte redit, tam breue tempus se in Iudaea fecisse confirmans, ut etiam uultu credentibus esset ignotus. Ex quo ostendit, non Petrum, non Iacobum, non Ioannem se habuisse doctores, sed Christum, qui sibi euangelium reuelasset. Simul autem notandum quod supra dicatur ecclesiam expugnasse, hic fidem, ibi homines, hic rem, ut nunc opportunius inferretur. Euangelizat fidem quam aliquando expugnabat. De ecclesia enim similiter sonare non poterant.

Cap. III

Deinde post annos quatuordecim &c. & contuli cum eis euangelium quod praedico in gentibus &c. Id quod supra Latinus interpres, acquieui dixerat, in eo loco ubi scriptum est: Continuo non acquieui carni & sanguini: in praesenti loco, contuli magis quam acquieui, interpretatus est. Et ut uerius dicam, sermo Graecus *ἀνέβην*, aliud quiddam quam apud nos intelligitur: cum scilicet ea quae nouimus,

A

nullum hominem cōmunem esse testatus est: & in illo uase, quod quatuor angulis de coelo missum uiderat, edocetur nihil interesse, Iudaeus sit aliquis, an gentilis: quia si oblitus priorum, super euangelij gratia, legem putauerit obseruandam: sed ut ipse quoque legem custodire se simulans, paulatim Iudaeos ab antiqui uicendi more deduceret. Non enim poterat tantum obseruationis laudem, & ueteris uitae cautiſsimam conuersionem quasi purgamenta subito & damna continere. Ex quo perspicimus propterea dexteram datas Paulo & Barnabae societatis, a Petro, Iacobo & Io-

circūcisionem. Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Cum autem uenisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam uenirent quidam a Iacobo, cum gentibus edebat. Cum autem uenissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circūcisione erant, & simulationi eius cōsenserunt & caeteri Iudaei, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illa simulatione.

Sed cum

quorum praecipue ab apostolis Paulo & Barnaba cura mandatur, hi sunt, qui ex Iudaeis credentes, precia possessionum suarum ad pedes apostolorum deferrebant egen- tibus largienda: uel quia contribulibus, cognatis & parentibus suis quali desertores legis, & in crucifixum homi-

minē credentes, detestationi & piaculo ducebantur. In horum ministerio sanctus apostolus Paulus quanto labore sudauerit, epistola eius testes sunt, scribentis ad Corinthios, & ad Thessalonicenses, ad omnes gentium ecclesias, ut praepararent munus hoc per se, uel per alios quibus eis placuissent, Hiero-

solymam deferendum. Vnde nunc confidenter dicit, quod etiam sollicitus fui facere hoc ipsum. Possunt autem & alio genere pauperes accipi, de quibus in euangelio dicitur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum. Merentur quippe tales in memoria esse apostolorum. Neque enim illi pauperes, de quibus in Salomone scribitur: Redemptio uiri animae, propria diuitia. Pauper uero non sustinet cōminationem. Non enim potest futurarum poenarum audire terrorem, pauper in fide, pauper in gratia, non habens diuitias spirituales, nec scientiam scripturarum, quae auro & argento, & precioso lapidi comparatur. Quoniam igitur non egent sani medico, sed hi qui male habent: propterea & apostolis in dexterarum communicatione conuenit, ne spernerent pauperes, ne despicere peccatores, sed semper meminissent eorum, sicut Paulus Corinthi illius meminit, quem cum in priori epistola cōtristasset ad tempus, ut corpore per poenitentiam laborante spiritu saluus fieret: in secunda, ne maiori tristitia absorberetur, reuocat ad ecclesiam. Petitque cunctos ut cōfirment in eum charitatem, & donent fratri sicut ipse unicuique eorum in facie Christi donauerit, implens pactum quod Hierosolymis fecerat, ut semper pauperum recordaretur.

Matth. 5.4

Prover. 13.6

B

Quae ita soluit, ut dicam? principale singulis in Iudaeos & gentes fuisse mandatum, ut qui defendebant legem, haberent quem sequerentur, qui legi gratiam praeferebant, non deesset eis doctor & praeuius. In commune uero hoc eos habuisse propositum, ut Christo ex cunctis gentibus ecclesiam congregarent. Legimus enim & a sancto Petro gentilem baptizatum fuisse Cornelium, & a Paulo in synagoga Iudaeorum, Christum sapissime praedicatum. Petrus & Ioannes & Iacobus, qui uidebantur columnae esse, ceteris praedictum de apostolis legimus: seorsum autem his qui uidebantur, & ab his qui uidebantur esse aliquid, & mihi enim qui uidebantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sollicitus itaque requirebam quid nam esset quod diceret, qui uidebantur: sed nunc me omni scrupulo liberauit adiiciens, qui uidebantur columnae esse. Columnae igitur sunt ecclesiae apostoli, & maxime Petrus, Iacobus & Ioannes, ex quibus duo cum domino ascendere mererentur in montem: quorum unus in Apocalypsi saluatorem introducit loquentem: Qui uicerit, faciam eum columnam in templo dei mei, docens omnes credentes qui aduersarium uicerint, posse columnas ecclesiae fieri. Ad Timotheum uero Paulus scribens ait: Ut scias quomodo oporteat te in domino dei conuersari, quae est ecclesia dei uiui: columna autem & firmamentum ueritatis. His & ceteris insinuimus, tam apostolos omnesque credentes, qui ipsam quoque ecclesiam columnam in scripturis appellari, & nihil interesse de corpore quid dicatur, an membris, cum & corpus diuidatur in membra, & membra sint corporis. Dederunt itaque Petrus & Iacobus & Ioannes, qui uidebantur columnae esse, dexteram Paulo & Barnabae societatis, sed Tito qui cum eis erat, dexteram non dederunt. Nec dum quippe ad eam mensuram peruenerat, ut possint ei Christi merita ex aequo cum maioribus credi, & eundem tenere negotiationis locum quem Barnabas tenebat & Paulus. a ¶ Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. ¶ Sancti pauperes,

1 Timot. 3.2

la cōtristasset ad tempus, ut corpore per poenitentiam laborante spiritu saluus fieret: in secunda, ne maiori tristitia absorberetur, reuocat ad ecclesiam. Petitque cunctos ut cōfirment in eum charitatem, & donent fratri sicut ipse unicuique eorum in facie Christi donauerit, implens pactum quod Hierosolymis fecerat, ut semper pauperum recordaretur. b ¶ Cum autem uenisset Petrus Antiochiam & cum gentibus edebat &c. Ex eo quod Petrus antequam ueniret, edebat cum gentibus: ostenditur non eum oblitum fuisse praecipit, nullum hominem cōmunem & immundum dicere, sed quia propter eos qui adhuc legem obseruandam putabant, paululum se a conuictu subtraxerat gentium, ita ut etiam caeteri qui ex Iudaeis erant similiter facerent: & Barnabas qui cum Paulo in gentibus euangelium praedicabat, hoc facere cogere. Hi qui Antiochia crediderant ex gentibus, nec fuerant circūcisi, compellebantur ad legis onera transcendere, non intelligentes dispensationem Petri, qua Iudaeos saluari cuperet: sed putantes ita se euangelij habere rationem. Cum itaque uidisset apostolus Paulus periclitari gratiam Christi, noua bellator eius usus est arte pugnandi: ut dispensationem Petri, qua Iudaeos saluari cupiebat, noua ipse cōtradictionis dispensatione corrigeret, & restiteret ei in facie, non arguens propositum, sed quasi in publico cōtradicens, ut ex eo quod Paulus eum arguens resistebat, hi qui crediderant ex gentibus seruarent. Quod si putat aliquis uere Paulum Petro apostolo restituisse, & per ueritatem euangelij intrepide fecisse iniuriam praecessori, non ei sitabit illud quod & ipse Paulus Iudaeis Iudaeus factus est, ut Iudaeos lucrificaret: & eiusdem simulationis tenebris reus, quando caput rotōdit in Cenchreis: & facto caluitio, oblationem obtulit in Hierusalem, & Timotheum circūcidit, & nudipedalia exercuit, quae utique manifestissime de ceremonijs Iudaeorum sunt. Si itaque ipse qui ad praedicationem gentium missus erat, non putauit abs recedere: Sine offendiculo estote Iudaeis & ecclesiae dei, quomodo & ego omnibus per omnia placeo, non quarens quod mi-

1 Cor. 5.6

D

A quod mihi utile est, sed quod multis ut saluentur: & fecit aliqua quæ contraria essent euangelij libertati, ne scandalizaret Iudæos, qua autoritate, qua fronte audet hoc in Petro reprehendere, qui circumcisionis apostolus erat, quod ipse Apostolus gentium arguitur commisisse: Sed ut ante iam diximus, restitit secundum faciem publicam Petro & ceteris, ut hypocrisis obseruanda legis, quæ nocebat eis quæ ex gentibus crediderant, corruptionis hypocrisis, menderetur, & uterque populus saluus fieret: dum & qui circumcisionem laudant, Petrum sequuntur: & qui circumcidi nolunt, Pauli prædicant libertatem. Quod autem ait, reprehensibilis erat, propterea medie temperauit, ut intelligamus non tam à Paulo eum fuisse reprehensibilem, quam his fratribus cum quibus ante edens se ab eis potestica separabat. Vtilem uero simulationem, & assumendam

4. Reg. 10. d

Luc. 17. d

B

Act. 11. d

Sed cum uidissem quod non recto pede incedunt ad ueritatem euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum Iudæis sis, gentiliter & non Iudaice uiuis, quomodo gentes cogis iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus

in tempore, Hic regis Israel nos doceat exemplum, qui cum non potuisset interficere sacerdotes Baal, nisi se finxisset uelle idolum colere, dixit: Congrega mihi omnes sacerdotes Baal, si enim Achab seruiuit Baal in paucis ego seruiam in multis. Et Dauid quando mutauit faciem suam coram Abimelech, & dimisit eum & abiit. Nec mirum, quamuis iustos homines, tamē aliqua simulare pro tempore ob suam & aliorum salutem, cum & ipse dominus non iter non habens peccatum, nec carnem peccati, simulationem peccatricis carnis assumpsit, ut condēnans in carne peccatum, nos in se faceret iusticiam dei. Legerat utique Paulus in euangelio dominum præcipientem: Si autem peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucrificeris fratri tuo. Et quomodo cum etiam de minimis fratribus hoc faciendum iusserit, ausus est apostolorum maximum in publica facie tam procaciter, tam cōstanter arguere: Nisi & Petro sic placuisset argui, & Paulus non ei faceret iniuriam, de quo ante dixerat: Veni Hierosolymam uidere Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim: alium autem apostolorum uidi neminem. Et rursum: Qui enim operatus est Petro in apostolatū circumcisionis. Et infra: Petrus & Iacobus & Ioannes, qui uidebantur columnæ esse, & cetera quæ in eius laudes porat. Aliquoties cum adolescentulus Romæ controuersias declamarem, & ad uera certamina fictis me libris exercere, currebam ad tribunalia iudicum, & disertissimos oratorum tanta inter se uidebam acerbitate contendere, ut ommissis saepe negotiis in proprias contumelias uerterentur, & ioculari se inuicem dente morderent. Si hoc illi faciunt, ut apud reos nullam suspicionem prauaricationis incurrant, & fallunt populum circumstantem, quid putamus tantas ecclesiæ columnas, Petrum & Paulum tanta uasa sapientiæ inter dissidentes Iudæos atque gentiles facere debuisse: nisi ut eorum simulata contentio, pax credentium fieret, & ecclesiæ fides, sancto inter eos iurgio cōcordaret. Sunt qui Cephan, cui hic in faciem Paulus restitisse se scribit, non putent apostolum Petrum, sed alium de septuaginta discipulis isto uocabulo nuncupatum. Et dicunt nequaquam Petrum à conuictu gentium se potuisse subtrahere, qui & centurionem Cornelium baptizarat. Et cum ascendisset Hierosolymam, disceptantibus aduersus se qui erant ex circumcisione, & dicentibus: Quare introisti ad uiros praputium habentes, & māducasti cum illis? Post narrationem uisionis, tali responsionem suam sine conclusit: Si ergo eandem gratiam dedit illis deus, sicut & nobis qui credimus in dominum Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere deum? Quibus auditis, tacuerunt, & glorificauerunt deum, dicentes: Ergo & gentibus deus poenitentiam ad uitam dedit: maxime cum Lucas scriptor historiæ, nullam huius dissensionis faciat mentionem, nec dicat unquam Petrum Antiochia fuisse cum

Paulo, & locum dari Porphyrio blasphemanti, si aut Petrus errasse, aut Paulus procaciter apostolorum principem confutasse credatur. Quibus primum respondendum, alterius nescio cuius Cepha nescire nos nomē. Nisi eius qui & in euangelio, & in alijs Pauli epistolis, & in

hac quoque ipsa modo Cephas, modo Petrus scribit. Non quod aliud significet Petrus, aliud Cephas, sed quod quæ nos latine & graece petram uocamus, hanc Hebræi & Syri cephan nuncupant. De inde totum argumentum epistolæ quod oblique de Petro, Iacobo & Ioanne dicitur, huic intelligentiæ repugnat. Nec mirum esse si Lucas hanc rem tacuerit, quum & alia multa quæ Paulus sustinuisse se replicat, historiographi licentia prætermiserit: & non statim esse contrarium, si quod alius ob causam dignum putauit relatu, alius inter cetera dereliquit. Denique primum episcopum Antiochenæ ecclesiæ Petrum fuisse accepimus, & Romam inde translatus, quod Lucas penitus omisit. Ad extremum, si propter Porphyrij blasphemiam, alius nobis fingendus est Cephas, ne Petrus putetur errasse, infinita de scripturis erunt radenda diuinis, quæ ille, quia non intelligit, criminauit. Sed aduersum Porphyrium, in alio, si Christus iusserit, opere pugnabimus: nunc reliqua prosequamur.

a ¶ Sed cum uidissem quod non recto pede incedunt ad ueritatem euangelij, dixi Petro coram omnibus & c. Sicut hi qui sanis gressibus claudicare se simulant, non uitium habent in pedibus, sed est aliqua causa cur claudicent: ita & Petrus sciens circumcisionem & praputium nihil esse, sed obseruationem mandatorum dei, edebat quidem ante cum gentibus, sed pro tempore ab eis se, ne Iudæos à fide Christi perderet, subtrahebat. Unde & Paulus eadem arte qua ille simulabat, ei restitit in faciem, & loquitur coram omnibus, non tam ut Petrum arguat, quam ut hi quorum causa Petrus simulauerat, corrigantur. Quod si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostenditur arguere se maiorem, debet exponere quæ consequentia hoc Paulus in alio reprehendat, quod ipse commisit.

b ¶ Si tu quum Iudæus sis gentiliter & non Iudaice uiuis, quomodo gentes cogis iudaizare? Indissolubili argumento constringit Petrum, imò per Petrum eos qui pugnantia illum inter se facere cogebant. Si, inquit, o Petre tu natura Iudæus es, circumciscus à parua ætate, & uniuersa legis præcepta custodiens, nunc ob gratiam Christi scis ea nihil per se habere utilitatis, sed exemplaria esse & imagines futurorum, & cum his qui ex gentibus sunt, cibum capis, nequaquam ut ante superstitiosus, sed libere & indifferenter uiuitans: quomodo eos qui ex gentibus crediderunt, nunc recedens ab eis, & quasi à contaminatis te separans & secernens, compellis iudaizare? Si enim immundi sunt à quibus recedis, idcirco autem recedis, quia non habent circumcisionem, compellis eos circumcidi & Iudæos fieri, quum tu ipse natus Iudæus gentiliter uiueris. Et latenter ostendit causam quare aduersum eum discipulauerit, quia scilicet gentes simulatione sua iudaizarent, compelleret, dum eum cupiunt æmulari.

c ¶ Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Subrepunt hoc loco hæretici, qui ridicula quædam & inepta fingentes, aiunt, nec spirituales peccare posse naturam, nec iuste aliquid facere terrenam. Quos interrogamus quare de bona oliua rami fracti sunt, & cur de oleastro in radicem bonæ oliuæ inserti sint: si nec de bono cadere quicquam potest, nec de malo surgere? Aut quomodo uel Paulus persecutus sit ante ecclesiā, si de natura spirituali fuit: aut postea apostolus factus, si de terrena fece generatus est. Quod si terrenum eum non fuisse contēderint, ipsius uerba ponamus. Erasmus filij naturæ iras, sicut &

A sicut & ceteri. Natura Iudæus est, q de genere est Abraham: & à parentibus die octauo circumcissus est. Non natura Iudæus, qui postea est factus ex gentibus. Vt autem totum argumentum breui sermone comprehendam, sensus est iste qui textitur. Nos, id est, ego & tu Petre: miscuit enim personā suā, ne illi facere uideretur iniuriā: Cum essemus, inquit, natura Iudæi, ea facientes quæ lege præcepta sunt, & non ex gentibus peccatores, q uel generaliter, quia idolis seruiunt, peccatores sunt: uel quos nunc putamus immundos: scientes q nō possemus ex legis opere, sed ex Christi saluari fide, credidimus in Christum, ut qd lex nobis non derat, fides tribueret

tibus peccatores. Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credidimus, ut iustificemur in fide Christi, & nō ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis nō iustificabitur omnis caro. Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores: nunqd Christus peccati minister est? Absit. Si em̄ quæ destruxi, hæc iterū reedifico, præuaticatorem me cōstituo. Ego enim per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam. Christo confixus sum cruci. Viuo aut iam non ego, uiuit autem in me Christus. Quod aut nūc uiuo in

ipsi enim uos à deo docti estis, ut diligatis inuicem.

b ¶ Propter quod ex operibus legis nō iustificabit omnis caro. Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores: nunqd Christus peccati minister est &c.] Nō iustificatur ex operibus legis caro illa, de qua scribit: O

mnis caro fœnum, & omnis gloria eius quæ

si flos agri. Iustificatur autem ex fide Iesu Christi caro illa, de qua in resurrectionis dicitur sacramento: O

mnis caro uidebit salutare dei. Sed & iuxta humiliorem intellectum, iustificabatur quondam ex lege nō

omnis caro, sed tantū hi homines qui in Palestina erāt. Nunc autem ex fide Iesu Christi iustificatur omnis

caro, dum ecclesia eius in toto orbe fundatur. ¶ Ego enim per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam.] Aliud est per legem mori, aliud legi mori. Quod legi moritur, uiuebat ei antequā moreretur: obseruans sabbata, & neomenias, & dies festos, & uictimarum typicam curiositatem, & fabulas Iudaicas, & genealogias. Postq̄ autem uenit Christus & lex, de qua scriptum est: Scimus autem quia lex spiritalis est: per euāgelicam legem, legi pristinae mortuus est: & anima, quæ secundum id quod scribitur ad Romanos: Viro uiuente si nup̄sisset, adultera uocabatur: mortuo uiro suo, id ē, lege ueteri, nup̄s legi spiritali, ut fructificaret deo. Vnde & in Osee ad eam dicitur: Ex me fructus tuus inuentus est. Cui pulchre mysticum illud infertur: Quis sapiens, & intelligit ista: intelligens, & cognoscet ea? Qui per legem igitur spiritualement legi literæ moritur, deo uiuit, cum nō sit sine lege, sed in lege sit Christi. Qui uero legi mori ob peccata, mortuus quidem est: sed nō potest de eo dici quod sequitur, ut uiuat deo. Esse autem legem aliam spiritualement extra legem literæ: & alibi Apostolus docet, dicens: Inque lex quidem sancta & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Et Ezechiel ex p̄sona dei: Eduxi, inquit, eos: id est, populum Iudæorum de terra Aegypti, & adduxi eos in desertū, & dedi eis præcepta mea, & iustificationes meas ostendi illis, quas faciet homo & uiuet in eis. De ea uero lege quæ iram operatur, cui & Apostolus mortuus est, postea infert: Et ego dedi eis præcepta non bona, & iustificationes in quibus non uiuent in eis. Id ipsum significatur & in psalterio: Quoniam non cognoui literaturam, introibo in fortitudinem domini. ¶ Christo cōfixus sum cruci.] Quia dixerat se per legem legi mortuū, quomodo mortuus fuerit, ostendit: Christo cōfixus sum cruci, tollens crucem suam, & Christum sequens, & in ipsa obsecrans passionem: Memento mei quatinus ueneris in regnum tuum. Statimq̄ audiens: Hodie mecum eris in paradiso. Si quis mortificatis membris super terrā: & mundo mortuus, configuratus fuerit morti Iesu Christi, crucifigitur cum Iesu, & trophæum mortificationis suæ, in ligno dominica passionis affigit. ¶ Viuo autem iam nō ego, uiuit autem in me Christus.] Non uiuit ille qui quondam uiuebat in lege, quippe qui persequebatur ecclesiam. Viuit autem in eo Christus, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium, ceteraq̄ uirtutes, quas qui nō habet, non potest dicere: Viuit autem in me Christus. Hoc autem totum sub sua persona aduersum Petrum de Petro disputat. ¶ Quod autem nunc uiuo in carne.] Aliud est in carne esse, & in carne uiuere. Qui em̄ in carne sunt, deo placere non possunt. Vnde ad bene uiuentes dicitur: Vos autem non estis in carne.

Esā. 40. b

Lnc. 3. b

Rom. 7. c

Osee. 14. d

Ezech. 20. b

Psal. 70. c

Lnc. 23. c

Rom. 8. b

¶ In fide

Ioan. 8. g

Esā. 6. d

Matth. 5. a

1 Timot. 1. b

1 Thef. 4. b

De charitate autem non necesse habeo scribere uobis;

A a ¶ In fide uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit semet ipsum pro me. Ad Romanos de deo loquitur, quod filio suo non pepercit, sed pro nobis tradiderit eum. Nunc uero de Christo quod se ipse tradiderit: Qui dilexit me, inquit, & tradidit seipsum pro me. In euangelio uero ubi

Luc. 6. c apostoli enumerantur, inferitur: Et Iudas Iscariotis qui & tradidit eum. Rursum in eodem:

Matth. 26. c Ecce appropinquauit qui tradet me. De principibus uero sacerdotum, & senioribus populi, scriptura commemorat, quod condemnauerint Iesum morti, & ligantes eum duxerint & tradiderint Pilato praefidi. Et deinceps de Pilato: Dimisit eis Barrabam, Iesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigerent illum. Igitur & pater tradidit filium, & filius ipse se tradidit: & Iudas & sacerdotes cum principibus tradiderunt: & ad extremum traditum sibi, tradidit ipse Pilatus. Sed pater tradidit, ut saluaret perditum mundum. Iesus ipse se tradidit, ut patris suamque faceret uoluntatem. Iudas autem & sacerdotes & seniores populi & Pilatus, uitam morti nescij tradiderunt. Quae cum ipsa quoque se pro nostra salute tradiderit, beatus multumque felix, qui uiuente in se Christo per singulas cogitationes & opera potest dicere: In fide uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me.

b ¶ Non abijcio gratiam dei, si enim per legem iusticia, ergo Christus gratis mortuus est. Abijcit gratiam dei, tam ille qui post euangelium sordidatur. Qui autem potest iuxta Apostolum dicere: Gratia eius in me non fuit uacua: iste & hoc loquitur confidenter: Non abijcio gratiam dei. Quod autem sequitur, ualde necessarium est aduersum eos qui post fidem Christi putant legis praecipua seruanda. Dicendum quippe eis: Si per legem iusticia est, ergo Christus gratis mortuus est. Aut certe doceant, quomodo non Christus gratis mortuus sit, si opera iustificent. Sed quauis sint hebetes, dicere non audebunt Christum sine causa mortuum. Ad particulam itaque syllogismi, quae hic proponitur: id est, si enim per legem iusticia, ergo Christus gratis mortuus est: debemus illud assumere quod consequenter inferitur, & negari non potest: Christus autem non est gratis mortuus, & concludere: Non igitur per legem iusticia. Hucusque contra Petrum, nunc ad Galatas reuertitur.

2. Cor. 15. b **B** **Cap. III** **O** Insensati Galatae, quis uos fascinauit non credere ueritati? Dupliciter hic locus intelligi potest. Vel ideo insensatos Galatas appellatos, a maioribus ad minora uenientes, quia coeperint spiritu & carne consummentur. Vel ob id, quod unaquaque prouincia suas habeat proprietates. Cretenses semper mendaces, malas bestias, uentres pigros, uere ab Epimenide poeta dictos, Apostolorum comprobant. Vanos Mauros, & feroces Dalmatas, Latinus pulsat historicus. Timidos Phrygas, omnes poetae lacerant. Athenis expeditiora nasci ingenia, philosophi gloriantur. Gracos leues: apud C. Caesarem suggillat Tullius, dicens: Aut leuium Graecorum, aut immanium barbarorum: & pro Flacco, Ingenita, inquit, leuitas, & erudita uanitas. Ipsum Israel, graui corde, & dura ceruice, omnes scripturae arguunt. In hunc ergo modum arbitror & Apostolum Galatas regionis suae proprietate pulsasse. Licet quidam profundis se questionibus inferentes, quasi sub obtentu uitandae haereseos, quae diuersas naturas infert, dicant, Tyrios quoque & Sidonios, Moabitas & Ammonitas, & Iudaeos, Babylonios & Aegyptios, omnesque gentes quae in scripturis nominantur habere quaedam idiomata: & ex causis praecedentibus, & merito operum pristinorum, ne iusticia dei ueniat in dubium, cum unaquaque gens uel bonum

Tit. 1. c

uel malum habere asseratur quod alia non habeat. Nos istas altitudines declinantes, superiora sectabimur, aut stultitiam eos argui, dicentes: per quam spiritum legis & literam iudicare non possint: aut uitio gentis corripere, quod indociles sint & uecordes, & ad sapientiam tardiores. Quod autem sequitur: Quis uos fascinauit, digne Paulo, qui & si imperitus est sermone, non tamen scientia debemus exponere: non quo scierit esse fascinum, qui uulgo putat nocere: sed usus sermone sit triuix: & ut in ceteris, ita & in hoc quoque loco, uerbum quotidianae sermocinationis assum-

serit. Legimus in Prouerbijs: Donum, inuidi cruciat oculos. Qui apud nos inuidus, in Graeco significatus ponitur, fascinator, & in sapientia quae Salomonis scribitur: Fascinatio malignitatis obscurat bona. Quibus docemur exemplis, quod uel inuidus aliena felicitate crucietur: uel is in quo bona sunt aliqua, alio fascinante, id est, inuidente noceatur. Dicitur fascinus proprie infantibus nocere, & aetati paruulae, & his qui necdum firmo uestigio figantur gradum. Vnde & quidam de gentilibus: Nescio quis teneros oculos mihi fascinat agnos. Hoc uerum uerum, nec ne sit, deus uiderit: quia potest fieri, ut & daemones huic peccato seruiant, & quoscumque in dei opere uel coepisse uel profecisse cognouerint, eos a bonis operibus auertant. Nunc illud in causa est, quod ex opinione uulgi sumptum putamus exemplum, ut quomodo tenera aetas noceri dicitur fascino: sic etiam Galatae in Christi fide nup nati & nutriti laete, & non solido cibo: ueluti quodam fascinante sint nociti, & stomacho fidei nauseante, spiritus sancti cibum euomuerint. Quod si aliquis contradicit, exponat quomodo de communi opinione sit sumptum, uallis Titanorum in Regiorum libris: Syrenae & Onocentauri in Eliaia: Arcturus & Orion, & Pleiades in Iob, & cetera his similia: quae uerba uocabula, gentiliu fabularum & causas & origines habent. Interrogemus hoc loco Marcionem, qui prophetas repudiatur, quomodo interpretetur id quod sequitur. ¶ Ante quorum &c.] Nobis enim recte proscriptus est Christus, de cuius patibulo & passione, alapis & flagellis, omnibus prophetarum praedicat chorus, ut crucem ipsius non de euangelio tantum in quo crucifixus refertur: sed multo antequam descendere dignaretur ad terras, & hominem qui est crucifixus assumeret, nouerimus. Nec parua laus Galatarum est, quod ita crediderint in crucifixum, ut ante fuerat eis proscriptus: quo scilicet lestitantes prophetas, & omnia ueteris legis sacramenta noscentes, uia & ordine uenerint ad credendum. Legit in quibusdam codicibus: Quis uos fascinauit non credere ueritati? Sed hoc quia in exemplaribus Adamantij non habetur, omisimus. ¶ Hoc solum &c.] Sunt quidam, ait, multa quae possunt interrogatione uos cogere, legi euangelium praeferebunt: sed quoniam in insensati estis, & nequaquam potestis ea audire, simpliciter uobiscum sermone loquor, & de eo quod promptum est, sciscitor: Spiritum sanctum quem accepistis, utrum uobis legis opera, sabbati observatio, circuncisionis, & neomeniarum supstitutio dederint, an auditum fidei, per quam ex gentibus credidistis: Quod si negari non potest, spiritum sanctum & uirtutes quae in principio fidei acceptum spiritum sequuntur, non ex operibus legis, sed ex fide Christi datas, manifestum est uos a melioribus exorfos, in peiora corrumpere. Consideremus autem diligenter, quia non dixerit: uolo a uobis discere utrum ex operibus spiritum accepistis: sed adiecit, ex operibus legis. Sciebat enim & Cornelium Centurionem spiritum ex operibus accepisse, sed non ex operibus legis, quae nesciebat. Si autem & contrario dicitur, ergo & sine auditione fidei accipi spiritus potest: Nos respondemus ac-

2. Reg. 4. c

2. Reg. 3. b

Es. 4. c

Luc. 3. c

Apoc. 1. c

1. Cor. 1. c

1. Cor. 2. c

1. Cor. 3. c

1. Cor. 4. c

1. Cor. 5. c

1. Cor. 6. c

1. Cor. 7. c

1. Cor. 8. c

1. Cor. 9. c

1. Cor. 10. c

1. Cor. 11. c

1. Cor. 12. c

1. Cor. 13. c

1. Cor. 14. c

1. Cor. 15. c

1. Cor. 16. c

2. Cor. 1. c

2. Cor. 2. c

2. Cor. 3. c

2. Cor. 4. c

2. Cor. 5. c

2. Cor. 6. c

2. Cor. 7. c

2. Cor. 8. c

2. Cor. 9. c

2. Cor. 10. c

2. Cor. 11. c

2. Cor. 12. c

2. Cor. 13. c

Gal. 1. c

Gal. 2. c

Gal. 3. c

Gal. 4. c

Gal. 5. c

Gal. 6. c

Ep. 1. c

Ep. 2. c

Ep. 3. c

Ep. 4. c

Ep. 5. c

Ep. 6. c

Ep. 7. c

Ep. 8. c

Ep. 9. c

Ep. 10. c

Ep. 11. c

Ep. 12. c

Ahimus accepisse quidem eum spiritum: sed ex auditu fidei & naturali lege, quæ loquitur in cordibus nostris, bona quæq; facienda & uitanda mala, per quam dudum quodque Abraham, Moyses, & ceteros sanctos iustificatos re- tulimus: quam augere deinceps potest operum obserua- tio, legis quoque iusti- cia: non tamen carna- lis legis quæ præte- rit, sed spiritualis, quæ lex spiritualis est. Ne- que uero quia fidem præferimus, legis ope- ra destruiamus: nec di-

operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consumma- mini? Tanta passi estis sine causa, si tamē sine causa. Qui ergo tribuit uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, ex

operibus

dit ex gentibus, & ad Christi aratrum mittit manum, præ- uio aliquo doctore prudente, sic per legis iter ad euāge- lium pergere, ut omnia illa quæ ibi scripta sunt, de sabbato, de azymis, de circuncisione, de uictimis, digne deo intelligat: & deinceps post euangelij lectionem à ludæo

aliquo, aut Iudæorum socio persuaderi, ut um- bras & Allegoriæ nu- bila derelinquens, sic scripturas interpretes ut scriptæ sūt, de hoc potestis dicere: Sic stultus es, ut cum spi-

ritu coeperis, nunc carne consummaris. **b** ¶ Tanta pas- si estis sine causa &c.] Consideremus infelices Iudæos, quanta superstitione & obseruationis labore uiuāt inter ceteras nationes, dicentes: ne tetigeris, ne gustaueris, ne attrectaueris, & probabimus uerum esse quod dicitur: Tanta passi estis sine causa: sed non statim ad eos senten- tia temperat & dubia sit, si tamen sine causa, quia de his dicitur, qui possunt post legem ad euāgelium reuer- ti. Melius autem sic intelligi potest, quod primum credentes Ga- latae in crucifixum, & à Iudæis & à gentibus opprobria multa perpassi sint, & persecutiones non minimas susti- nuerint. Quas frustra arguuntur fuisse perpassi, si à gra- tia Christi recedant, propter quam tanta perpassi sunt. Simul & illa spes, quod quicumque ob Christi fidem laboraue- rit, & postea lapsus fuerit in peccatum, sicut priora sine causa dicit passus fuisse dum peccat: sic rursum non per- dat ea si ad pristinam fidem & antiquum studium reuer- tur. Alter: Si circuncisionem, inquit, putatis sequendam esse post gratiam: ergo usque ad præsens tempus sine circunci- sione uiuentes, omnia quæ passi estis, in irritum sunt de- ducta. Quæ quidem mihi uidentur non frustra sustinuisse, qui scio legem post euangelium non ualere. Vel certe sic: Non leue erat damnum, si circuncisionem sequentes, tan- tum pristinae fidei perdidissetis laborem: nunc uero ad hoc detrimentum, etiam prauaricationis poena sociatur, ut & præterita sine causa perpassi sitis, & in futuro cruciemini. Quidam coactius ita intelligunt. Considerate pristinam gratia libertatem, & præsentis onera obseruationis in lege, & uidebitis quod multa casto studio feceritis, licet non peri- tus fructus erroris istius desperandus sit, dum zelo dei ad hoc ipsum estis adducti. Ignorantibus enim concedi uenia potest: si ad meliora conuersi, scientiam in uobis do- ceatis fluctuasse, non studium. **c** ¶ Qui ergo tribuit uo- bis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, ex operibus le- gis, an ex auditu fidei.] Tribuit, hoc est, administrat, præ- sentis temporis est legendum, ut ostendat per singulas ho- ras atque momenta semper dignis sancti spiritus ministra- ri, & quanto quis in dei opere & amore profecerit, tanto magis sancti spiritus in se habere uirtutes, quas auditus fidei, & non legis opera consummant. Non quo legis ope- ra contemnenda sint, & absque eis simplex fides appeten- da, sed quo ipsa opera fide Christi adornentur. Scita est enim sapientum uiri illa sententia, non fidem uiuere ex in- sticia, sed iustum ex fide. Simul ostenditur Galatas acce- pto post fidem sancto spiritu, dona habuisse uirtutum, id est, prophetiam, genera linguarum, morborum curatio- nes, & cetera quæ ad Corinthios in donis spiritualibus enumerat. Et tamen post tanta (quia forsitan gratiam discernendorum spirituum non habebant) à falsis do- ctoribus irretiti sunt. Obseruandum etiam quod ope- rari uirtutes dicantur in his qui non tenent euangelij ue- ritatem, sicut in illis qui dominum non sequentes, in nomi- ne eius signa faciebant: Ioanne uel maxime conqueren- te, Præceptor uidimus quendam in nomine tuo efficien- tem demonia, & prohibuimus eum quia non sequit no- biscum. Hoc aduersum hæreticos qui probationem fidei suæ ex eo si signum aliquod fecerint, arbitrantur. Qui cum manducauerint & biberint in nomine domini (habent quip- pe & ipsi altare sacrilegum) & signa multa inuocato salua- tore fec-

p 2

tore fec

cimus secundum quosdam, faciamus mala donec ueniant bona, quorum damnatio iusta est, sed seruituti gratiam anteponimus. Dicimusque quod Iudæi propter metum faciunt, id nos facere propter charitatem. Illos seruos esse, nos filios: illos cogi ad bonum, nos bonum sponte susci- pere. Non igitur ex fide Christi licentia nascitur delin- quendi, sed ex dilectione fidei uoluntas boni operis auge- tur: dum bona ideo facimus, non quia iudicem formida- mus, sed quia scimus ea ei placere in quem credimus. Quarat quispiam, si fides non est nisi ex auditu: quomo- do qui surdi nati sunt, possunt fieri Christiani. Deum quippe patrem ex magnitudine & pulchritudine crea- turarum potest quis intelligere, & à conditionibus con- ditor consequenter agnoscitur. Christi autem natiuitas, crux, mors, resurrectio, nisi ex auditu sciri non potest. Aut surdi igitur Christiani non sunt, aut si surdi sunt Chri- stiani, falsum est quod alibi ab apostolo dicitur: Itaque fi- des ex auditu: auditus autem per uerbum dei. Ad quod qui simplici responsione contentus est, dicit non eum ge- neraliter dixisse: fides omnium ex auditu est, sed fides ex auditu: quod & in parte, & in toto accipi potest: Eorum scilicet fides ex auditu, qui audiunt, qui credunt. Qui au- tem huic scrupulo satisfacere conatur, prius illud tenta- bit asserere, quod uerbis quoque & quotidiana conuersa- tione: & ut ita dixerim totius corporis loquente gestu sur- di possint euangelium discere: deinde etiam hoc, quod dei sermo cui nihil surdum est, ad eas magis loquatur aures, de quibus & ipse ait in euangelio: Qui habet aures au- diendi, audiat. Et in Apocalypsi: Qui habet aurem, au- diat quid spiritus dicat ecclesijs. Et Elias: Dominus ad- didit mihi auriculam. Iste est alius homo cui deus loqui- tur in oculo: qui clamat in corde credentis: Abba pater: & (ut frequenter exposuimus) quomodo corpus omnia membra & sensus habet: ita animam quoque uniuersos & sensus, & membra habere, & inter cetera aures etiā, quas qui habuerit, non magnope indigebit his auribus corpo- ris ad Christi euangelium cognoscendum. Simul autem etiam illud attendite, quod hic spiritus absque ullo additamento san- ctus intelligatur, quem ex dono consequimur, & non ho- minis, de quo alibi scribitur: Incorruptus spiritus est in omnibus. Et ipse spiritus testimoniū reddet spiritui no- stro. Et in alio loco: Nemo scit ea quæ in homine sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo. Et in Daniele: Benedicite spi- ritus & animæ iustorum dominum. **a** ¶ Sic stulti estis, ut cum spiritu coeperitis &c.] Si sanctum spiritum acceperat Galatae, quomodo stulti erant? Verum statim soluitur, coe- pisse quidem eos spiritu, sed cum carne consummarentur, spiritum ab eis fuisse sublatum. Vnde sine causa passi sunt tanta quæ passi sunt. Quod si sibi post peccatum eueniret, Dauid precatur dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Diligenter attendite quod qui scripturas iuxta lite- ram sequitur, consummari carne dicatur. Quamobrem illud quod ad Corinthios scriptum est: In carne uiuentes, non iuxta carnem militamus: melius sic intelligi potest, ut hi militare dicantur in carne qui uetus testamentum humi- liter edisserunt. Qui uero sequuntur intelligentiam spiritua- lem, sint quidem in carne, quia eandem habent literam quam Iudæi: sed non iuxta carnem militent, à carne ad spiritum transcendent. Quando uideritis eum qui primum cre-

1. Cor. 7. b

Marc. 9. f

A tore fecisse se iactent, in die iudicii merebuntur audire: Non noui uos, discedite a me qui operamini iniquitatem.

a ¶ Sicut Abraham credidit &c. Ab hoc loco usque ad eum ubi scribitur: Qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham: Marcion de suo apostolo erasit. Sed quid profuit hoc tulisse, cum

Gen. 12 cetera quae reliquit, infania eius aduersa sint. Credidit autem Abraham deo, exiens de patria sua in terram quam nesciebat: Sarram nonagenariam, & sterilem credens esse parituram: & audita repromissione dei, quod in Isaac uocaretur semen eius, ipsum Isaac offerens uictimam, & tamen de domini repromissione non dubitans: recte tali reputatur fides ad iusticiam, qui legis opera supergressus, deum non metu, sed dilectione peremerit.

Rom. 4. a

b ¶ Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi filii sunt Abraham. Plenius de hoc in epistola ad Romanos disputat, quod fides reputata sit Abraham ad iusticiam, non in circumcissione, sed in praeputio. Et diligenter obseruans, docet eos filios esse Abraham, qui cum hac mente crediderint, quia incircumcisi credidit

Ioan. 8. g

Abraham, qui exultauit ut uideret diem domini, & uidit, & letatus est. Vnde & ad infideles Iudaeos dicitur: Si filii essetis Abraham, opera Abraham faceretis. Quae autem alia (illic in tempore cum haec dicebantur) ab eis opera domini expetebat, nisi credulitatem in filium dei quem pater miserat loquentem: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit. Vnde & in alio loco de generis sibi antiquitate & nobilitate plaudentibus respondetur: Et ne dixeritis, quia patrem habemus Abraham. Potest enim

Ioan. 8. c

deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Lapidibus ibi nemo ambigit dura significari corda gentilitum: quae mollita sunt postea, & fidei recipere signaculum. Virtutes Abraham in quibus ante circumcissionem deo placuit, diligens lector enumera, & quoscunque in simili opere repereris, dicito filios esse Abraham, iustificati in praeputio, qui circumcissionem non ob meritum operum, sed in signum fidei prioris acceperunt. Quia enim ex semine eius erat Christus oriundus, in quo uniuersarum gentium fuerat benedictio repromissa: & ab Abraham usque ad Christum multa erant secula transitura, prouidens deus, ne soboles dilecti Abraham ceteris nationibus miscerentur: & paulatim familia eius fieret incerta, gregem Israeliticum quodam circumcissionis cauterio denotauit, ut uiuentes inter Aegyptios, inter Assyrios, Babylonios atque Chaldaeos, hoc signaculo distinguerentur. Denique per quadraginta an-

nos in eremo nullus est circumcisi: soli quippe sine gentis alterius admixtione uiuebant: statim ut Iordanis ripam transgressus est populus, & in Palaestinae terram Iudaeam se examen infudit, circumcisio necessaria futuro ex commixtione gentium prouidit errori. Quod autem ad Iesum

Ioan. 8. c

duce, secundo scribitur: populus circumcisi: si significat & in eremo cessasse circumcissionem, quae in Aegypto rationabiliter exercebatur, & a domino Iesu Christo spirituali circumcissione credentes esse mandandos. ¶ Prouidens autem scriptura. Non quo ipsa scriptura,

atramentum uidelicet & membranae, quae insensibiles sunt, possint futura praenoscere, sed quo spiritus sanctus, & sensus qui in litera latet, multis post seculis uentura praedixerint. Porro exemplum quod de Genesi sumptum est, ita in proprio uolumine continetur: Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae. Quod Apostolus super Christum interpretans, ait: Non est scriptum ex seminibus quasi in multis, sed quasi in uno, & semine tuo qui est Christus. Hoc autem in omnibus penes testimoniis, quae de ueteribus libris in nouo assumpta sunt testamento obseruare debemus, quod memoria crediderint euangelistae uel apostoli: & tantum sensu explicato, saepe ordinem commutauerint: nonnunquam uel detraxerint uerba, uel addiderint. Nulli uero dubium quod in Isaac & Iacob, siue in duodecim patriarchis, & ceteris qui de Abraham stirpe descendunt, non fuerint benedictae uniuersae nationes, sed in Christo Iesu per quem omnes gentes laudant deum, & benedicunt nouum nomen super terram. Potest autem Apostolus & de alio Geneseos loco exemplum seminis usurpasse, ubi scribitur: Eduxit autem Abram foras haud dubium quin Abraham deus, & dixit ei: Aspice in caelum & numera stellas, si poteris dinumerare eas. Et ait illi: Sic erit semen tuum: & credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iusticiam. Quicumque igitur credunt, benedicentur cum fidei Abraham, qui ob egregiam in deum fidem primus in eum credidisse narratur. Sicut Enos ob principalem in deum spem, & inter ceteros eminentem, sperasse scribitur inuocare dominum deum. Non quo & Abel de quo dominus ait: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me: & ceteri deinceps deum non sperauerint inuocare, sed quo ex ea parte unusquisque appellet, quam uel maxime habet.

Gen. 15. b

Commentariorum in epistolam ad Galatas libri primi finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM LIBRVM commentariorum ad Galatas, ad Paulam & Eustochium prooemium.

Quod in primo commentariorum ad Galatas libro, cum de gentium proprietatibus disputarem, intactum reliqueram: nunc in secundo reddendum uidetur, qui sint Galatae, uel quod, unde transierint. Vtrum indigenas eos fuderit, an aduenas quam nunc incolunt terra suscepit: & utrum linguam connubio perdiderint: an & noua didicerint, & non amiserint suam. Marcus Varro cunctarum antiquitatum diligentissimus persecutor, & ceteri qui eum imitati sunt, multa super hac gente, & digna memoria tradiderunt. Sed quia nobis propositum est, incircumcisos homines non introducere in templum dei: & ut simpliciter fatear, multi iam anni sunt quod haec legere desinimus: Lactantij nostri quae in tertio ad Probum uolumine de hac gente opinatus sit, uerba ponemus. Galli, inquit, antiquitus a candore corporis Galatae nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. Quod significare uoluit Poeta, quum ait: Tum lactea colla auro innectuntur: cum posset dicere candida. Hinc utique Galatia prouincia, in quam Galli aliquando uenientes, cum Graecis se miscuerunt. Vnde primum ea regio Gallograecia

A logræcia, post Galatia nominata est. Nec mirum si hoc ille de Galatis dixerit, & occidentales po-
 pulos tantis in medio terrarum spatijs prætermittis, in orientis plaga cōsedisse memorarit, cum
 constet Orientis contra & Græciæ examina, ad Occidentis ultima peruenisse. Massiliam Pho-
 cæi condiderunt, quos ait Varro trilingues esse, quod & Græce loquantur, & Latine, & Gallice.
 Oppidum Rhoda, coloni Rhodiorum locauerunt, unde amnis Rhodanus nomen accepit. Præ-
 termitto Carthaginis conditores Tyrios, & Agenoris urbem: prætereo Thebas Liberi quas in
 Aphrica condidit, quæ ciuitas nunc Thebestis dicitur. Relinquo eam partem Libyæ, quæ Græ-
 cis urbibus plena est. Ad Hispanias transgredior: nōne Saguntum Græci ex insula Zacyntho
 profecti condiderunt? & oppidum Tartesson, quod nunc uocatur Carteia, Iones Græci homi-
 nes locasse referuntur. Montes quoque Hispaniarum, Calpe, Idrus, Pyrene: item insulæ A-
 phrodisiades, & Gymnesiæ, quæ uocantur Baleares: nōne Græci sermonis indicia demonstrant?
 Ipsa Italia à Græcis populis occupata, maior quondam Græcia uocabatur. Certe quod negari
 non potest, Romani de Aeneæ Asiani hominis stirpe generati sunt. Ex quo euenit, ut & in Occi-
 dente Græci sæpe acuminis reperiantur ingenia, & in Oriente stoliditatem barbaram redoleāt.
 Nec hoc dicimus quod non è regione utrobique diuersa nascantur: sed quod ex magna parte
 etiam cætera quæ non sunt similia, nuncupentur. Itaque non mirum est stultos ad intelligen-
 tiam tardiores Galatas appellatos, cum & Hilarius Latinæ eloquentiæ Rhodanus, Gallus ipse
 & Pictauis genitus, in hymnorum carmine Gallos indociles uocet. Et quod nunc oratorum fer-
 riles sunt, non tam ad regionis diligentiam, quàm ad rhetoricum clamorem pertinet, maxime
 cum Aquitania, Græca se iactet origine: & Galatæ non de illa parte terrarum, sed de ferociori-
 bus Gallis sint profecti. Vultis scire de Paula & Eustochium, quomodo Apostolus unamquan-
 que prouinciam suis proprietatibus denotarit. Vsq̃ue hodie eadem uel uirtutum uestigia per-
 manent uel errorum. Romanæ plebis laudatur fides. Vbi alibi tanto studio & frequentia, ad ec-
 clesias & ad martyrum sepulchra concurritur: ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitruui amen-
 reboat, & uacua idolorum templa quatuntur? Non quod aliam habeant Romani fidem, nisi
 hanc quam omnes Christi ecclesiæ, sed quod deuotio in eis maior sit, & simplicitas ad creden-
B dum. Rursum facilitatis & superbiæ arguuntur. Facilitatis, ut ibi: Rogo uos fratres, ut obserue-
 tis eos qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam quam uos didicistis, faciunt: & declina-
 te ab illis, huiusmodi enim Christo domino non seruiunt, sed suo uentri, & per dulces sermones
 & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum per-
 uulgata est. Gaudeo igitur in uobis, & uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Su-
 perbiæ uero: Noli altum sapere, sed time. Et: Nolo uos ignorare fratres mysterium hoc ut non
 sitis ipsi uobis sapientes. Et in sequentibus: Dico enim per gratiam quæ data est mihi in omni-
 bus qui sunt inter uos, non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Et aper-
 tius: Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapi-
 entes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud uosmetipsos. Corinthios quo-
 que notat quod mulieres eorum inrecto capite sint, & uiri comam nutriant, & indifferenter ue-
 scantur in templis: & inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis negent. Hæc ex parte us-
 que hodie permanere: non potest dubitare, qui Achaiam uiderit. Macedones in charitate lau-
 dantur, & in hospitalitate ac susceptione fratrum. Vnde ad eos scribitur: De charitate autem
 fraternitatis, non necesse habemus scribere uobis. Ipsi enim uos à deo didicistis, ut diligatis in-
 uicem. Etenim facitis illud in omnes fratres in uniuersa Macedonia. Sed reprehenduntur quod
 ociosi domus circumeant: & alienum expectantes cibum, dum singulis placere desiderant, &
 huc illucq̃ discurrant: quid apud singulos agatur, enuncient. Sequitur enim: Rogamus autem
 uos fratres, ut abundetis magis, & operam detis ut quieti sitis, & ut uestrum negocium agatis,
 & operemini manibus uestris sicut præcepimus uobis, & honeste ambuletis, ad eos qui foris
 sunt, & nullius aliquid desideretis. Quod ne quis putet officio magis docentis quàm uitio gen-
 tis admonitum, in secunda ad eosdem inculcat ac replicat, dicens: Nam & quum essemus apud
 uos, hoc denunciabamus uobis: quoniam si quis operari non uult, nec manducet. Audiui-
 mus enim inter uos quosdam ambulare in quiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem
 p 3 qui eiusmodi

A qui eiusmodi sunt, denunciamus & obsecramus in dño Iesu Christo, ut cum silentio operantes, suū panem manducant. Longū est si uelim de Apostolo & de scripturis omnibus singularū gentium, uel uirtutes obseruare uel uitia, cum ad hęc ipsa quæ diximus, inde deuoluti simus quod Galatæ stulti & uecordes pñunciati sint. Scit mecū qui uidit Ancyrā metropolim Galatiæ ciuitatem, quot nūc usq; schismatibus dilacerata sit: quot dogmatū uarietatibus cōstuprata: omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas, & Manichæos. Nota enim iam hęc humanæ calamitatis uocabula sunt. Quis unq; passalorincitas, & Ascodrobos, & Artotyritas, & cætera magis portenta q̄ nomina in aliqua parte Romani orbis audiuit? Antiquæ stultitiæ usq; hodie manent uestigia. Vnū est quod inferimus, & promissum in exordio reddimus, Galatas excepto sermone grecico, quo omnis oriens loquitur, propriā linguam eandem penē habere quā Treuiros: nec referre si aliqua exinde corruerint, cum & Aphri Phœnicū linguam nōnulla ex parte mutauerint, & ipsa Latinitas & regionibus quotidie mutetur & tempore. Sed iam ad propositum reuertamur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI
in epistolam ad Galatas liber secundus.

Q Vicunq; enim ex operibus legis sunt, sub maledictio sunt &c.] Hūc morem habeo, ut quotienscunque ab

apostolis de ueteri instrumento aliquid sumitur, recurrā ad originales libros, & diligenter inspiciam, quomodo in suis locis scripta sint. Inueni itaq; in Deuteronomio hoc ipsum apud Lxx. interpretes ita positū:

Deut. 27. d

B Maledictus omnis homo qui non permanferit in omnibus sermonibus legis huius, ut faciat illos, & dicet omnis populus, fiat. Apud Aquilam uero sic: Maledictus qui non statuerit uerba legis huius, ut faciat ea: & dicet omnis populus, uere. Symmachus: Maledictus qui non firmauerit sermones legis istius, ut faciat eos, & dicet omnis populus, amen. Porro Theodorio sic transtulit: Maledictus qui non suscitauerit sermones legis huius facere eos: & dicet omnis populus, amen. Ex quo intelligim, Apostolum, ut in cæteris, sensum magis testimoniū posuisse q̄ uerba: & incertū habemus utrum Lxx. interpretes addiderint, omnis homo & in omnibus: an in ueteri Hebraico ita fuerit, & postea à Iudæis deletum sit. In hanc me autem suspicionem illares stimulat: quod uerbum omnis & in omnibus, quasi sensui suo necessarium ad probandum illud, quod quicunq; ex operibus legis sunt, sub maledictio sint: Apostolus uir Hebrææ peritiæ, & in lege doctissimus nunquam prulisset, nisi in Hebræis uoluminibus haberetur: quam ob causam Samaritanorū Hebræa uolumina relegēs, inueni quod interpretatur, omnis siue omnibus, scriptum esse, & cum Lxx. interpretibus cōcordare. Frustra igitur illud tulerunt Iudæi, ne uiderentur esse sub maledictio, si non possent omnia complere quæ scripta sunt: cum antiquiores alterius quoq; gētis literæ id positum fuisse testentur. Quoniam autem nemo possit explere legem, & cuncta facere quæ iussa sunt: & alibi testatur apostolus, dicens: Quod enim erat impossibile legis, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum mittēs in similitudinem carnis peccati, de peccato cōdemnauit peccatum in carne. Quod si uerum est, potest nobis obijci: Ergo & Moyses, & Esaias, & cæteri pphetæ, qui sub operibus legis fuerunt, sub maledictio sunt. Quod non timebit annuere, qui dicentem Apostolū legerit: Quia Christus nos redemit de maledictio legis, factus pro nobis maledictum, & respondere unumquēq; sanctorum suo tempore maledictionē factum esse populo. Nec statim hoc tribuēs & iustis uiris, uidebitur detrahēre saluatori, quæ

si nihil præcipuum & excellens habuerit, factus pro nobis maledictum: cum & cæteri pro alijs maledictum facti sint. Nemo enim illorum quamuis factus fuerit ipse maledictio, de maledictio quempiam liberauit, absq; solo domino Iesu Christo, q̄ precioso sanguine suo, & nos

omnes & ipsos, Moysen dico & Aaron, & pphetas cunctos & patriarchas, de maledictio legis redemit. nec hoc ex meo sensu dictum putetis, scriptura testis est, quia Christus gratia dei, siue ut in quibusdam exemplaribus legitur, absq;

que deo, pro omnibus mortuus est. Si autem pro omnibus, & pro Moysē, & pro uniuersis prophetis, e quibus nullus potuit delere chirographum uetus, quod aduersum nos scriptū erat, & affigere illud cruci. Omnes peccauerunt, & indigent gloria dei. Ecclesiæ quoq; hanc firmante sententiam. Homo nō est iustus in terra, qui faciat bonum & nō peccet. Deniq; & inferius Apostoli dictum manifeste docet: nec Moysen, nec illūstrē aliquem de antiquis uirum, apud deum iustificari potuisse per legem. Sequitur enim: **Q**uoniam autem in lege nemo iustificatur &c.] Exemplum quo probatur iustus ex fide uiuere, & non ex operibus, de Habacuc tulit, quod ita Lxx. interpretes addiderūt: Iustus autem ex fide mea uiuit. Aquila & Theodorio: Iustus autem ex fide eius uiuit, id est, dei. Considerandū itaq; quia non dixerit, homo aut uir ex fide uiuit, ne occasione tribueret ad uitium opera contempnenda, sed iustus ex fide uiuit: Ut quicūq; fidelis esset, & per fidem uiuere, nō aliter posset ad fidem uenire uel in ea uiuere, nisi prius iustus fuisset, & puritate uitæ quasi quibusdam ad fidem gradibus ascēdisset. Potest ergo fieri, ut sit aliquis iustus, & tamen non uiuat absq; fide Christi. Si legenti scrupulus cōmouetur, Pauli uerba suscipiat, in quibus de se ait: Secundū iusticiam quæ in lege est sine reprehensione. Erat igitur Paulus tunc iustus in lege, sed necdum uiuere poterat, quia non habebat in se Christum loquentē: Ego sum uirtuosa. In quem credens postea cōcepit & uiuere. Faciamus & nos aliquid simile huic quod dicitur: iustus ex fide uiuit, & dicamus, castus ex fide uiuit, sapiens ex fide uiuit, fortis ex fide uiuit: & cæteris uirtutū partibus uicinā sententiam pferamus aduersum eos qui in Christū non credentes, fortes & sapientes, temperantes se putant esse uel iustos, ut sciant nullū absq; Christo uiuere, sine quo ois uirtus in uitio est. Potest præsens testimoniū & sic legi, quia iustus ex fide, ut deinceps inferat, uiuit. Quod autē ait: Lex nō est ex fide, sed q̄ fecerit ea uiuet in illis: manifestissime demonstrat, nō simplicē dici uitā, sed eam quæ referat ad aliquid

Rom. 8. d

D

Col. 1. c

Rom. 1. c

Abacuc

Philip. 1. b

Ioan. 1. c

A aliquid. Iustus quippe ex fide uiuit, & non additur, in his siue in illis. Viuens autem in lege qui fecerit ea, uiuet in illis: hoc est, in his quæ fecit, quæ putauit bona: mercedem laboris sui habens ea tantum opera quæ fecit: siue longitudinem uitæ (ut Iudæi putant) siue declinationem

rabitur morticinum ipsius super lignum: sed sepeliens sepelies eum in die illa: quia maledictio dei est, qui suspensus est, & non contaminabis humum tuam quam dominus deus tuus dabit tibi hæreditatem. Symmachus: Si autem fuerit homini peccatum ad iudicium mortis,

ea uiuet in illis. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pēdet in ligno: ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu: ut pollicitationem

& occisus fuerit, & suspendaris eum super lignum: non pernoctabit cadaver ipsius super lignum, sed sepultura sepelies eum in die ipsa: quia propter blasphemiam dei suspensus est, & non

Ezech. 20. d non putemus apostoli uerba esse, sed Ezechielis propheta qui ait: Et eduxi eos in desertum, & dedi eis præcepta mea, & iustificationes meas demonstraui eis, quas faciet homo & uiuet in eis. Qui cum illos qui in præceptis & iustificationibus ambulassent, uiuere dixisset: adiecit: Et dedi eis præcepta non bona, & iustificationes in quibus non uiuerent in eis. Quanta in uerbis consideratio, ubi dixit: Dedi eis præcepta & iustificationes in quibus uiuerent in eis: non adiunxit, bona. Vbi uero posuit in quibus non uiuerent in eis, addidit: Et ego dedi eis præcepta non bona, & iustificationes in quibus non uiuent in eis. Sed hæc plenius in Ezechiele: nunc ad ordinem epistolæ reuertamur.

Esa. 50. a ¶ Christus nos redemit de maledicto &c.] Subreptit in hoc loco Marcion de potestate creatoris, quæ sanguinarium, crudelem infamat & uindicem, asserens nos redemptos esse per Christum, qui alterius boni dei filius sit. Qui si intelligeret quo differunt emere, & redimere (quia qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propriæ quod suum fuit, & suum esse desinit) nunquam scripturarum uerba simplicia, in calumniam sui dogmatis detorqueret. Redemit ergo nos Christus de maledicto legis, quod peccantibus constitutum est: quos ipse increpat per prophetam, dicens: Ecce peccatis uestris uenditi estis, & in iniquitatibus uestris dimisi matrem uestram.

Rom. 7. c Et Apostolus hoc ipsum replicat, dicens: Ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato. Maledicta quoque legis quæ in Leuitico & Deuteronomio scripta sunt: non deo autore complentur, sed prophetico spiritu his qui peccaturi erant ea quæ uentura sunt, nunciantur. Quod si Apostoli uoluerit nos testimonio coartare dicentis: Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt: scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea: & asserere oēs qui sub lege fuerint, fuisse maledictos: interrogemus eum utrum hi qui sub euangelio Christi sunt, & eius præcepta non faciunt, maledicti sint an non. Si maledictos dixerit, id habebit in euangelio quod nos habemus in lege. Si maledictos negauerit, frustra ergo euangelij præcepta sunt posita, & absque mercede erunt hi qui illa compleuerint. Soluitur itaque utrumque hoc modo: quomodo Christus Iesus ex maledicto nos legis liberauit, factus pro nobis maledictum: ita de maledicto quoque euangelij quod statutum est super eos qui eius præcepta non fecerint, eruit nos: factus pro nobis ipse maledictus, sciens talē quoque minimam non dimittere portionem, & nouissimum exigere quadrantē.

Deut. 21. d ¶ Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pēdet in ligno: ut in gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu &c.] Antequam de sensu & uerbis Apostoli disputemus, iustum uidetur Deuteronomij testimoniū, de quo & Apostolus hæc sumpsit paucis replicare & componere illud ceteris additionibus. Lxx. ergo interpretes ita hunc locum transulere: Si autem fuerit in aliquo peccatum & iudicium mortis, & mortuus fuerit, & suspenderitis eum in ligno, non dormiet corpus illius super lignum: sed sepelientes sepelietis eum in die illa: quia maledictus a deo omnis qui pēdet in ligno, & non contaminabis terram tuam quam dominus deus tuus dabit tibi in hæreditatem. Aquila: Et cum fuerit in uiro peccatum iudicium mortis, & occisus fuerit & suspenderitis eum super lignum: non commo-

contaminabis terram tuam quam dominus deus tuus dabit tibi ad hæreditatem. Theodotio: Et quia erit in uiro peccatum iudicium mortis, & morietur, & suspendes eum in ligno: non dormiet morticinum eius super lignum: quia sepultura sepelies eum in die ipsa: quia maledictio dei est suspensus, & non contaminabis adama tuam quam dominus deus tuus dederit tibi hæreditatem. Porro

¶ terra siue humus, lingua Hebræa appellatur. In eo autem loco ubi Aquila & Theodotio similiter transulerunt, dicentes: quia maledictio dei est suspensus: in Hebræo ita ponitur *כי קללת אללה הוה תלוי*. Hac uerba Hebion ille hæresiarches, semichristianus & semitudaus, ita interpretatus est: *כי קללת אללה הוה תלוי*: id est quia iniuria dei est suspensus. Memini me in altercatione Iasonis & Papisci, quæ Græco sermone conscripta est ita repperisse: *τοις οπισθεν του ο κρεμασμενος*: id est, maledictio dei qui appensus est. Dicebat mihi Hebræus qui me in scripturis aliqua ex parte instituit, quod possit & ita legi: quia contumeliose deus suspensus est. Hac idcirco congesimus: quia famosissima quæstio est: & nobis solet à Iudæis pro infamia obijci, quod saluator noster & dominus sub dei fuerit maledicto. Primum igitur intueudum est: quod non quicumque in ligno pependerit, maledictus sit apud deum: sed qui peccauerit, & propter scelus mortuus fuerit adiudicatus, sublatusque in crucem: non ideo maledictus, quia crucifixus est: sed quia in talem inciderit reatum, ut meruerit crucifigi. Deinde illud opponendum quod inferius causa patibuli plenius exponatur, scriptura referente, ob maledictum & blasphemiam dei eum esse crucifixum. Quod apertius Symmachus transulit, dicens: quia propter blasphemiam dei suspensus est. Ad extremum interrogemus eos si Ananias & Azarias & Misahel, nolentes adorare idolum Nabuchodonosor, fuissent in ligno suspensi: Eleazarus quoque nonagenarius sub Antiocho rege Syriæ, & cum septem filiis gloriosa mater: utrum maledictos eos æstimaturi fuerint, an omni benedictione dignissimos? Certe si crucem quam Aman parauerat Mardocheo, non ipse pro suo merito conscendisset: puto Mardocheus in eam, non ut maledictus, sed ut uir sanctus ascenderet. His & ceteris similibus comprobatur illum esse maledictum, qui dignum facinus patibulo perpetrarit: Non eum qui iniquitate iudicium, & inimicorum potentia, uel clamore uulgi, aut uirtutum inuidia, aut regis ira fuerit crucifixus. Et Naboth quondam ad Iezabel literas totæ Iezrael ciuitas morte damnavit: sed sanguis eius in typo Christi, multa post secula uindicatur: dicente domino ad Osee: Voca nomen eius Iezrael: quia adhuc modicum, & ulciscar sanguinem Iezrael super domum Hieu. Hac aduersum Iudæos. Caterum ut ad nos redeat disputatio, scire non possum quare Apostolus in eo quod scriptum est: Maledictus a deo omnis qui pēdet in ligno, uel subtraxerit aliquid uel addiderit. Si enim semel auctoritatem Lxx. interpretum sequeretur: debuit sicut ab illis additum est, & dei nomen adiungere. Sin uero ut Hebræus ex Hebræis, id quod in sua lingua legerat, putabar esse uerissimum, nec omnis nec in ligno, quæ in Hebræo non habentur assumere.

Dan. 3. b

2. Mach. 6. d

Hest. 7. d

3. Reg. 11. c

Osee. 1. b

Deut. 21. d

A Ex quo mihi uidentur: aut ueteres Hebræorum libri aliter habuisse, quam nunc habent; aut Apostolum (ut ante iam dixi) sensum scripturarum posuisse, non uerba: aut quod magis est æstimandum, post passionem Christi, & in Hebræis, & in nostris codicibus ab aliquo dei nomen

appositum: ut infamiam nobis inureret, qui in Christum maledictum à deo credimus. Audaci itaque pede ad hoc pcedo certamen, ut ad libros prouocem, nullo loco scriptum à deo quenquam esse maledictum: & ubicunque maledictio ponitur, nunquam dei nomen adiunctum. Maledictus tu ab omnibus bestiis, dicitur ad serpentem. Et ad Adam:

Gen. 3. c Maledicta terra in o-

peribus tuis. Et ad Cain: Maledictus tu super terram. Et alibi: Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus suis. Necnon in alio loco: Maledictus furor eorum, quia audax: & ira eorum, quia dura. Longum est si uniuersas maledictiones, quæ in Leuitico, & in Deuteronomio, & in Iesu Naua scribuntur, enumerem, & tamen in nulla earum, dei nomen est additum: intantum ut etiam ipse Satan, cum de Iob polliceretur, quod si grandibus pressus fuisset angustiis blasphemaret, à meliori parte hoc significauerit, dicens: Nisi te benedixerit in faciem. Et in

Iob. 1. d regnorum libris, Naboth propterea lapidatus refertur: quia benedixerit deum & regem. Nullum autem debet mouere quod Christus pro nobis maledictum factus sit:

B quia & deus qui eum dicitur fecisse maledictum: ipse (cum nesciret Christus peccatum) pro nobis eum peccatum fecit, & saluator de plenitudine patris, exinanivit se, formam serui accipiens, uita mortuus est, & sapientia dei facta est appellata: ut quod stultum erat dei, sapientius fieret hominibus. Et in sexagesimo octauo psalmo de se loquitur: Deus tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Iniuria itaque domini, nostra gloria est. Ille mortuus est, ut nos uiueremus. Ille descendit ad inferos, ut nos ascenderemus ad cælum. Ille factus est stulticia, ut nos sapientia fieremus. Ille se de plenitudine & de forma dei euacuauit, formam serui accipiens: ut in nobis habitaret plenitudo diuinitatis, & domini fieremus ex seruis. Ille pependit in ligno ut peccatum quod commiseramus in ligno scientiæ boni & mali, ligno deleteret appensus. Crux eius amaras aquas uertit in dulcem saporem, & securim perditam in profundum demersam, missa in fluentia Iordanis leuauit. Ad postremum factus est ille maledictio: factus, inquam, non natus: ut benedictiones quæ promissæ fuerant Abraham, ipso autore & prauio transferrentur ad gentes, & spiritus repromissio per fidem illius compleretur in nobis: quam dupliciter debemus accipere: aut in uirtutibus spiritualibus donis: aut in scripturarum intelligentia spirituali.

1. Cor. 9. d ¶ **A** ¶ Fratres secundum hominem dico &c. ¶ Apostolus qui omnibus omnia factus est, ut omnes lucrificeret, debitor Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus, Galatis quoque quos paulo ante stultos dixerat, factus est stultus. Non enim ad eos his usus est argumentis quibus ad Romanos, sed simplicioribus, & quæ stulti possent intelligere, & penè de triuio. Quod ne uideretur imperitia & non arte fecisse, prudentem placat ante lectorem, & quæ dicturus est, temperat præfatione præmissa. Fratres, secundum hominem dico: Quod enim dicturus sum, non dico secundum deum: non dico secundum reconditam sapientiam, & eos qui solido possunt uesci cibo: sed secundum eos qui ob teneritudinem stomachi lacteo rore pascuntur, & ne-

quaquam ualent audire quæ grandia sunt. Vnde & ad Corinthios in quibus audiebatur fornicatio, & talis fornicatio quæ ne inter gentes quidem, ait: Ego dico, & non dominus. Et ad eosdem in secunda: Quod loquor, non secundum dominum loquor, sed quasi in insipientia. Pu-

1. Cor. 5. d
1. Cor. 7. b
2. Cor. 11. e
tāt aliqui quod de testamento hominis, & de testatoris morte, & ceteris humanæ similitudinis disputatur exemplis, dixerit: Fratres secundum hominem dico. Mihi autem uidetur, & propter hoc quidē quod illi arbitrantur: sed maxime propter illud quod sequitur esse præmissum: id est: Non dicite, & seminibus quasi in multis, sed quasi in uno, & semini tuo

qui est Christus. Omnes scripturas sensu ac memoria peragrans, nunquam plurali numero semina scripta reperi: sed siue in bonam partem, siue in malā, semper singulari numero. Necnon & illud quod infert: Hoc autem dico testamentum confirmatum à deo: si quis diligenter Hebræa uolumina, & ceteras additiones cum Lxx. interpretum translatione contulerit, inueniet ubi testamentum scriptum est, non testamentum sonare, sed pactum: quod Hebræo sermone dicitur *ברית*. Vnde manifestum est, id fecisse Apostolum quod promissit: nec reconditis ad Galatas usum esse sensibus: sed quotidianis & uilibus, & quæ possint (nisi præmisset, secundum hominem dico) prudentibus displicere. Supputandi in hoc loco anni ab eo tempore quo dominus ad Abraham locutus est dices: Et in semine tuo benedicentur omnes gentes, usque ad legislatorem Moysen: utrum quadringenti triginta sint: uel quomodo in Genesi ipsi Abraham dominus polliceatur: quod post quadringentos annos de terra seruitutis filij eius exiuri sint: Non enim parua res est, & à multis quaesita, nescio an ab aliquo sit ignota. Illud etiā quod in eodem libro de Thamar & duobus eius paruulis legitur: quod scilicet primus qui dicitur Zarah, miserit manum suam, & obsterix ligauerit ei coccinū, & dehinc illo manu intrinsecus retrahente, manu posteriori Phares uocatur porrexerit, præfenti loco cōgruit: quod ostenderit Israel in legis opere manu suā, & eam prophetarū, & ipsius saluatoris pollutā cruore cōtraxerit: Postea uero proruperit populus gentium: propter quē dicitur sepius esse destructa, & medius paries qui inter Iudæos & gentes fuerat dissipatus: ut fieret unus grex, & unus pastor, & esset gloria, & honor, & pax, omni operanti bonū, Iudæo primū & Græco. Simplex autem sensus qui in hoc loco textitur, hanc uim habet, ut doceat Apostolus, non posse per legē, quæ postea data est, repromissiones quæ ante factæ sunt ad Abraham destrui, & posteriora prioribus præiudicare: cum repromissiones ad Abraham ante quadringentos triginta annos datæ sint, quod benedicerent in illo uniuersæ nationes. Legis autem obseruatio, quod qui fecisset eam, uiueret in ea, post quadringentos triginta annos Moysi data sit in monte Sina. Econtrario hic dici poterat: Quid ergo necesse fuit legem post tantū tēpus repromissionis dari: cum & data lege, suspicio destructæ sponsonis potuerit oboriri, & manente repromissione non profutura lex data sit. Quam præuidens Apostolus quæstionē, in sequentibus ipse sibi proponit & explicat, dicens. ¶ Quid igitur: lex propter transgressionem &c. ¶ Quia manente repromissione quæ facta fuerat ad Abraham: lex postea data per Moysen frustra uidebatur illata: cur data sit explicat: Propter transgressionem, inquit. Post offensam enim in eremo populi, post adoratam uitulum, & murmur in dominum: lex transgressionem

A transgressiones prohibitura successit. Iusto quippe lex non est posita: iniquis autem & non subiectis, impijs & peccatoribus, & ut altius repetam, post idololatriam cui in Aegypto fuerant mancipati: ita ut deum patrum suorum obliuiscerentur, & deinceps dicerent: Isti sunt dii tui

missionem in custodiam, & ut ita dicam, in carcerem data est: ut quia per arbitrij libertatem noluerant innocentes expectare promissum, legalibus uinculis praecepti, & in seruitutem mandatorum redacti, custodirentur in aduentum futurae in Christo fidei: quae finem repromis-

fidei afferret. Nec uero estimandum scripturam autorem esse peccati, quia omnia sub peccato conclusisse dicatur: cum mandatum quod ex iure praecipitur, ostendat potius arguatque peccatum, quam sit causa peccati. Quomodo & iudex non est autor sceleris nequam homines uinciendo: sed concludit eos, & nocentes sententiae suae auctoritate pronunciat: ut debitos poenae, indulgentia postea si uoluerit principalis absoluat. **b** Itaque lex

pter transgressiones posita est donec ueniret semen cui promissum erat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unus non est: deus autem unus est. Lex ergo aduersus promissa dei? Absit. Si enim data esset lex quae posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Prius autem quam ueniret fides, sub lege custodiebamur: conclusi in eam fidem quae reuelanda erat. Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo: ut ex fide iustificaremur. At ubi uenit fides: iam non sub paedagogo sumus. Omnes enim filij dei estis per fidem quae est in Christo Iesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non

est

paedagogus noster fuit in Christo: ut ex fide iustificaremur. At ubi uenit fides: iam non sub paedagogo sumus &c.] Paedagogus paruulis assignatur: ut lasciuens refrenetur aetas, & prona in uitia corda teneantur: dum tenera studijs eruditur infantia, & ad maiores philosophiae ac regendae reipublicae disciplinas, moeritu poenae coercita praeparatur. Non tamen paedagogus magister & pater est: nec hereditatem & scientiam paedagogi is qui eruditur expectat: sed alienum custodit filium paedagogus, ab eo postquam ille ad legitimum capiendam hereditatis tempus aduenerit recessurus. Denique & nomen paedagogi hoc ipsum sonat, & est compositum ab eo quod pueros agat, id est ducet. Itaque & Moysi lex, populo lasciuienti ad instar paedagogi seuerioris apposita est, ut custodiret eos, & futurae fidei praepararet: quae postquam uenit & credidimus in Christum iam non sumus sub paedagogo: tutor a nobis curatorque discedunt, & legitimum aetatis tempus ineuntes, ueri dei filij nominamur: cui nos generat non lex abolita: sed mater fides, quae est in Christo Iesu. Quod si quis post consummatum aetatis suae tempus, quando iam haeres & liber & filius appellatur, uoluerit esse sub paedagogo: sciat se non posse legibus paruuli uiuere. Vbi enim nunc compleri potest illud, Ter in anno apparebit omne masculinum tuum in conspectu domini dei tui, subuersa Hierusalem, & templo usque ad cineres dissipato: Vbi salutare & pro peccato hostiae? Vbi ad simulachrum coelestium siderum holocaustorum aeternus ignis, altari omnino destructo: Noxius uero quae poterit poena decerni, scriptura dicente: Auferetis malum de medio uestrum: seruientibus Iudeis, & Romanis regnantibus. Atque ita fiet, ut nec sub patre nec sub paedagogo uiuant: dum & lex impleri non potest post successionem fidei, & fides dum paedagoga lex appetitur non tenetur. **c** Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudaeus neque Graecus. Non est seruus neque liber. Non est masculus neque foemina &c.] Quomodo filij dei per fidem quae est in Christo Iesu nascamur, ostendit dicens: Quicumque enim in Christo baptizati estis Christum induistis. Quod autem Christus sit indumentum: non solum de praesentis loco, uerumetiam de alio comprobatur, Paulo eodem cohortante: Induite uos dominum Iesum Christum. Si igitur qui in Christo baptizati sunt, Christum induerunt: manifestum est eos qui non sunt induti Christum, non fuisse baptizatos in Christo. Ad eos enim qui fideles & baptisma Christi consecuti putabatur, dictum est: Induite uos

Exod. 13.6

Deut. 10.6

Rom. 13.6

1. Tim. 2.6

B

Exod. 3.6

Zach. 2.4

Israel qui eduxerunt te de terra Aegypti: ritus colendi deum & delinquentium poena sancita est in manu mediatoris Christi Iesu: quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: Non solum coelum, terra, mare, & uniuersa quae cernimus, sed etiam illa quae per Moysen duro populo quasi iugum legis imposita sunt. Scribit & ad Timotheum: Unus enim deus unus & mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Postquam ob nostram

salutem de uirginis utero dignatus est nasci dei & hominum homo Christus Iesus, leuester est dictus. Antequam uero humanum corpus assumeret, & esset apud patrem in principio deus uerbum, ad omnes sanctos ad quos factus est sermo dei, Enoch uidelicet, Noe, Abraham, Isaac, & Iacob: & postea Moysen & cunctos prophetas quos scriptura commemorat: sine additamento hominis, quem necdum assumerat, mediator tantummodo nuncupatur. Quod autem ait: Lex ordinata per angelos: hoc uult intelligi, quod in omni ueteri testamento, ubi angelus primum uisus refertur, & postea quasi deus loquens inducitur: angelus quidem uere ex ministris pluribus quicumque sit uisus: sed in illo mediator loquatur qui dicat: Ego sum deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Nec mirum si deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos qui in hominibus sunt loquatur deus in prophetis: dicente Aggeo: Et ait angelus qui loquebatur in me: ac deinceps inferente. Hac dicit dominus omnipotens. Neque enim angelus qui esse dictus fuerat in propheta ex sua persona audebat loqui: Hac dicit dominus omnipotens. Manum mediatoris, potentiam & uirtutem eius debemus accipere. Qui cum secundum deum unum sit ipse cum patre: secundum mediatoris officium alius ab eo intelligitur. Quia uero lectionis ordo confusus est, & hyperbato perturbatur: sic nobis reddendus uidetur. Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec ueniret semen cui repromissum erat. Semen autem haud dubium quin Christum significet: qui ex Matthaei quoque principio comprobatur esse filius Abraham: scriptura referente: Liber generationis Iesu Christi filij David, filij Abraham. **a** Lex ergo aduersus promissa dei: absit. Si enim data esset lex quae posset uiuificare: uere ex lege esset iustitia &c.] Si autem mediator dei & hominum, inter dantem & accipientem legem medius fuit: ita lex ipsa quae post repromissionem data est, inter repromissionem & completionem eius media subrepsit. Quae non idcirco arbitranda est promissionem excludere, quia postea subsecuta eam quae prius fuit uidetur abolere: sed ex eo quod non potuit uiuificare, nec id tribuere quod repromissio prima pollicita est, manifestum est in custodia eam repromissionis non in subuersionem datam. Si enim data esset lex quae posset prestare uitam, & id quod repromissio spoponderat exhibere: uere promissio per legem putaretur exclusa. Nunc autem propter transgressiones, ut supra diximus posita, magis arguit eos peccatores quibus post repro-

A uos dominū Iesum Christum. Si quis hoc corporeum
Rom. 13. d. & quod oculis carnis aspicitur, aqua tantum accipit la-
 uacrum: non est indutus dominum Iesum Christum.
Act. 8. c. Nam & Simon ille de actibus apostolorum acceperat la-
 uacrum aqua: uerum quia sanctum spiritum non habe-

bat: indutus non erat
 Christum. Et haereti-
 ci uel hypocritae, &
 hi qui sordide uicti-
 tant, uidentur quidē
 accipere baptismum:
 sed nescio an Christi
 habeant indumentū.
 Itaq; cōsideremus ne
 forte & in nobis ali-
 quis deprehendatur,
 qui ex eo quod Chri-
 sti non habet indu-
 mentū, arguatur non

baptizatus in Christo. Cum autē quis semel Christum
 indutus fuerit, & missus in flammam, spiritus sancti ardo-
 re canduerit: non intelligitur aurum sit an argentum.
 Quam diu calor massam sic possidet, unus igneus color
 est, & omnis diuersitas generis, conditionis & corporū
 auferitur istiusmodi uestimento. Non est enim Iudaeus
 neq; Graecus. Pro Graeco gentilem accipere debemus:
 quia *ἔθνη*, & Graecum & ethnicum utrunq; significat.
 Nec Iudaeus idcirco melior est, quia circumcissus est: nec
 gentilis ideo deterior, quia praeputium habet: sed pro
 qualitate fidei, uel Iudaeus, uel Graecus melior siue dete-
 rior est. Seruus quoque & liber, non conditione sepa-
 rantur sed fide: quia potest & seruus libero esse melior,
 & liber seruū in fidei qualitate praeuerrere. Masculus si-
 militer & foemina, fortitudine & imbecillitate corporum
 separantur. Caterū fides pro mentis deuotione censet,
 & saepe euenit ut & mulier uiro causa salutis fiat, & mu-
 lierem uir in religione praecedat. Cum autē ita se res ha-
 beat, & tota diuersitas generis, conditionis & corporū,
 Christi baptisinate & indumēto illius auferatur: omnes
 unū sumus in Christo Iesu: Vt quomodo pater & filius
 in se unū sunt: ita & nos in ipsis unum sumus. *a* ¶ Si au-
 tem uos Christi: ergo Abrahae semen estis secundū pro-
 missionē haeredes &c.] Quia repromissiones ad Abra-
 ham & ad semē eius factae sunt, quod est Christus Iesus:
 consequenter hi qui Christi filij, id est semen eius sunt: se-
 men quoq; dicuntur Abraham cuius sunt semen ex se-
 mine. Verum quotienscūq; dominus noster Iesus semen
 Abrahae nominatur: corporaliter sentiendū est, quod ex
 eius stirpe generatur. Quotiens autem nos qui saluato-
 ris sermone suscepto credidimus in eum, & nobilitatem
 generis Abrahae ad quē est promissio facta suscepimus:
 tunc spiritualiter semen fidei & praedicationis accipere
 debemus. Deinde etiam hoc considerandū, quod quan-
 do de domino loquitur: Abraham autem dictae sunt pro-
 missiones & semini eius: hoc est Christo Iesu: repromissio-
 nes pluraliter ponat. Quando uero de his qui per Chri-
 stum semen sunt Abraham, singulariter repromissio num-
 cupatur: ut in praesenti loco: ergo Abraham semen estis se-
 cundum promissionē haeredes. Decens quippe erat ut
 quod in Christo uno pluraliter dicebatur: id in multis
 hominibus singulariter poneretur. Sequitur:

Cap. IIII.

Dico autem, quanto tempore haeres &c.] Haeres iste
 paruulus qui nihil differt à seruo cū sit dominus o-
 mniū, sed sub tutoribus & actoribus est usq; ad praefini-
 tum tempus à patre: totum humanum genus usq; ad ad-
 uentum Christi, & ut amplius dicam, usq; ad mūdi con-
 summationē significat. Quomodo enim omnes in pro-
 toplasto Adam, necdum nati moriuntur: ita & omnes
 etiam hi qui ante aduentum Christi nati sunt, in secun-
 do Adam uiuificantur. Atq; ita fit, ut & nos legi serui-
 mus in patribus, & illi gratia saluentur in filiis. Iste intel-

lectus ecclesiae catholicae conuenit: quae & ueteris & no-
 ui testamenti unam asserit providentiam: nec distinguit
 in tempore, quos conditione sociauit. Omnes edificati
 sumus super fundamentum apostolorum & propheta-
 rum, continente nos angulari lapide Iesu Christo domi-

no nostro, qui fecit
 utraq; unum, & me-
 dium parietem dissi-
 pans, inimicitiam u-
 triusq; populi in sua
 carne destruxit, & an-
 tiquae legis difficulta-
 tem euangelicorum
 dogmatum integra-
 te mutauit. Vere in
 Christo omnes unus
 panis sumus, & duo
 cōsensimus super ter-
 ra. Et quomodo nos

super prophetas fundati sumus: ita & patriarcha in apo-
 stolorum fundamine consisterunt. Tutores autē & acto-
 res, possunt & prophetae accipi: quorū uerbis quotidie
 in aduentum saluatoris erudiebamur: sicut paedagoga
 Moysi lex supra disserta est, & angeli paruulorum qui
 quotidie uident faciem patris, & interpellant pro eis.
 De quibus dictum est: Immittet angelū dominus in cir-
 cuitu timentium eum & eruet eos. Recte hi sub tutoribus
 & actoribus esse dicuntur: qui habentes spiritum timo-
 ris, necdum meruere spiritū libertatis & adoptionis ac-
 cipere. Aetas enim infantiae ad peccata formidat: peda-
 gogum metuit, non confidit esse se liberam, licet per na-
 turam domina sit. Et secundū utranq; intelligentiā qua
 tutores & actores uel prophetas uel angelos diximus:
 paruulus iste tam diu sub actoribus est atq; tutoribus,
 donec legitimū perfecti uiri tempus impleuerit. Legiti-
 mum autē tempus, sicut Romanis legibus, uiginti quinque
 annorū spacio terminat: ita ad humani generis perfectio-
 nē, Christi reputatur aduentus. Statim ut ille uenerit, &
 oēs in uirū perfectū creuerimus: paedagogus a nobis tu-
 torq; discedit. Tūc autoritate dñi & hereditatis posses-
 sione pfuermur, in qua prius erati, quodammodo putaba-
 mur alieni. *c* ¶ Ita & nos &c.] Elementa mūdi, eosdē
 quos supra tutores & actores dixerat, appellauit: qd sub
 ipsis primū praesidiis cōstituti: qd necdū dei filij scire
 ad nos poteramus aduentū, erudiebamur in mūdo. Nō
 nulli eos esse angelos arbitrant, qd quatuor mūdi elemen-
 tis praesideant: terrae uidelicet, aquae, igni, & aeri, & necesse
 esse ut priusq; qd credat in Christo, illis arbitris guber-
 netur. Elementa mūdi, coelū, & terrā, & ea quae intra haec
 sunt, plariq; appellata putat: qd uidelicet solē, lunā, mar-
 ria, syluarū & montiū deos, & sapientes Graciae & Bar-
 bara rationes, Romaniq; omniū superstitionū sentina ue-
 nerentur: a quibus cū Christus uenerit liberamur: intelli-
 gentes ea creaturas esse nō numina: Alij elementa mūdi,
 legē interpretant Moysi & eloquia prophetarū: quod per
 hac quali initia & exordia literarū, dei timorē qui sapi-
 entiae principiū est, suscipiamus. Deniq; ad eos qui iam
 deberēt esse perfecti, & ueritate neglecta adhuc disciplina-
 rū principijs inharebāt: scribit in epistola ad Hebraeos
 Apostolus: Etenim cū deberetis esse magistri, ppter tem-
 pus, rursus necesse habetis ut doceamini quae sint ele-
 mēta principij sermonū dei. Ecōtrario nobis obijci po-
 test, qd ad Coloss. Paulus apostolus scribens, elementa
 mūdi alia nūcuparit: Videte dicēs, ne qd uos deprade-
 per philosophiā, & inanē deceptionē, secundū traditio-
 nem hominum: secundū elementa mundi, & non secun-
 dū Christū. Sed ex eo quod addidit, secundū traditio-
 nem hominū & inanem deceptionē: ostendit nō eadem
 elementa ad Colossenses & ad Galatas nominari. Ab his
 quippe elementis postquam uenerit temporis plenitu-
 do redimimur, & ad maiora gradientes, adoptio-
 nem recipimus filiorum. Ab illis uero nihil tale dicitur
 quid

A quid sequatur: sed simpliciter elementa pro literis accipiuntur. Potest igitur ut diximus Moyſi lex & prophetæ pro elementis accipi literarum, quod per eas syllabæ iungantur & nomina, & non tam ſui quàm alterius rei utilitate diſcantur: ut poſſimus orationem legere cõtextam: in qua ſenſus magis & ordo uerborum quàm literarum principia conſiderantur. Quod autem legem & prophetas, elementa mundi interpretati ſumus, mundus pro his qui in mûdo ſunt accipi ſolet: eodẽ Paulo di-

IOAN. I.

cente: Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi. Et in euangelio: Et mundus per eũ factus eſt, & mundus eum non recepit. Quidã etiam in illa liberius euagatur: ut quia lex umbrã habet futurorũ bonorum, requirant utrum in alto mundo de quo ſaluator ait: Ego non ſum de mundo iſto: primũ paruuli ſumus, & ſub elementis inferiorum conſtituti, paulatim procedamus ad ſummũ, & recipiamus adoptionis locũ quem quondã amiſimus.

a ¶ At ubi uenit plenitudo temporis, miſit deus filium &c.] Diligenter attendite quod nõ dixerit, factũ per mulierem, quod Marcion & ceteræ hæreſes uolunt, quæ putatiuã Chriſti carnem ſimulãt: ſed ex muliere: ut non per illam, ſed ex illa natus eſſe credatur. Quod autẽ ſanctam & beatam matrem domini, mulierẽ non uirginem nominauit, hoc idem & in euangelio *κατὰ ματρίαν* ſcriptũ eſt: quãdo uxor appellatur Ioseph, & ab ipſo dño quaſi mulier increpatur. Non enim neceſſe erat ſemper quaſi caute & timide uirginẽ dicere: cum mulier ſexum magis ſignificet quàm copulam uiri, & ſecundũ intelligentiã Græcitatis, *ἡ μήτηρ* tam uxor quàm mulier ualeat interpretari. Sed

B ut cuncta prætereã: quomodo ſub lege factus eſt, ut eos qui ſub lege erant redimeret: ſic propter illos qui nati erant ex muliere, ex muliere uafci uoluit. Nam & baptiſmum in Iordanis fluente idcirco quaſi poenitẽs cũ eſſet à peccatis liber acceperat: ut ceteros edoceret mundãdos eſſe per baptiſmũ, & in filios noua ſpiritus adoptione generari. Quod nequaquã intelligens Ioannes baptiſta, eum ad lauacrũ prohibebat accedere, dicens: Ego à te debeo baptizari. Et ſtatim ſacramentũ docetur: Sine modo: ſic enim decet nos adimplere omnẽ iuſticiã. Ne qui ob hominum ſalutẽ uenerat, aliquid de conuerſatione hominum præteriret. Quarãt quiſpiã & dicat: Si ideo ſub lege factus eſt, ut eos qui ſub lege erant redimeret, quod uidelicet impoſſibile fuerit redimi eos qui erant ſub lege niſi factus fuiſſet ipſe ſub lege: aut ſine lege factus eſt, ut redimeret eos qui ſub lege non erant: aut ſi non eſt factus ipſe ſine lege, nõ redemit eos qui ſub lege non fuerant. Quod ſi poſſibile erat eos qui ſine lege erant redimi, ita ut ſine lege ipſe non fieret: ergo ſuperflue ſub lege factus eſt: ut redimeret eos qui ſub lege erant. Breuiter ſoluet hanc quæſtionem, ſi quis illo utatur exemplo, & cum his qui ſine lege erant reputatus eſt. Nam licet in latinis codicibus propter ſimplicitatẽ interpretum male aditum ſit: Et cum iniquis reputatus eſt: tamen ſciendũ aliud apud Græcos ſignificare *ἀνομος*, quod hic ſcriptũ eſt: aliud *ἀδικος* quod in Latinis uoluminibus habetur. *ἀνομος* enim dicitur ille: qui ſine lege eſt & nullo iure conſtringit. *ἀδικος* uero iniquus ſiue iniuſtus. Vnde & ipſe

1 COR. 9. c

Apoſtolus in alio loco: Cum non eſſem, ait, ſine lege dei, ſed in lege eſſem Chriſti. & certe in hoc quoque teſtimonio *ἀνομος* in Græco ſcriptũ eſt: & qui hic bene interpretatus eſt, potuit idem uerbũ & ibi ſimiliter interpretari, niſi eũ ambiguitas feſelliſſet. Alius uero ipſum uerbũ redimeret acutius intuebiſ, & dicit eos ſignificari redemptos, qui primũ de dei parte fuerint, & poſtea eſſe ceſſauerint. Illos uero qui ſub lege nõ fuerint, non tam redimi quàm emi. Vnde & ad Corinthios in quibus audiebatur forni-

1 COR. 5. d

catio, & talis fornicatio quæ ne inter gentes quidem, ſcribitur: Precio empti eſtis non redempti. Sub lege quippe non fuerant. Recipimus igitur adoptionẽ filiorum dei, & redempti à Chriſto, ſub ſeruitute elementorũ mundi & tutorum poteſtate eſſe deſiſtimus. Quomodo autẽ in-

ter redimere & emere quid intereſſet, oſtendimus: ſic quid ſit in-ter accipere, & recipere adoptionem filiorum, conſideremus. **b** ¶ Quoniam autem eſtis filij dei, miſit deus ſpiritu filij ſui in corda noſtra clamãtem:

ſtra

abba pater &c.] Maniſte apoſtolus Paulus tres ſpiritus nominat: Spiritum filij dei: ut in præſenti loco, miſit deus ſpiritu filij ſui in corda noſtra: Et ſpiritu dei: ut in illo. Quotquot ſpiritu dei aguntur, hi filij dei ſunt. Et ſpiritu ſanctum: ut ibi: Corpora ueſtra templũ ſancti ſpiritus ſunt qui eſt in uobis. Alium autem ſanctum ſpiritu eſſe quãtũ filium dei, maniſte & in euangelio comprobatur: Qui dixerit uerbum contra filium hominis, dimittetur ei. Quicumque autem dixerit contra ſpiritu ſanctũ: nec hic nec in futuro dimittetur ei. Hoc ideo quia multi per imperitiã ſcripturarũ, quod & Firmianus in octauo ad Demetrianum epistoſarum libro facit: aſſerunt ſpiritu ſanctum ſape patrem, ſape filium nominari. Et cum perſpicue in trinitate credamus, tertiam perſonam auferentes, non ſubſtantiam eius uolunt eſſe ſed nomen. Ne autem longum faciam, non enim dialogus, ſed commentarius ſcribitur: de quinquageſimo pſalmo tres ſpiritus nominatos breuiter oſtendamus: propheta dicente: Cor mundum crea in me deus, & ſpiritu rectum innova in uifceribus meis. Ne proſicias me à facie tua, & ſpiritu ſanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi læticiã ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Principale ſpiritu, patrem appellat, quia filius ex patre, & nõ pater ex filio. Spiritum autem rectum ueritatis atque iuſticiæ, Chriſtum dominum ſignificat: Quia pater omne iudiciũ dedit filio: ut Dauid ait: Deus iudiciũ tuum regi da, & potẽtiã tuam filio regis. Porro ſpiritu ſanctum aperto nomine uocat. Quæ quidem cum uocabulis perſonisque diſſentiant: ſubſtantia naturaque ſociata ſunt, & indifferenter idem ſpiritus ob naturæ ſocietatem, nunc patris dicitur eſſe nunc filij. Argumentum autem quo aſſerere conatur, nos iam non eſſe ſub lege, ſed ſub gratia domini Ieſu, tali ſine concludit. Superius dixerat ut adoptionem filiorum recipere: nunc dei eſſe nos filios, ex ſpiritu probat quem habemus in nobis. Nunquam enim, inquit, auderemus dicere: Pater noſter qui es in coelis, ſanctificetur nomen tuum: niſi de conſcientia ſpiritus habitantis in nobis, & magna ſenſuum & dogmatum uoce clamante: Abba pater. Abba Hebraicum eſt, idipſum ſignificans quod & pater. Et hanc conſuetudinem in pluribus locis ſcriptura conſeruat: ut Hebraicum uerbum cum interpretatione ſua ponat. Bartimeus, filius Timei. Aſer diuitiã. Tabitha, Dorcas: & in Geneſi Meſech, uernaculus, & cetera his ſimilia. Cum autem abba pater, Hebræo Syroque ſermone dicatur, & dominus noſter in euangelio præcipiat, nullum patrem uocandum niſi deum: neſcio qua licentia in monaſterijs uel uocemus hoc nomine alios uel uocari nos acquieſcamus. Et certe ipſe præcepit hoc qui dixerat non eſſe iurandum. Si non iuramus, ne patrem quidem quempiam nominemus. Si de patre interpretabimur aliter, & de iurando aliter ſentire cogemus. Notandum etiam quia clamor in ſcripturis, non magna uocis emiſſio, ſed ſcientiæ intelligatur, & dogmatum magnitudo. Nam & in Exodo reſpondit dominus ad Moyſen: Quid clamas ad me, cũ penitus Moyſi uox nulla præceſſerit. Verum compunctum

Rom. 8. c

1 Cor. 6. d

Luc. 12. b

D

Ioan. 5. d

Pſal. 71. c

Exo. 14. c

A compunctum cor & pro populo lachrymabiliter ingemiscens, scriptura clamorem uocauit. Quomodo igitur qui spiritum filij dei habet, filius dei est: sic in reciproco qui spiritum filij dei non habet, dei filius non potest appellari. **a** ¶ Itaq; iam non est seruus sed filius. Quod si filius, & haeres &c.]

Habentes, inquit, spiritum filij dei in uobis clamantem abba pater, non serui coepistis esse sed filij. Quia ante nihil differebatis a seruo cum essetis natura quidem dei, sed sub tutoribus & actoribus paruuli degebatis: quod si filij estis, consequenter uobis debetur haereditas: ut quomodo spiritum filij dei accipientes facti estis filij dei: ita in libertate de seruitute mutati, haeredes sitis cum herede patris Christo Iesu: qui ex persona hominis assumpti loquitur in psalmo: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me: & dabo tibi gentes haereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terrae. Quod autem in hoc loco dicimus in ceteris quoq; obseruare debemus: de toto genere hominum singulari numero disputari. Omnes enim credentes, unum sumus in Christo Iesu, & membra corporis eius, & in perfectum uirum redacti, illum habemus caput: quia caput uiri Christus est. **b** ¶ Sed tunc quidem nescientes deum: seruiistis his qui natura non erant dij. &c.] Galatas quos ab idolorum cultu ad fidem dei ueri traxerat arguit, quomodo idolis derelictis, quae natura non erant dij, & cognoscentes deum, magis autem cogniti ab ipso, spiritu quoq; adoptionis accepto: rursum quasi paruuli & sub tutoribus & paedagogo esse cupientes: ad infirma & paupertina reuertantur elementa: quae propterea infirmo & pauperi sensu populo data sunt in deserto: quia non poterat accipere & sustinere maiora. Eadem autem elementa, quae nunc infirma & egena appellauit: superius tantum mundi elementa posuit. Et ubi elementa mundi dicta sunt: ibi non est additum, infirma & egena. Hic rursum ubi infirma uocata sunt, mundi, ut supra diximus, nomen est tacitum. Puto itaq; quamdiu quis paruulus est, nec statutum a patre tempus impleuit ut filius & haeres appellari queat: sub elementis cum mundi, lege uidelicet esse Moyse. Cum autem post libertatem & adoptionem & haereditatem filio debitam rursus reuersus fuerit ad legem, circuncidi uolens, & totam Iudaicam superstitionis literam sequi: tunc quae prius ei mundi tantum fuerant elementa, infirma quoq; & egena dicuntur exordia. Intantum enim nihil profunt cultoribus suis, ut ne hoc quidem eis exhibere ualeant quod ante praestiterat: Hierosolyma, templo altariq; destructis. Respondeat aliquis & dicat: Si lex & praecepta quae in lege descripta sunt, infirma & egena elementa sunt, & hi qui cognouerunt deum, magis autem cogniti sunt ab eo, legem obseruare non debent, ne incipiant non tam deum colere a quo cogniti sunt, q̄ ad eos reuerti qui natura non sunt dij: Aut legem obseruauerunt Moyses & prophetae, & non cognouerunt deum nec cogniti sunt ab eo: Aut si cognouerunt deum: mandata legis minime compleuerunt: Quod utrumq; periculosum est dicere: Aut illos non fecisse quae legis sunt, & sic cognouisse deum: aut non cognouisse deum, dum infirma & egena legis elementa custodiunt. Quod quidem sic solui potest, ut dicamus illos, quomodo Paulus factus est Iudaeus, ut Iudaeos lucrificaret, & in Cenchreis ex uoto comam totodit, & nudipedalia atq; caluitium Hierosolymis in templo exercuit: ut eorum sedaret inuidiam, qui catechisati de eo fuerant, quod contra legem Moyse & deum faceret prophetarum: Ita & sanctos uiros fecisse quidem ea quae legis erant: sed sensum magis legis secutos esse q̄ literam;

Psalm. 2. b

Qui non minus q̄ Abraham sublato de facie uelamento cupierunt uidere diem Christi, & uiderunt & latati sunt: Facti infirmo populo infirmi: ut infirmos lucrificarent, & his qui sub lege erant quasi essent ipsi sub lege: ut eos ab idolis quibus in Aegypto assueuerant separarent. Absurdum quippe est Moysen & ceteros confabulatores dei in ea fuisse conditione, ut non credamus eis & praesentium tempus a patre uenisse, & redemptos eos esse de seruitute legalis, & adoptionem filiorum consecutos, & haereditatem coepisse cum Christo. Quaecumq; enim toto generi humano sapientia dei quasi uni filio praestitit: haec eadem unicuiq; sanctorum semper suo ordine & dispensatione largita est. Legem nobis Moyse infirma & egena dicentibus elementa, occasionem inueniunt haeretici, ut detrahant creatori, quia mundum condiderit & legem sanxerit. Quibus nos respondebimus id quod supra diximus, infirma his esse & egena elementa, qui ad ea post euangelij gratiam reuertuntur. Anteq; uero praesentium tempus ueniret a patre, non tam infirma & egena appellata esse elementa quam mundi. Deniq; prius q̄ Christi in toto orbe euangelium coruscaret habuerunt suum fulgorem praecepta legalia: postq; uero maius euangelicae gratiae lumen effulgit, & sol iustitiae toti mundo se prodidit: stellarum lumen absconditum est, & earum radij caligauerunt: ita ut Apostolus in alio loco diceret: Nam nec glorificatum est quod glorificatum fuit, in hac parte, propter excellentem gloriam. Quod alijs uerbis nunc loquitur, ut dicat, lex Moyse quae ante euangelium diues & opulenta & clara fuit: post aduentum Christi ad compactionem eius quasi infirma & egena, imminuta atq; destructa est ab eo qui maior fuit Salomone, & templo & Iona. Quod enim scriptum est: Illum oportet crescere, me autem minui: non tam ex Ioannis q̄ ex legis persona dictum puto: quia semper cedunt minora maioribus, & perfecta, initijs praeposuntur. Alias autem, infirma & egena elementa, Iudaeorum traditiones, & secundum litteram uilem intelligentiam confirmabimus: quae sunt iustificationes non bonae & praecepta non bona. Robusta quippe & diues est legis intelligentia spiritualis, ita ut aut penitus elementum non debeat appellari: aut elementum quidem sit comparatione futuri seculi, & uita in Christo Iesu, quae nunc uiuunt angeli supernaeq; uirtutes. Sensit uero Iudaico comparata, non tam elementum, hoc est initium q̄ perfectio nuncupetur. Quod autem ait: Nunc uero cognoscentes deum, magis autem cogniti ab eo: illud ostendit, quod post idolorum cultum, deum intellexerint Galatae: uel potius ipsi cognitionem eius digni sint iudicati. Non quod deus creator omnium aliquid ignoret, sed quod eos tantum scire dicatur, qui errore pietate mutauerint. Cognoscit dominus qui sunt ei. Et saluator in euangelio. Ego sum, ait, pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meae. Econtra ad impios: Nescio uos, recedite a me operari iniquitatis. Et ad stultas uirgines: Nescio uos quae estis. **c** ¶ Dies obseruatis, &c.] Qui non adorant patrem in spiritu & ueritate, nescit sabbatismum sanctis repositum. De quo loquitur deus: Si introierint in requiem meam: & non de illis temporibus recordatur, de quibus scriptum est: Recordamini dierum seculi. Et alibi. Memoratus sum dies antiquos, & annos aeternos in mente habui. Dies Iudaicos obseruat & menses, & tempora & annos. Dies, ut sabbati, & neomeniae, & a decima mensis primi usq; ad quartadecimam quae agnus corporeus uictima reseruatur, & a quartadecima usq; ad uicesimam primam eiusdem mensis, quando azyma comeduntur, non synceritatis & ueritatis: sed in sermone ueteri malicia & nequicia pharisaorum

1. Cor. 9. c

Act. 18. c

1. Cor. 9. d

2. Cor. 5. c

1. Ioan. 3. d

1. Tim. 2. c

Luc. 15. f

Matth. 23. d

Psalm. 9. d

Esai. 44. b

Eccl. 7. b

A pharisaorum. Septem quoque septimanas, qui ritu Iudai-
co post azyma computat: dies Israeliticae pentecostes co-
lit. Nec non & clangorem tubarum mense septimo prima-
mensis. Decima quoque eiusdem mensis, expiationem &
ieiunium, & scenopegias ex more figentes: Iudaicos ob-
seruant dies. Menes
autem custodiunt, qui
primum & septimum
mensis, non intelli-
gentes mysterium ue-
ritatis, obseruant. Tem-
pora quoque colunt, qui
ter per annos singu-
los Hierosolymam ue-

ses, & tempora, & annos: timeo uos ne forte sine causa
laborauerim in uobis. Estote sicut & ego, quia & ego
sicut uos. Fratres obsecro uos nihil me laesistis. Scitis
autem quia per infirmitatem carnis euangelizavi uobis
iam

Exod. 23. b

nientes putant se domini implere praeceptum dicentis:
Tribus temporibus anni diem festum agetis mihi, solen-
nitatem azymorum, & solennitatem messis primitiuo-
rum, & solennitatem consummationis in exitu anni. Et ali-
bi: Tribus temporibus anni apparebit masculinum tuum
in conspectu domini dei tui. Qui autem ait, & annos, puto
de septimo remissionis anno dici, & de quinquagesimo,
quem illi Iubileum uocant. Plenius hunc locum ad Co-
lossenses Apostolus explicat, dicens: Nemo ergo uos iu-
dicet in cibo, aut in potu: aut in parte diei festi, aut neo-
menia, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum. Par-
tem diei festi, ad distinctionem perpetuae festiuitatis hic
posuit: ut non breuem, & ut ita dicam, totius corporis
quandam particulam, sed totum uitae nostrae spacium per-
petuae in Christo solennitatis habeamus. Et ut postero-
ribus priora connectam: quid de lege Moysi & desuper-
flua ciborum curiositate in hac eadem epistola sentiat:
statim subiungit & loquitur: Si enim mortui estis cum
Christo ab elementis mundi huius: quid adhuc tanquam
uiuentes in hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, neque
gustaueritis, neque cotrectaueritis: quae sunt omnia in ine-
ritu ipsius usus, secundum praecepta & doctrinas hominum.
B Dicat aliquis: Si dies obseruare non licet, & menses & tem-
pora & annos: nos quoque simile crimine incurrimus quar-
tam sabbati obseruantes, & pasceuen, & diem domini-
cam, & ieiunium quadragesimae, & paschae festiuitatem,
& pentecostes laticiam, & pro uarietate regionum, diuer-
sa in honorem martyrum tempora constituta. Ad quod
qui simpliciter respondebit: dicet, non eosdem Iudaicae
obseruationis dies esse quos nostros. Nos enim non azy-
morum pascha celebramus, sed resurrectionis & crucis.
Nec septem iuxta morem Israel numeramus hebdoma-
das in pentecoste: sed spiritus sancti ueneramur aduen-
tum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minue-
ret in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, ut in
unum omnes pariter ueniremus. Non quo celebrior sit
dies illa qua conuessimus: sed quo quacunque die conueni-
endum sit, ex conspectu mutuo, laticia maior oriatur.
Qui uero opposita quaestioni acutius respondere cona-
tur: illud affirmat, omnes dies aequales esse: nec per para-
sceuen tantum Christum crucifigi, & die dominica resur-
gere: sed semper sanctum resurrectionis esse diem, & sem-
per eum carne uesci dominica. Ieiunia autem & congrega-
tiones inter dies, propter eos a uiris prudentibus consti-
tutos, qui magis seculo uacant quam deo: nec possunt imo-
nolunt toto in ecclesia uitae suae tempore congregari, &
ante humanos actus, deo orationum suarum offerre sacrifi-
cium. Quotus enim quisque est, qui saltim haec pauca quae
statuta sunt, uel orandi tempora uel ieiunandi, semper
exerceat? Itaque sicut nobis licet uel ieiunare semper uel
semper orare, & diem dominicam accepto domini corpo-
re indefinenter celebrare gaudentibus: Non ita & Iuda-
fas est omni tempore immolare agnium: pentecosten agere,
tabernacula figere: ieiunare quotidie. Satis uero caute
inter auctoritatem apostoli, & sancti hominis lenitatem uer-
ba moderatus est, inferens: Timeo uos, ne forte sine cau-
sa laborauerim in uobis. Si enim abrupte condemnare
uoluisset: dixisset utique: Timeo uos, sine causa enim labo-

raui in uobis. Nunc autem uidens eos zelum dei habere,
sed non secundum scientiam, nec penitus eorum des-
perauit salutem, qui pio fuerat errore decepti. Nec rur-
sum irreprehensos reliquit: ne & ipsis perseverandi in er-
rore, & ceteris occasionem similiter tribueret errandi.

Timeo autem uos, po-
suit, pro eo quod est,
timeo de uobis. Sine
causa laborat magis-
ter, cum ipse prouo-
cat ad maiora disci-
pulos, & illi retro la-
psi ad minora & hu-
milia reuoluuntur.

a ¶ Estote sicut & ego &c. Quod dicit tale est: quo mo-
do ego uobis infirmis sum factus infirmus, & non potui
loqui ut spiritualibus, sed quasi carnalibus & paruulis
in Christo, & quia necdum poteratis solido cibo uesci,
euangelico uos tantum lacte potui, nolens in aetate uos
semper infantia permanere, sed paulatim ad adolescen-
tiam & iuuentutem usque perducere, ut solidum cibum posse-
tis accipere: Ita & uos debetis esse sicut & ego sum: perfe-
ctiora uidelicet sapere: dimisso lacte, ad fortiores cibos
& ad pabula transire maiora. Hoc autem loquitur quasi sal-
uatoris imitator, qui non rapinam arbitratus est se esse
aequalem deo: sed semetipsum exinanivit formam serui
accipiens, & habitu inuentus est ut homo: ut nos dei fide-
mus ex hominibus, & non ultra moremur: sed confur-
gentes Christo, amici eius diceremur & fratres, & ut es-
set discipulus sicut magister, & seruus sicut dominus. Po-
test autem & ita intelligi. Obsecro uos, inquit, fratres, ut Iu-
daica obseruatione contempta, diem, mensis, tempo-
rum, atque annorum, quae sunt umbrae futurorum, me imite-
mini: qui sine querela in lege uersatus, omnia arbitratus
sum quasi purgamenta atque quisquilias, ut Christum lu-
crificarem. Fui quippe & ego sicut uos nunc estis: cum
eisdem obseruationibus strictus tenebar, & ecclesiam Chri-
sti quia ista non faceret persequens deuiabam. **b** ¶ Fra-
tres obsecro uos nihil me &c. Superiori sententiae iunge-
re quod sequitur: quod ut fiat manifestius, sit ordo iste quem fin-
gimus. Obsecro uos fratres estote sicut & ego: quia & ego
sicut uos. Simile est huic illud: Rogamus pro Christo re-
conciliamini deo. Nec non & alibi: Obsecro primum om-
nium fieri deprecationes, orationes, postulationes, gra-
tiarum actiones. Petri quoque uerba dicentis: Seniores in
uobis rogo consenior ipse, & testis passionum Christi. Quae
quidem & nos ad humilitatem prouocant, & supercilium de-
cutiunt episcoporum: qui uelut in aliqua sublimi specula
constituti, uix dignantur uidere mortales, & alloqui con-
seruos suos. Discant ab Apostolo errantes & insipientes
Galatas fratres uocari. Discant post increpationem blan-
da uerba dicentis: Obsecro uos. Quod autem obsecrat, il-
lud est, ut imitatores eius sint, sicut ipse Christi: imò ut
praesentem locum sequar, nihil est grande quod postulat:
ut quomodo ipse propter illos de maiori factus est mi-
nor: sic illi a minoribus ad maiora conscendant. Nihil
me, inquit, laesistis. Ledit discipulus magistrum, si per ne-
gligentiam suam praecepta eius laboremque disperdat. Non
laeserant Galatae apostolum, usque in praesens tempus euan-
gelium eius ac mandata seruantes. Aut certe ita. Quan-
do uobis primum euangelium annunciaui, & propter in-
firmitatem carnis uestrae, quia non poteratis sacramen-
ta suscipere maiora, praedicaui uobis quasi paruulis, &
meipsum infirmum esse simulauimus, ut uos infirmos lucrifa-
cerem: nonne quasi angelum suscepistis me, quasi Christum
Iesum? Cum igitur in nullo me illo tempore laeseritis, &
me uestri causa humile atque deiectum similem dei filio pu-
taueritis: quomodo ad maiora uos prouocans laedor a
uobis, perdendo laborem meum, & dispensationem illam
qua me paruulum esse simulaueram, irritum opere nunc luge-
tis? Per infirmitatem autem carnis non suae, sed audientium Ga-
latis Paulus annunciat: qui non poterat carnem subiecte-
re uerbis

2. Cor. 5. d

1. Tim. 2. d

1. Pet. 5. d

1. Cor. 11. d

A re uerbo dei: sed quasi carni, nihil intelligentiæ suscepere spiritualis. Quod ut euidentius fiat: ponamus exemplū. Per infirmitatē carnis docet, q̄ dicit: Si se non continēt, nubāt. Et mulier si mortu⁹ fuerit uir eius, libera est: cui uult nubat, tantum in domino. Nequaquā uero per in-

firmatē carnis docet, ista cōmemorās: Solutus es ab uxore: noli quærere uxore. Et, tempus est ut & qui habent uxores, sic sint quasi non habentes. Alia quippe præcepta ad spiritualia, alia dātur ad carnales. Et aliud est qd̄ iuxta imperiū: aliud quod iuxta indulgentiam præcipitur.

B *¶ Et tentationem uestram &c.]* Obscurus locus & acrius attendendus. Ego quidem, ait, quasi paruulis uobis atq; lactentibus per infirmitatē carnis uestrā iam pridem euangelizauī, a minoribus incipiens, & (ut dicam) apud uos penē balbutiens. Quæ dispensatio & prædicationis infirmæ simulatio, mea quidem gubernatio erat: sed uestra tentatio, an uobis placeant & magna uiderentur ea quæ pro conditione sui minorā erant, & a me quasi humilia promebant. Quæ quidem uos, non ut parua, sed ut magna capientes, intantū admirati estis: ut me qui ea loquebar quasi angelum, & ut plus dicā, quasi dei filium suscipereis. Hæc ergo uestra tentatio, qua ego uos in carnali mei sermonis annunciatione tentabam, non fuit cōtempta, nec uilis: sed plus q̄ æstimabam habuit dignitatis. Potest & locus iste ita edisseri. Quando ueni ad uos, non ueni in sermone sapientiæ, sed homo humilis atq; contemptus, nihil magnū deferens crucifixum. Cum igitur me uideretis in corpore infirmitatibus obnoxio cōstitutū, regna cœlestia pollicentem: non irrisistis, nec æstimastis dignum esse cōtemptū. Intelligebatis quippe humilitatē carnis meæ, & ipsius habitus uilitatē, ad uestram tentationē fieri, an uidelicet contemneretis eum, qui ab incredulis miserabilis putabatur: sed ecōtra illū humiliē, uilem atq; cōtemptum, ita ut angelū & plusq; angelū suscepistis. Aut certe suspicari possumus, apostolū eo tempore quo primum uenit ad Galatas ægrotasse, & aliqua corpusculi infirmitate detentum, non cessasse tamen nec uocem silentio repressisse, quo minus cōceptum euangelium prædicaret. Nam tradunt eum grauissimū capitis dolorem sæpe perpeßum, & hunc esse angelum satanæ qui appositus ei sit, ut eum colaphizaret in carne, ne extolleretur. Hæc infirmitas & languor hic corporis, apud eos quibus annunciabatur euangelii tentatio fuit: an cōtemnerent eum sublimia promittentem, quem languoribus corporis subiectum uidebant. Nec non & illud dici potest, qd̄ in principio aduentus sui ad Galatas, cōtumelias & persecutiones & plagas corporis ab his qui contraibant euangelio sustinuerit, & hanc fuisse tentationē uel maximam Galatis, apostolum Christi cernentibus uerberari. Quod autem ait, sicut angelum, sicut Christum Iesum suscepistis me, & angelo Christū esse ostendit maiorem, quem secundum dispensationem corporis minorē psalmista cantauerat, dicens: Minorasti eum paulominus ab angelis: & tantum sua uerba in principio ualuisse demonstrat, ut angeli putarent & Christi.

Psalm. 88. g *¶ Vbi est ergo beatitudo uestra &c.]* Beatus est qui ambulat in uirtutū uia: sed si ad uirtutes usq; peruenit. Nec prodest a uitis recessisse, nisi optima comprehendas. Quia nō tam initia sunt in bonis studiis laudanda q̄ finis. Sicut enim in uinea multi usq; ad præliū uinæ gradus sunt, & primū necesse est ut uitis gemmet in pampinis, spem promittat in floribus: dehinc ut flore decussō, futuri boni species deformatur: paulatimq; turgescens uua partu-

riat ut pressa torcularibus dulcia musta defudet: Ita & in doctrina singuli beatitudinum sunt profectus: ut audiatur quis uerbū dei, ut concipiat, ut in utero animæ eius adolescat, & ad partū usq; perueniat: Ut cum peperit illum, lacte enutriet, & per infantiam, pueritiam, adole-

scētiā, iuuentutē, ad perfectum uirum usq; perducatur. Cum ergo singuli, ut diximus, gradus iuxta profectus suos habeant beatitudinē: si finis, & ut ita loquar, extrema manus operi defuerit: totus labor irritus fiet, & dicetur, ubi est ergo beatitudo uestra? Quāuis, inquit,

uos eo tempore quo euangelium iuxta carnem suscepistis, beatos dicerem, quod in initiis feruebatis: tamen nunc quia non uideo ædificio culmen impositū, & penē nequicq; iacta fundamenta: cogor dicere, ubi est ergo beatitudo uestra, qua uos beatos arbitrans ante laudabam? Verē enim & ipse fateor, quia sic me uobis humilia prædicantem uel persecutionibus cōfictatū, in principio dilexistis: ut si fieri posset (hyperbolice autē sunt accipienda quæ loquitur) eruissetis uobis oculos, & mihi, ut omnium uestrū luminib⁹ plus cernerē, dedissetis. Optabatis quippe uos cacos esse p̄ ineffabilem in me charitatē: ut plus in meo corde euangelij lumen oriret, emolumentū meū uestris damnis crescere uolebatis. & hoc illo tempore, quo uobis quasi paruulis atq; lactentibus, siue propter infirmitatē carnis uestræ, parua & humilia annuntiabam: siue propter meæ carnis iniurias, non dignus uidebar fide. Nunc uero quia ab elementis & syllabis & lectione pueri cœpi uos ad maiora studia prouocare: ut liberos teneatis in manibus, ut plena eruditionis & sensus uerba discatis, recalcitratis, irascimini, grauis uobis uideatur esse p̄fectio doctrinarū, & intantū in alios mutati estis affectus: ut me quē quasi angelū & Christū suscepistis, cui uolebatis oculos uestris tradere: nunc habeatis inimicū: qui uobis plenā annūcio ueritatē. Eleganter autē sententiā terminauit, dicens: Ergo inimicus uobis factus sum ueritatē dicēs uobis: ut ostenderet initia prædicationis, non tā ueritatē fuisse q̄ umbrā & imaginē ueritatis. Similis est huic illa sententiā nobilis apud Romanos Poetæ: Obsequiū amicos, ueritas odiū parit. Sed uide quāto hic melius q̄ ille. Apostolus em̄ his quos stultos dixerat, q̄ paruulos appellarat: hanc sententiā temperauit, & specialē fecit: dū proprie ad personas Galatasq; dixerit. Ille uero generalē, & ita se apud oēs habere denunciās, nehementer errauit. Obsequiū enim quo putauit amicos ferri, ueritate dempta non tā obsequiū est q̄ adulatoriū: & aliter sententiā clandestinas magis inimicitias q̄ amicitias dici debere, perspicuū est. Simul autē & illud cōsiderandū, quod hodie quoq; quādiu paruulis atq; lactentibus, & his in quorū cordibus nunq̄ Christus adolescit nec proficit ætate & sapientiā, & gratia apud deū & homines: iuxta literā scripturas explanam⁹: laudamur, suspicimur, admiratione habemur. Cū autē paululū cœperimus eos prouocare, ut transeāt ad maiora: de præconib⁹ nostris inimici fiant, & malint Iudeos potius q̄ apostolos sequi qui a phariseorū doctrina & traditionibus recedentes, ad ipsum Christū propiciatoriū & perfectionem legis ingressi sunt: nec diuinū sermonē accipere dignentur, qui ecclesiæ magistros iubet ad altiora dogmata scandere, & totis uiribus sublimare uocem: nec circumlatrantū fœditum pertimescere paruulorū, dicentē: Super montem excelsum ascende, qui euangelizas Sion. Exalta in uirtute uocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Exalta, nolli timere. *¶ Aemulantur uos non bene: sed excludere &c.]* Aemulantur bene, qui cū uideant in aliquibus

A esse gratias, dona, uirtutes, ipsi tales esse desiderant, & fidem, uitam atq; industriam eorum per quā illa meruerunt nituntur imitari, ut possint ea quoq; quā bona æmulatione digna sunt cōsequi. De quibus & Apostolus ait: Aemulamini spiritualia: magis autem ut prophete-

tis. Ac deinceps: Sic & uos, quoniam amulatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quarite ut abundetis. Et iterum:

Itaq; fratres æmula-

mini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Aemulantur autem non bene: qui non tam ipsi cupiūt esse meliores, ut imitentur eos qui æmulatione digni sunt, q̄ illos ipsos uolunt facere peiores, & retrorsum trahere æmulatione peruersa. Verbi gratia dictum sit: Christianus est quispiam, legit Moysen & prophetas: scit omnia in umbra & in imagine illi populo præcessisse: scripta autem esse propter nos in quos fines seculorum decurrunt: Circumcisionem non tam præputij, q̄ aurium & cordis intelligit: Resurrexit cum Christo: ea quarit quæ sursum sunt: Liberatus est ab onere & seruitute legis, ne tangas, ne gustes, ne attamines, imperantis: huic si quis scripturarū uerbis uoluerit persuadere, ut non per tropologiam, sed occidentem literam quæ sunt scripta suscipiat: ut in manifesto fiat Iudæus non in occulto: æmulatur eum non bene: sed concito cursu ad maiora gradientem retrahere festinat: ut se potius æmuletur qui retrorsum uadit: aut certe ut multum ultra non promouet. Loquitur itaq; Galatis qui ab assertorib; legis inducti fuerant ut eos imitarentur, cum illi potius Galatas debuerint imitari: quia naturale est, maiorem de minori, non minorem fieri de maiore. Bonum æmulamini in bono: id est nolite assertores Iudaicæ obseruationis imitari: sed

B ea quæ bona sunt imitami. Quomodo enim qui diuitias, potentiam dignitatē alicuius imitatur, non tam bona q̄ ea quæ fugienda sunt æmulatur: Ita & uos econtrario, bonum æmulamini in bono: magis quarentes spiritualia quam carnalia: ut nō illi uos Iudæos, sed uos illos Christianos esse doceat. Hoc autē facite semper, ut per seueranti gradu, ad finem boni operis peruenire possitis. Aemulabamini siquidē bonum in bono, prius cum apud uos essem: qui postq̄ a uobis recessi, omnia quæ tradideram perdidistis: de statione certa & fido portu, rursum in altum unda relabente subtrahiti. Nec mirum si recedēte Apostolo uasē electionis, & in quo Christus dominus loquebatur, Galatæ sunt mutati: cum etiā nūc cernamus in ecclesijs id ipsum fieri. Si quando enim doctor quis in ecclesiā contigerit sermone ornatus & uita: qui audientes quasi stimulis quibusdam concitet ad uirtutes: uidemus omnem plebem circa elemosynas, ieiunia, castitatem, susceptionem pauperū, sepulturas, & cetera similia festinare, seruire, discurrere. Cum autē ille recesserit, paulatim emarcescere, & subtrahito cibo, tenuari, pallere, languescere: & interitum sequi omnium quæ prius uigebant. Quamobrem quia messis multa, operarij autē pauci: precemur dominū messis: ut mittat operarios ad metendū, qui spicas populi Christiani quæ stant in ecclesiā futuro tritico præparatæ, metant, colligant, & in horrea comportantes, nequaquā perire patiantur. Hoc de eo zelo & æmulatione peruersa, de qua & alibi dictū est: Noli æmulari in malignantibus & hic: Aemulantur uos non bene. Inuenimus autē & alium zelum quo zelati sunt filij Iacob Ioseph fratrem suū, & Maria & Aaron amicū domini Moysen. Neq; enim aut illi aut hi, ut meliores essent Ioseph & Moysen ad zelum sunt cōcitati, sed quia dolebant illos esse meliores. Iste zelus uicinus inuidiæ est. Longum est si uelim omnia zeli genera, boni seu mali de scripturarū proferre thesauro. Bonum zelum legitimus Phinees, Eliæ, Mathathia, & apostoli Iudæ, sed non proditoris: qui ob insignē zeli in se uirtutem, etiam

zelotis nomen accepit. Malum autem, ut Cain in Abel, & caterorum in alios. Et zelum uiri, de quo scriptū est: Et uenerit ei spiritus zeli. Nisi forte medius hic zelus est, & nec in bonā nec in malam partem accipi potest: sed inter utrunq; zelotypia potius appellatur. Alter. Viden-

tes hi qui ex circumcisione erāt Galatas ex gentibus spiritus sancti abundare uirtutibus, se uero non linguis loqui: non dona habere curationum,

non gratiam prophetiæ, cupiebant eos zeli stimulis incitati, ad legis onera transducere: ut inciperent & illi similes fieri.

¶ Filioli mei quos iterum parturio &c.]. Quantis difficultatibus & dolore foetus promantur ex utero: maledictio prima declarat, dicens: In tristitia paries filios. Volens igitur Paulus ostendere magistrorum pro discipulis sollicitudinem: quos patiantur affectus, ne sectatores sui excidant a salute, ait: Filioli mei quos iterum parturio. Qui enim in alio loco quasi pater dixerat: Si decē milia pædagogorū habeatis in Christo, sed non multos patres: iam non quasi pater, sed ut mater loquitur in Christo: ut utriusq; anxietatē & pietatem in se parentis agnoscant. Tale quid & Moyses de populo loquebatur: Nunquid ego in utero accepi omnem populum istum? Quis putas nostrū ita de discipulorū anxius est salute, ut nō paucis horis, aut ut multū biduo triduoque: sed toto uitæ suæ tempore torqueatur: donec Christus formetur in eis. Exemplū foetæ mulieris quod assumpsit, concipientis & formantis in se semina, diligenter tenendum, ut possimus intelligere quod dicitur: Natura non erubescenda, sed ueneranda est. Sicut enim in uulua mulieris primū semē iacit informe, ut sulcis & fundo eius quā si quodā glutino adhæreat: de quo & propheta in initij sui recordatus ait: Incompositū meū uiderūt oculi tui: De-

D inde per nouem menses restricto sanguine, futurus homo coagulatur, corporatur, pascitur atq; distinguitur: ut postq̄ in utero palpitarit, statuto tempore fundatur in lucem, & tantis difficultatibus nascitur, quātis postea ne intereat nutritur: Ita & semen sermonis Christi cum in animam audientis inciderit, per gradus suos crescit: & ut multa præteream, possumus siquidem facile corporalem descriptionem transferre ad intelligentiam spirituales: tamdiu in antcipiti est, quādiu pariat qui concepit. Nec statim finis industria est addidisse, sed tunc alterius laboris exordium est: ut lactentem infantiā sedulis nutritis & studijs, usq; ad plenā Christi perducatur aetatem. Et quomodo in coniugio sape uiri semen in causa est ne liberi procreentur: nonnunq; sterilis uxor semina non tenet, & frequenter neuter ad generandū aptus est, & econtrario uterq; fecundus: ita & in his qui uerbum dei seminant, quadrifaria hæc diuisio custoditur: ut impleat quidem suum doctor officium, sed sit sterilis auditor: uel auditor bonæ indolis sit, sed per imperitiā doctoris uerbi semen intereat: aut certe tam uecors sit qui docetur, q̄ ille est qui præcipit: raroq; contingit, ut & magister & discipulus sibi consentiāt, scilicet ut tantum iste doceat quantum ille possit haurire: uel tantum suscipere doctus, quantum doctor ingerere. At nunc omnes iudices sumus. Nescimus quorū psalmus sit, quæ pars prophetiæ, quod legis capitulū, & loquendi facilitate interpretamur audacter, quod nequaquā intelligimus. Non ad nos pertinet ut Christus formetur in populo, ut ad domum suā unusquisq; rediens habeat semen uerbi dei: quod cum conceperit possit dicere cum propheta: A uero more tuo domine concepimus & peperimus, filios saluationis tuæ fecimus super terrā. Tales in apostolos transeunt, & a saluatore merentur audire. Quicunq; fecerit uoluntatē patris mei, ipse est frater meus, & soror & mater: diuersitate profectuum, in diuersis nominibus ostēsa. Formatur quoq; Christus in corde credentium, cum

q̄ z omnia

Matth. 9. d

Psalm. 36. d

Num. 25. b

2. Reg. 19. b

Gen. 3. c

1. Cor. 4. c

Num. 11. c

Esa. 26. c

Matth. 7. c

A omnia illis sacramenta panduntur, & ea quæ obscura uidebantur perspicua fiunt. Sed & illud est intuentum, quod qui per peccatum quodammodo homo esse desierat, per poenitentiam concipitur à magistro, & rursus in eo Christi formatio repromittitur. Hoc aduersum No-

uatianos, qui nolunt reformari eos quos semel peccata contriuerint. **a** ¶ Vellem autem esse apud uos modo, & mutare uocem meam, quoniam confundor in uobis &c.] Scriptura diuina adificat & lecta: sed multo plus prodest si de

literis uertatur in uocem: ut qui per epistolam docuerat, præsens instruat audientes. Magnam siquidem uim habet uox uiua: uox de auctoris sui ore resonans: quæ ea pronuntiatione profertur atque distinguitur, quæ in hominis sui corde generata est. Sciens itaque Apostolus maiorem uim habere sermonem qui ad præsentes facit: cupit uocem suam apostolicam literis comprehensam in præsentiam commutare, & quia hoc magis expediebat his qui in errore fuerant deprauati, uiuo eos ad ueritatem retrahere sermone. Hoc autem ideo, quia confundebatur in illis: quod quidem Græce magis proprie dicitur. ἀπορούμενος enim non tam confusionem quæ apud illos αἰσχύνη siue ὀπίσχυσις appellatur, quam indigentiam & inopiam sonat. Sensus itaque iste est. Vellem apud uos nunc adesse, & literarum uocem præsens ipse proferre: quia indigeo uobis. Non quippe habeo fructus quos solent de discipulis habere doctores, & sine causa semen iactum est doctrinarum, cum penitus in uobis patiar egestatem: ita ut Hieremia possim uoce prorumpere. Non profui neque profuit mihi quicquam.

B Potest & aliter locus iste interpretari: Paulus apostolus qui factus fuerat Iudæis Iudæus, ut Iudæos lucrificaret: & his qui erant sub lege, quasi esset ipse sub lege, & infirmis infirmus, ut infirmos lucrificaret: pro qualitate eorum quos saluare cupiebat, mutabat uocem suam, & in histrionum similitudinem (factus siquidem est theatrum mundo & angelis & hominibus) habitum in diuersas figuras uertebat & uoces: Non quod id esset, quod se esse simulabat: sed quod id tantum uideretur esse, quod cæteris proderat. Cernit Galatas alia indigere doctrina, alia uia debere saluari: non illa qua primum ad Christi fidem fuerant de gentilitate transducti, & compellitur dicere: Vellem nunc esse apud uos, & mutare uocem meam in uobis. Nō, inquit, uideo me prodesse, si ea loquar quæ prius locutus sum: propter quod ignorans quid agam, & in diuersa distractus: laceror, confundor atque dilanior. Et quo modo medici cum uim artis suæ in primo uiderint non ualere medicamine, transeunt ad aliud, & tamdiu experiantur quid prosit pluribus, donec perueniant ad curationem: ut quod per molliorem alicuius emplastri nequaquam sanari ualuit, mordaciori puluere & austeriori curatione sanetur. Ita & ego quia confundor in uobis, & ignorantia huc atque illuc distrahor: uellem literarum uocem præsens de meo ore proferre, ut uos solito seuerior ipse corripere: quoniam epistola non potest uocem obiurgantis exprimere: non ualet irascentis resonare clamorem, & dolorem pectoris apicibus explicare. Potest autem & simpliciter intelligi. Blādis apud uos modo uerbis usus sum, dicens: Fratres obsecro uos, & filioli mei quos iterum parituro donec Christus formetur in uobis: sed ego blādis & lenis qui ad uos quasi pater locutus sum, pro ea charitate qua uos perire non patior & errare perpetuo: uellem nunc præsens esse si confessionis me uincula non artarent, & blādam uocem in obiurgatis uerba mutare. Nec leuitatis est si nunc blādiar, nunc irascear. Impellit me charitas, impellit me dolor, diuersis affectibus loqui. Nescio enim in quæ primum uerba prorumpam, & quo uos debeam sanare.

medicamine: quia confundor in uobis. **a** ¶ Dicite mihi qui sub lege uultis esse: legem non audistis: &c.] Notandum legem hic dictam esse Genesis historiam: non ut uulgo æstimant, quæ facienda sunt quæ ue uitanda: sed totum quod de Abraham & eius uxoribus liberisque contexi-

tur, legem appellatam. Legimus & in alio loco, prophetas quoque legem uocari. Audite ergo legem, qui iuxta Paulum non superficialiter, sed medullam eius intropiscit. Non audit legem, qui similis Galatarum, exterior rem tantum corticem

sequitur. **b** ¶ Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit &c.] Nimia difficultatis est demonstrare, Isaac tantum, qui de Sara natus est, fuisse de re promissione generatum: & non etiam Ismahel qui de Agar ancilla est ortus Aegypcia. Scriptura quippe refert, quod cum persequente Sara agar foeta fugisset, & uenisset ad eam angelus in deserto, moneretque ut subiceretur dominæ potestati: idem ipse angelus etiam hæc locutus sit. Mul- tiplicans multiplicabo semen tuum, & non numerabitur præ multitudinem. Et postea de Ismahel, quæ utique re promissionis uerba nemo dubitauit: Iste erit rusticus homo: manus eius super omnes, & manus omnium super eum, & contra faciem omnium fratrum suorum habitabit. Sed responderi potest, minoris autoritatis esse re promissionem angeli, quam ipsius dei. Sicut enim stella orto sole non rutilat: ita & angeli uerba ad comparisonem re promissionis dei obscurari, & euanesce, & pro nihilo computari. Videtur quidem hæc responsio aliquid habere momenti: sed statim sequentis scripturæ autoritate cõteritur. Scriptum est enim: Abraham autem dixit ad deum: Ismahel iste uiuet in conspectu tuo, & deus respondit ad eum ita: Ecce Sara uxor tua pariet tibi filium, & uocabis nomen eius Isaac, & statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, & semini eius post eum. De Ismahel autem: Ecce exaudiuisti, & ecce benedixi eum, & augetur eum, & multiplicabo illum uehementer. Duodecim gentes generabit, & dabo eum in gentem magnam. Testamentum autem meum statuam ad Isaac quem generabit tibi Sara in tempore isto, anno uenturo. Ex quibus euidentibus est ipse quoque sermonibus dei Ismahel secundum repromissionem esse generatum. Sed & hoc ita soluitur: repromissionem proprie in testamenti datione compleri, & aliud esse benedicere, augere, multiplicare uehementer, quod in Ismahel scriptum est: aliud hæc edem facere per testamentum, quod de Isaac dicitur: Statuam testamentum meum ad eum, in testamentum æternum, & semini eius post eum. Et in consequentibus. Testamentum autem meum statuam ad Isaac quem pariet tibi Sara. Et quomodo aliud sunt dona, aliud substantia: aliud legata, aliud hæreditas: Legimus enim filijs concubinarum Abraham dona tradita: filio autem Saræ totius substantiæ hæreditatem relictam: ita aliud esse, ut diximus, benedictionem atque legata: aliud testamentum. Sed & hoc dici potest de Ismahel, post conceptum eius, uel angelum uel deum locutum. De Isaac uero antequam in Sara utero conciperetur, deum fuisse pollicitum. Hæc interrim quantum ingenij nostri mediocritas patitur dicta sint. Cæterum si quis potest maius aliquid inuenire, quo modo Ismahel quæ de ancilla natus est, non sit repromissionis filius, sed Isaac qui de libera: ille potius audiendus est. Et si quid (inquit apostolus) aliter sentitis, & hoc uobis deus reuelabit. Nunc breuiter ad altiora tendendum est, ut dicamus unumquemque nostrum primum non iuxta repromissionem nasci: quamdiu scripturarum uerbis simplicibus instruitur, & Iudæis adhuc transcensionibus delectatur: quando uero ad sublimiora transce-

A derit, & legem intellexerit spiritualement, tunc eum de re-
promissione generari. Et ut aperius loquar, quotidie eos
qui faciunt opera Abraham, de Abraham nasci. Verum
illos qui habeant spiritum seruitutis iterum in timore, ex
ancilla generari Aegyptia: eos autem qui spiritu adoptionis

1048.8.d
bera, qua libertate à
Christo donati sumus.
Loquitur dñs ad Iu-
daeos q adhuc ancillæ
filij esse malebant: Si
malesitis in sermone
meo, vere discipuli
mei eritis, & cogno-
scetis ueritatē, & ueri-
tas liberos faciet uos.
Vnde & illi ignoran-
tes mysticū esse qd di-
cebatur, autē: Semen

Abraham sumus, & nemini unq seruiuimus: quomodo tu
dicis liberi eritis? Respondit ei Iesus: Amen dico uobis,
quia omnis qui facit peccatū, seruus est peccati. Seruus
autē non manet in domo in æternū: Filius autē manet in
æternū. Si serui sumus peccati, Agar nos generauit Ae-
gyptia: si non regnat peccatum in nostro mortali corpo-
re, uere dei filij sumus.

a ¶ Quæ quidem sunt allegori-
ca &c.] Allegoria proprie de arte grāmatica est, & quo
à metaphora uel ceteris tropis differat, in scholis paruu
li discimus. Aliud pratendit in uerbis: aliud significat in
sensu. Pleni sunt oratorum & Poetarum libri. Scriptura
quoq; diuina per hanc non modica ex parte contexta
est. Quod intelligens Paulus apostolus (quippe qui & se-
culares literas aliqua ex parte contigerat) ipso uerbo fi-
guræ usus est, ut allegoriam sicut apud suos dicitur ap-
pellaret: quo scilicet sensu magis loci huius Græci sermo
nis abusionem monstraret. Scisse autem Paulū, licet non
ad perfectum, literas seculares, ipsius uerba testantur.

B Titus, 1.c
Dixit quidam ex eis proprius eorum propheta: Creten-
ses semper mendaces, malæ bestia, uetres pigri. Hic uer-
sus Heroicus Epimenidis poeta est: cuius & Plato & cæte-
ri scriptores ueteres recordantur. Apud Athenienses
quoq; cum in Areo pago fatisceret: hæc addidit: Sicut
& quidam uobis poeta dixerunt: Ipsius enim & genus
sumus. Hoc hemistichium fertur in Arato: qui de cælo
stellisq; conscripsit. Necnon & illud: Corruptum bo-
nos mores, confabulationes pessimæ: trimeter iambicus
de comœdia sumptus est Menandri. Ex quibus & alijs,
euidens est Paulum non ignorasse literas seculares, &
quam hic allegoriam dixit, alibi uocasse intelligentiam
spiritualē. Vt ibi: Scimus em̃ quod lex spiritualis est, pro
eo quod est allegorica, siue allegorice figurata. Et alibi:

Rom. 7.a
1 Cor. 10.a
Omnes eandē spiritualē comederunt escā, & eundē spiri-
tualē biberunt potū. Bibebant autē de spiritali sequenti
eos petra: petra autē erat Christus. Manna hic, & subiti
fontis eruptio, & petra ipsa quæ sequitur: quod allegori-
ce accipienda sint, nemo est qui dubitet. Scio quid econ-
trario possit opponi: Fratres, si præoccupatus fuerit ho-
mo in aliquo delicto: uos spirituales instruite istiusmodi

1 Cor. 1.a
in spiritu mansuetudinis. Et in alto loco. Spirituales autē
dijudicat omnia: ipse autē à nullo dijudicatur: quod sci-
licet aliud q̃ supra diximus uerbū spirituale sonet. Sed
nos spirituales, quia omnia iudicat & ipse à nemine dju-
dicetur, eum uirū dicimus, qui uniuersa scripturarum
sacramenta cognoscens, sublimiter ea intelligat, & Chri-
stum in diuinis libris uidens, nihil in eis Iudaica tradi-
tionis admittat. b ¶ Hæc enim sunt duo testamēta: unū
quidem à monte sina in seruitutem generans quæ est A-
gar &c.] Penē cunctorum super hoc loco ista est expla-
natio: ut Agar ancillam, interpretentur in lege & in po-
pulo Iudaorum: Saram autem liberam, in ecclesia, quæ
de gentibus congregata est, quæ mater sanctorū sit, Pau-
lo dicente: quæ est mater omnium nostrum. Hæc diu

non peperit antequam Christus de uirgine nasceretur
& sterilis fuit: necdum risu mundi Isaac de electo patre
cum uoce sublimium dogmatum resonante: Si quidem
& Abraham in nostra lingua, pater electus cum sonitu
refertur: Agar autem quæ interpretatur *παρθένος*, id est

C
incolat⁹ siue peregrina-
tio siue mora, gene-
rat Ismahel: qui tan-
tum audiat dei præce-
pta nec faciat: homi-
nem rusticū, sangui-
nariū, deserta sectan-
tem: qui uniuersis fra-
tribus suis de libera
procreatis inimicus
sit, & aduersa eis fron-
te resistat. Nec mirū
uetus testamentū, qd
in mōte Sina, qui est

in Arabia, & confinis est ei quæ nunc est Hierusalem, con-
stitutum est atq; conscriptum, non esse perpetuum: cum
& incolatus à perpetua possessione diuersus sit, & Sina
montis nomen tentationem sonet, & Arabia significet oc-
casum, & e contrario quæ sursum est Hierusalem, quæ est
libera materq; sanctorum, demonstret hanc Hierusalem
quæ in præsentia est, deorsum esse, & in humili infimoq;
demersam. Sunt qui duo testamenta & aliter intelligat:
ut scripturam diuinam, tam ueterem quàm nouam, iux-
ta diuersitatem sensus eorumq; sententiam qui legunt:
aut ancillā interpretentur aut liberam, & eos qui adhuc
literæ seruiant, & spiritum timoris habeant in seruitute,
de Agar Aegyptia uelint esse generatos: Eos autem qui
ad superiora cōscendant, & allegorice uelint sentire quæ
scripta sunt, filios esse Saræ, quæ in lingua nostra *ἀρχοντα*
id est princeps interpretat⁹ genere fœminino: Et hoc ob
illam necessitatem se asserūt usurpare: quia iniquum sit
Moysem, & cunctos prophetas de ancilla: quoslibet ue-
ro gentilium de libera intelligere procreatos. Vnde me-
lius esse, ut non solum de his qui in ecclesia sunt, pro di-
uersitate (ut supra diximus) intellectuū alios seruos, alios
liberos arbitremur: sed etiam de uno eodemq; homine
quandiu sequitur historiam, ancillæ eum esse filiū: cum
autem aperiēte Iesu scripturas, incensum fuerit cor eius,
& in fractione panis inspexerit eum quem antea non ui-
debat: tunc & ipsum Saræ filium nominari. Marcion &
Manichæus hunc locum in quo dixit apostolus: Quæ
quidem sunt allegorica, & cætera quæ sequuntur, de co-
dice suo tollere noluerunt: putantes aduersum nos relin-
qui: quod scilicet lex aliter sit intelligenda q̃ scripta est:
cū utiq; etiā si allegorice, ut nos quoq; fatemur & Paulus
docet, accipienda sit, non pro uolūtate legentis, sed pro
scribentis autoritate sic cognita sit, & eo ipso qd contra
nos seruare uisi sunt, conerantur: quod Moyse creato-
ris dei seruus spiritualia scripserit, apostolo quoq; corū
idipsum docente, quem ipsi alterius Christi & melioris
dei asserunt prædicatorem. c ¶ Scriptum est enim: Læ-

Esa. 54.a
tare sterilis quæ nō parit, erumpe & clama quæ nō par-
turis: quia multi filij desertæ magis q̃ eius quæ habet ui-
rum &c.] Virum habuit synagoga legem, & iuxta An-
næ quoq; prophetiam, fœtosa quondam in liberis fuit:
Sterilis uero ecclesia sine uiro Christo: sine ullo spon-
sermonis alloquio diu iacuit in deserto. Sed postquam
accepit illa librum repudiij in manus suas, & omnia or-
namenta uiri in idoli uertit ornamentum: tunc maritus
prioris cingulo putrescente: alium lumbis suis baltheum,
aliud de gentibus lumbare contexuit: quæ statim ut est
uiro iuncta, concepit & peperit. Et in Esaia exclamat do-
minus per prophetā: si est gens nata simul: quando una
die in actibus apostolorum tria milia, & quinque milia
hominum crediderunt. Nec puto necesse esse, ut de mul-
titudine Christiana, & de Iudaorum paucitate dicamus
cum in toto mundo crucis uexilla resplendeant, & uix
q 3 rarus

A rarus atque notabilis in urbibus Iudaeus appareat. ¶ Nos autem fratres, secundum Isaac promissionis filij sumus &c.] Apostolum & similes ei, secundum Isaac promissionis esse filios: nulla intelligentiae difficultas est. Sed quia Origenes hunc locum edisserens, ita apostoli

posuit exemplū: Vos autem fratres, secundum Isaac promissionis filij estis, quaritur quomodo Galatas, quos stultos appellarat, & incepisse dixerat spiritu, carne finire: nunc secundum Isaac filios repromissionis uocet. Dicim⁹ itaq; apostolum ideo eos appellare secundū Isaac filios repromissionis: quia non penitus eorū desperet salutem, & rursus eos

Gen. 21, 4 ad spiritum quo coeperant aestimet reuersuros: sicutq; filij liberae. Qui si carne fuerint consummati, filij sint ancillae. **b** ¶ Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat persequeretur eum qui secundum spiritum &c.] Nō puto inuenire nos posse ubi Ismahel persecutus fuerit Isaac: sed tantum illud, quod cum filius Aegyptiae qui maior natus erat, luderet cum Isaac: indignata sit Sara & dixerit ad Abraham: Ecce ancillam & filium eius: Non enim hereditabit filius ancillae cum filio meo Isaac. Et utiq; simplex lusus inter infantes: expulsio ne & abdicatio indignus est. Verum apostolus quasi Hebraeus ex Hebraeis, & ad pedes magistri Gamalielis edoctus: qui quondam furens aduersus deum pharisaeos consilio refrenarat, ex uerbis Sarae dicentis non enim hereditabit filius ancillae cum filio meo Isaac: intellexit lulum illum simplicem non fuisse. Sed quia forsitan Ismahel quasi maior natus, & eo tempore circumciscus quoniam poterat intelligere & sentire quod passus est, sibi primogenita uendicabat: scriptura iurgium paruulorum, lulum uocauit. Vnde & Sara haec uerba non sustinens, & consuetudinem sibi primogenita uendicantis ancillae filij a parua aetate non patiens, erupit in uocem: Ecce ancillam cum filio suo: Non enim hereditabit filius ancillae cum filio meo Isaac. Quod cum durum uisum fuisset Abraham (semper enim primogenitis maiora debentur) non solum Ismahelem priorē esse desinere, sed ne aequalē quidem cum minore fratre accipere portionē: deus qui liberam intus esse, & foras expelli uolebat ancillam, Sarae uerba confirmat, & loquitur ad Abraham: Non durum sit coram te de puero & ancilla: Omnia quae dixi tibi Sara, audi uocem eius: quoniam in Isaac uocabitur tibi semen. Sicut ergo tunc maior frater Ismahel lactentem adhuc & paruulū persequeretur Isaac, sibi circumcissionis prerogatiuam, sibi primogenita uendicans: ita & nunc secundum carnem Israel, aduersum minorē fratrem de gentibus populum Christianum sustollitur, in flatur, erigitur: Consideremus infaniam Iudaeorum: qui & dominum interfecere, & prophetas & apostolos persecuti sunt, & aduersarij uoluntati dei, & uidebimus multo maiores persecutiones, quas nos etiam historia docent, a Iudaeis in Christianos q̄ a gentilibus concitatas. Miramur de Iudaeis: Hodie quoq; hi qui in Christo paruuli sunt, & uiuunt carnaliter, persequuntur eos qui ex aqua & spiritu nati sunt, & cum Christo resurgentes, ea quarunt quae sursum sunt, non deorsum. Faciant quod uolunt: cum Ismahele persequatur Isaac: ejicietur foras cum ancilla matre Aegyptia: Nec accipiet hereditatem: quam solus qui de repromissione natus est cōsequetur. Eleganter autem & illud, quod is qui secundum carnem natus est, persequitur spiritualem. Nunquam enim spi-

ritualis persequitur carnalem: sed ignoscit ei quasi rusti, cano fratri: scit eū posse proficere per tempus. Et si quando Aegyptiae filium uiderit irascētem, recordatur unius patris, qui lucam bouem creauit & culicē, & in magna domo, non solum esse uasa aurea & argentea, sed lignea

& fictilia. Itaq; cū apostolo Paulo dicam⁹: Non sumus ancillae filij sed liberae, & renouati in Christo, audiamus uerba domini ad Iudaeos loquentis: Si māsēritis in sermone meo: cognoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Hac libertate & apostolus liberatus, aiebat: Cū enim sim liber ex omnibus. Qui facit peccatum, seruus peccati est. Ille quia se ab om-

nibus uitjs liberum: ab omni concupiscentia & errore sciebat alienū: recte in Christi libertate gaudebat dicēs: Nō sumus ancillae filij sed liberae: qua libertate Christus nos liberauit.

Cap. V.

State & nolite iterum iugo seruitutis contineri &c.] Et ex hoc ostenditur, quia non stet qui iugo inhareat seruitutis. Et quia is qui a Christo libertate donatus est, tamdiu fuerit sub iugo quamdiu spiritum seruitutis habuerit in timore, & legis initia sit secutus. Quod autem ait, state: firmam & stabilem in Christo hortatur fidem, ut ecclesiae Galatiae fixo in saluatore permaneant pede. De quo & in alio loco iustus loquitur: Stauit super pedes meos: pro eo quod est, super Christum: ne scilicet circumferantur omni uento doctrinae, & in diuersa rapiantur. Vnde & ad stantes dicitur: Et qui stat, uideat ne cadat. Et in alio loco: State, uiriliter agite, confortamini: ut stent cū eo quem Stephanus a dextris patris stantem uidit in martyrio perseverās, & qui locutus est ad Moysen: Tu uero sta mecum. Iugum autē seruitutis, legem uocat duram, difficilem, laboriosam, quae die ac nocte cultores suos graui opere constringit. Sicut & Petrus in actibus apostolorū: Quid tentatis, inquit, imponere iugū graue super collū fratrum: quod neq; nos neq; patres nostri portare potuerunt: Quod autem appositum, nolite iterum: non quo prius legem Galatae custodierint: sed quo & idololatriae iugum graue sit: quo Aegyptiorum populus oppressus, ad instar plumbi in rubrū maremersus est. Iuxta quem sensum & supra dixerat: Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa: quibus rursus seruire uultis, dies obseruantes, & menses & tempora & annos: Galatae enim qui ad Pauli apostoli prae-dicationem, idolis derelictis statim ad euangelij conscenderant gratiam: non reuertebantur ad legis Iudaicae seruitutem, quam nunq; prius cognouerāt: sed uolentes obseruare tempora, circumcidi carne, & hostias offerre corporeas, quodammodo in eosdem reuertebantur cultus, quibus in idololatria ante seruierāt. Aiunt enim & Aegypti sacerdotes, & Ismaelitas & Madianeos praeputium non habere. Quod autem nationes, obseruent dies, menses & annos: utinam nesciremus, ne nobis cum eis esset unq; mixta festiuitas. ¶ Ecce ego Paulus dico uobis: quoniam si circumcidamini: Christus uobis nihil prodest &c.] In euangelio saluator ad discipulos loquitur: Qui uos audit, me audit: qui uos suscipit, me suscipit. Et apostolus testatur, dicens: Viuo autē iam non ego: uiuit autē in me Christus. Et alibi: An experimentum quaritis eius qui in me loquitur Christus: Ex quo liquido comprobatur hoc quod nūc dixit: ecce ego Paulus dico uobis, nō quasi Pauli tantū uerba accipienda, sed domini. Nam cū & in prima ad Corinthios prae-misisset. His autē qui

A qui nupti sunt, denuncio non ego sed dominus, & statim intulisset: ceteris autem ego precipio, ne uilis iua putaretur autoritas: puto, inquit, quod & ego spiritum dei habeo, ut spiritu & Christo in se loquente, non contemptui duceretur, qui prophetas imitans diceret: Hæc dicit dominus omnipotens.

Maius autem fiet id quod dictum est: Ecce ego Paulus dico uobis, quoniam si circumcudamini, Christus uobis nihil prodest, si enim principio copuletur, in quo ait: Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum & reliqua: ut audientes, non tam missi quam mittentis autoritate moueant. Potest aliquis dicere: Contrarium est huic loco illud quod ad Romanos scribitur: Circumcisio quidem prodest si legem custodias, & infra: Quid ergo est amplius Iudæo, aut quæ utilitas circumcusionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Si enim his qui circumcisi fuerint Christus nihil prodest, quomodo legem custodientibus prodest circumcisio? Quod quidem hac responsione soluetur, ut dicamus epistolam quæ ad Romanos scripta est, ad eos esse dictatam, qui ex Iudæis gentilibusque crediderant: Et hoc egisse Paulum, ut neuter populus offenderetur, quo scilicet suum utraq; plebs priuilegium possideret: ut nec gentiles circumciderent, nec circumcisi adducerent præputium. Ad Galatas autem scribens alio usus sit argumento. Non enim erant ex circumcissione, sed ex gentibus qui crediderant. Nec poterat eis prodesse circumcisio, qui post euangelij gratiam, iterum ad legalia reuerterentur elementa. Et in Actibus apostolorum narrat historia, cum quidam de circumcissione surgentes asseruissent eos qui ex gentibus crediderant, debere circumcidi, & legem custodire Moysi: seniores qui Hierosolymis erant & apostolos pariter congregatos, statuisse per litteras, ne superponeretur eis iugum legis, nec amplius obseruarent, nisi ut custodirent se tantum ab idolothytis & sanguine & fornicatione: siue ut in nonnullis exemplaribus scriptum est, & a suffocatis. Et ne relideat ulla dubitatio quod circumcisio nihil prodest, sed propter eos qui ex Iudæis crediderant, ad Romanos de circumcissione sententiam temperauit: paulatim ad epistolæ eiusdem posteriora descendens, nec circumcissionem, nec præputium aliquid ualere monstrauit, dicens: Circumcisio itaque nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Intantum enim circumcisio nihil est, ut Israeliticæ quoque domui, se de circumcissione iactanti, nihil profuerit, propheta memorante: Omnes gentes incircumcisæ carne, domus autem Israel incircumcisæ corde, & incircumcisus Melchisedeck, circumcisum benedixit Abraham. Nam quod ait: Si circumcudamini, tale est quasi dicere uoluerit, si circumcudamini. Quam in alio loco non circumcissionem, sed concisionem uocat, dicens: Videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio qui spiritu dei seruimus, & gloriamur in Christo, & non in carne confidimus. Non confidit in carne, qui omnem utilitatem expectat à Christo, & non seminatur in carne, ut de carne metat corruptionem, sed in spiritu de quo uita æterna generatur. Subtilius intuenda sententia, si circumcudamini, Christus uobis nihil prodest. Quod non solum in eo si circumcudantur, non eis prodest ipsa circumcisio, sed etiam si ceteras uideantur extra circumcissionem in Christo habere uirtutes, uniuersæ pereant, cum post fidem Christi fuerint circumcisi. Quid igitur? Nihil profuit Timotheo circumcisio? Multum per omnem modum. Non enim tam ideo circumcisus est, ut ex ipsa circumcissione aliquid emolumenti æstimaret posse se consequi, quod ut ceteros lucrificeret, factus Iudæis Iudæus, ut Iudæos ad fidem Christi sua circumcissione transduceret. Tunc siquidem non prodest circumcisio, cum aliquid per

femetipsam putatur utilitatis asserre. **a** ¶ Contestor autem omnem hominem circumcidentem se &c. Deus qui circumcissionem primo ad Abraham, deinde per Moysen in lege præcepit, non solum circumcissionem, sed & alia multa obseruanda constituit: Dies festos Hierosolymis frequentados, hostiarum holocausta, mane semper & uespere: Immolatio nem in uno tantum loco agni: terræ septima æstate ferias, quinquagesimæ remissio nis annum, & cetera quæ facile est de scri-

stus uobis nihil prodest. Contestor autem omnem hominem circumcidentem se, quoniam debitor est uniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide, spem

pturis excerpere sibi unumquemque lectorem. Coartabimus itaque Hebionem & sectatores eius, qui post euangelium credentes in Christo circumcidentes putant, ut aut circumcissionem faciant & cetera quæ præcipiuntur in lege: aut si impossibile est cuncta fieri, cesset & circumcisio, quæ cum ceteris quasi inutilis prætermissa est. Quod si responderint, possibilia tantum debere se facere: non enim deum ea à nobis exigere quæ non possumus, sed ea quæ possumus implere: dicemus eis, non eiusdem esse dei custodiri uelle legem, & eos qui legem custodiunt derelinquere. Aut quomodo propter intermissam legem reos eos faciet, qui etiam si uelint, uniuersa complere non possint. Nos uero legem sequi spiritualem quæ dicat: Non infrenabis os boui triturari, & cum apostolo intelligere. Nunquid de bobus cura est deo? sed propter nos utique dicitur: & obseruare sabbata delicata, non ut bos & asinus no ster & uilia pecora latentur in sabbato, sed illi homines & pecora, de quibus scriptum est: Homines & iumenta saluos facies domine. Homines, rationabiles quosque & spirituales uiros: animalia uero eos qui tardioris ingenij sunt, & à spiritualibus ad agenda domini sabbata erudiuntur. Nec contrarium esse id quod supra dictum est, si circumcudamini, Christus nobis nihil prodest, & quod sequitur: Testificor omnem hominem circumcidentem se, quoniam debitor est uniuersæ legis faciendæ: huic quod infertur à nobis, Neque enim auditores legis sunt iusti apud deum, sed factores legis iustificabuntur: Quia factor ille sit legis qui potest dicere: Nos sumus circumcisio, & in occulto Iudæus, & scimus quia lex spiritualis est. Qui autem concisionem & interfetricem equatur litteram, eum non legis esse factorem, sed ueræ legis inimicum, maxime post saluatoris aduentum, qui ad se conuerrentibus tollat uelamen de corde, ut omnes reuelata facie, gloriam domini contemplantes, transfiguremur de uetustate litteræ in nouitatem spiritus. **b** ¶ Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Quomodo nemo potest duobus dominis seruire: sic umbram pariter & ueritatem legis implere difficile est. Umbra in lege ueteri est donec alporet dies, & amoueantur umbræ: ueritas in euangelio Christi: Gratia enim & ueritas per Iesum Christum factæ sunt. Perdidit ergo gratiam Christi, & euangelium quod tenuerat amittit, qui in aliqua obseruatione legis se iustificari putat: & quum gratiam amiserit, à Christi fide destituitur, & in eius opere non conuiescit: *κατηρμήνηται* enim *ἀπὸ τοῦ χριστοῦ*, non ut in Latino male interpretatum est: Euacuati estis à Christo, sed in Christi opere cessastis, magis intelligitur, ut id quod supra specialiter de circumcissione præceperat, dicens: si circumcudamini, Christus uobis nihil prodest: nunc de tota lege generaliter comprehendat, nihil eos in Christi opere proficere, qui in quacunque obseruatione legis se crediderint iustificandos. **c** ¶ Nos enim spiritu &c. Spiritum, ad distinctionem litteræ posuit. Spes uero iusticiæ, Christus intelligendus, quia ipse est ueritas, patientia, spes, iusticia, omnesque uirtutes, cuius nos secundu expectamus aduentum, quo iudicaturus est omnia, & iam non patientia, sed iusticia affuturus, ut reddat unicuique secundum opera sua. Cuius diei præsentia apostolus & qui ei sunt &c.

Deut. 25. 2

1. Timot. 5. 2

Psalm. 35. 6

Ioan. 1. 6

A sunt similes, expectantes aiunt: Adueniat regnum tuum: Ut cum filius deo & patri tradiderit regnum, & in subiectis omnibus fuerit & ipse subiectus: tunc caput subijciatur in corpore, & sit deus omnia in omnibus. Quia qui nunc est ex parte per singulos, tunc incipiet totus esse per cunctos. **a** ¶ Nā

in Christo Iesu neque circūcisio aliquid ualet neque praputium, sed fides quæ per charitatem operatur. His qui in Christo Iesu uolunt uiuere, uirtutes appetendæ sunt, uitia fugienda: me-

Exod. 4. f

dia uero quæ inter uirtutes & uitia sunt, nec fugienda nec appetenda, ut circūcisio & praputium, & cætera his similia. Circūcisio quidem prodest si legem custodias. Quæ idcirco utilis fuit his qui in lege uixerunt: nō quia circūcisi erāt, sed quia credita sunt illis eloquia dei: quæ in opera uertentes, à salute extranei nō fuerunt. Nec nos moueat quod Sephora tollens calculum, filium circūcidit, & suffocātem angelum prohibuit à marito, siue ut aliter in Hebræo scriptum refertur, quia nunc non tam circūcisionē penitus nil prodesse quā in Christo Iesu eam nō ualere testatus est: ex eo siquidem tempore quo euangelium in toto orbe radiauit, superflua est circūcisionis iniuria. Quæ tunc, ut cætera quoque legis ualuit, quando & benedictiones carnales legem seruātibz spondebantur: quo scilicet si implessent eam, benedicti essent in ciuitate, benedicti in agro, plena haberent horrea, & multa alia quæ in repromissionibus continentur. Nos autem in Christo Iesu ualere uolumus & confortari, id est in uera circūcisione, & non in concisione Iudaica. Neque enim qui in aperto Iudæus est, neque manifesta in carne circūcisio, sed in abscondito Iudæus, & circūcisio cordis in spiritu non litera. Nihil itaque prodest in Christo carnis circūcisio, sed cordis & aurium; quæ aufert illud opprobrium Iudæorum: Ecce incircūcisæ aures uestre, & non potestis audire. Prodest circūcisio labiorum quam iuxta humilitatem necdum se habere causabatur Moyses, ut in Hebræo scriptum est: Ego autem sum praputium habens in labijs. Multum utilitatis præbet & in rebus uereis circūcisio, cum per castitatem impudicitia defecatur. Igitur in Christo Iesu nec circūcisio ualet, nec praputium corporale, quia in medio, id est inter uitia uirtutesque sunt posita, sed fides quæ per charitatem operatur: Ut & fides quæ reputata est Abraham in iusticia cōprobe-

Exod. 6. b

tur, & omne opus fidei in charitate ponatur: tota lege & prophetis ex charitate pendentibus. In his siquidem duobus præceptis: diliges deum tuum, & diliges proximum: saluator asseruit legem prophetasque consistere. Et Paulus in alio loco: Etenim nō adulterabis, non furaberis, non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te. Si ergo omne mandatum recapitulatur in eo quod

fide, spem iusticiæ expectamus. Nā in Christo Iesu, neque circūcisio aliquid ualet neque praputium, sed fides quæ per charitatem operatur.

dictum est: diliges proximum tuum tanquam te: fides autem per charitatem operata ualet plurimum: manifestum est operationem fidei per charitatem, plenitudinem mandatorum omnium continere. Quomodo autem iuxta apostolum Iacobum: fides absque operibus mortua est: sic absque fide quamuis bona opera sint, mortua computantur. Qui igitur in Christo nō credunt, & sunt probis moribus, aliud quid magis habent quam opera uirtutum? Exemplum fidei quæ per charitatem operatur, de euangelio illa meretrix tribuat: quæ quum in domo pharisæi accubanti domino pedes lauisset lachrymis, terfisset crinibus, linisset unguento, & pharisæo murmuranti, dominus parabolam, quinquaginta & quingentos denarios debitoris proposuisset, adiecit: Propter quod dico tibi: Dimittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum. Et ad ipsam mulierem conuersus, ait: Fides tua te saluam fecit, uade in pace. Aperte enim in hoc loco demonstratum est, mulierem istam habuisse fidem per charitatem operatā, quæ multum ualuerit in Christo. Esto quis dicat: Bene circūcisionem in Christo nihil ualere monstrauit quam sciebat aliquando ualuisse: nunquid & de praputio aliquis ambigebat, ut diceret, neque praputium? Sed si consideremus plurimos Christianorum, id est nostris qui de oleastro inserti sumus in radicē bonæ oliuæ, exultare contra fractos ramos populi Iudæorum, & dicere, magis ualere praputium in quo Abraham deo placuit, & reputata est ei fides ad iusticiā, quam circūcisionem quæ in signum fidei data est, & habenti eam non profuit Israël: uidebimus etiam hanc quorundam usurpationem cautissime nunc exclusam.

Commentarij secundi in epistolam ad Galatas finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM LIBRVM
commentariorū ad Galatas, ad Paulam & Eustochiū proceium.

TERTIVM ad Galatas o Paula & Eustochium uolumen hoc cudimus, non ignari imbecillitatis nostræ, & exilis ingenij riuulum, uix paruo strepentem murmure, sentientes. Iam enim in ecclesijs ista quærentur, omittantur apostolicorum simplicitate & puritate uerborum, quasi ad Athenæum, & ad auditoria conuenitur, ut plausus circumstantium suscitentur, ut oratio rhetoricæ artis fucata mendacio, quasi quædam meretricula procedat in publicum, nō tam eruditura populos quam fauorem populi quæsitura, & in modum psalterij & tibie dulce canentis, sensus demulceat audientium: ut uere illud prophetæ Ezechielis nostris temporibus possit aptari, dicente domino ad eum: Et factus es eis quasi uox citharæ suauē canentis, & bene compositæ, & audiunt uerba tua & nō faciunt ea. Verum quid agamus? Taceam ne? Sed scriptum est: Non apparebis in conspectu domini tui uacuus. Et Esaias (sicut in Hebræis tamen habet uoluminibus) ingemiscit: Væ mihi misero quia tacui. Loquar: sed omnem sermonis elegantiam, & Latini eloquij uetustatem, stridor lectionis Hebræicæ sordidauit. Nostis enim & ipsæ quod plus quam quindecim anni sunt, ex quo in manus meas nunquam Tullius, nunquam Maro, nunquam gentiliū literarum quilibet autor ascendit: & si quid forte inde dum loquimur obrepit, quasi antiqui per nebulā somnij recordamur. Quid autem profecerim ex lingua illius infatigabili studio, aliorum iudicio derelinquo, ego quid in mea amiserim scio. Accedit ad hoc

A ad hoc, quia propter oculorum & totius corpusculi infirmitatem, manu mea ipse non scribo: nec labore & diligentia compensare queo eloquii tarditatem, quod de Vergilio quoque tradunt, quia libros suos in modum uersorum foetum lambendo figurauerit: uerum accito notario, aut statim dicto quodcumque in buccam uenerit: aut si paululum uoluerit cogitare melius aliquid prolaturus, tunc me tacitus ille reprehendit, manum contrahit, frontem rugat, & se frustra adesse toto gestu corporis contestatur. Oratio autem & si de bonae indolis ingenio sit profecta & distincta inuentionibus, & ornata flore uerborum, tamen nisi auctoris sui manu limata fuerit & polita, non est nitida, non habet mixtam cum decore grauitatem, sed in modum diuitum rusticorum, opibus suis magis arguitur quam exornatur. Quorsum ista? uidelicet ut & uobis & ceteris qui forte legere uoluerint sit responsum, me non Panegyricum, aut controuersiam scribere, sed commentarium: id est hoc habere propositum, non ut mea uerba laudentur, sed ut quae ab alio bene dicta sunt, ita intelligantur ut dicta sunt. Officium mei est obscura differere, manifesta perstringere, in dubiis immorari. Vnde & a plerisque commentariorum opus, explanatio nominatur. Si quis eloquentiam querit, uel declamationibus delectatur: habet in utraque lingua Demosthenem et Tullium, Polemonem & Quintilianum. Ecclesia Christi non de Academia & Lyceo, sed de uili plebecula congregata est. Vnde & Apostolus: Videte inquit, uocationem uestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quae stulta sunt huius mundi elegit deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia. Et ignobilia huius mundi, & contemptibilia elegit deus, & quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret. Quia enim ex creaturarum ordine, uarietate, constantia, non cognouerit mundus per sapientiam deum, placuit deo per stulticiam praedicationis, saluos facere credentes: Non in sapientia uerbi, ut non euacuaretur crux Christi. Vbi enim sapiens, ubi grammateus, ubi causarum naturalium scrutatores? Nec in persuasibilibus sapientiae uerbis, sed in ostensione uirtutis & spiritus, ut fides credentium non esset in sapientia hominum, sed in uirtute dei. Quamobrem & ipse Apostolus ad eosdem Corinthios loquebatur: Et ego ueniens ad uos fratres, ueni non per sublimitatem sermonum & sapientiae, annuncians uobis testimonium domini. Non enim iudicaui scire me aliquid inter uos, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum. Et ne forsitan putaretur haec dicens, esse insipientiae praedicator, mente praesaga, quod opponi poterat, euertit. Sed loquimur, inquit, dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam nemo principum huius seculi cognouit. Quotusquisque nunc Aristotelem legit, quanti Platonis uel libros nouere, uel nomen. Vix in angulis ociosi eos senes recolunt. Rustici canes uero & piscatores nostros totus orbis loquitur, uniuersus mundus sonat. Itaque sermone simplici, simplicia eorum uerba pandenda sunt. Verba, inquam, non sensus. Ceterum si orantibus uobis, illum possim in exponendis epistolis eorum habere spiritum, quem illi in dicendo habuerunt: tunc uideritis tantam maiestatem & latitudinem in his uerae fuisse sapientiae, quanta in seculi literatis arrogantia & uanitas fuit. Breuiter uobis meae mentis fateor arcanum: Qui per me intellecturus est Apostolum, nolo ut mea scripta difficulter intelligat: & ad interpretem cognoscendum, alium quaerat interpretem. Sed iam tempus est ut reliqua persequamur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI
in epistolam ad Galatas liber
tertius.

C Vrebatis bene, quis uos impediuit ueritati non obedire. Id quod nunc Latinus posuit interpret, ueritati non obedire, & in Graeco scriptum est, *τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι*, in superiori loco ita interpretatur, non credere ueritati. Quod quidem nos in uetustis codicibus non haberi, in suo loco annotauimus, licet & Graeca exemplaria hoc errore confusa sint. Sensus autem iste est: Adorabatis patrem in spiritu & ueritate, & de plenitudine Christi accipientes, sciebatis, quia lex data est tantum populo per Moysen, & non etiam facta. Gratia autem & ueritas non solum data, sed & facta per Iesum Christum. Cum igitur tam bene curreretis, ueritati

magis quam imaginibus seruientes, a quo praepediti doctore peruerso, umbram legis sequimini, & euangelii relinquitis ueritatem? Sequitur: **b** Nemini consenseritis. Sed quia nec in Graecis libris, nec in his qui Apostolum commentati sunt, hoc scriptum inuenimus,

C Vrebatis bene, quis uos impediuit ueritati non obedire? Nemini consenseritis. Persuasio uestra non est ex eo qui uocauit uos.

Modicum fer-

est, qui uocauit uos. Quod quidem puto, ex eo, fuisse: & non intellectum, paulatim ob similitudinem ex deo, increbuisse pro eo quod est, ex eo. Sed nec sic potest stare sensus, ut quos modo accusauerat quare non obdierint ueritati, ostendens in eorum arbitrio positum, uel obedire uel non obedire: nunc e contrario asserat persuasionem & obedientiam eorum, non tam ex ipsis esse quocentur, quam

praeterendum uidetur. **c** Persuasio uestra non est ex eo qui uocauit uos. In Latinis codicibus ita scriptum reperi: Persuasio uestra ex deo

A tur, quam ex eo qui uocet. Melius igitur & uerius sic legitur: Persuasio uestra non est ex eo qui uocauit uos. Aliud quippe dei opus est, aliud hominum. Dei opus est uocare hominum, uel credere, uel non credere: Et sicubi alibi de scripturis liberum hominis affirmatur arbitrium, ut ibi: Si uolueritis & audieritis me:

Exod. 19.4

Deut. 10.6

Et iterum: Et nunc Israel quod petit a te dominus deus tuus, & ex hoc loco uel maxime comprobatur. Verum simpliciores quod putantes se deferre deo, ut persuasio quoque

nostra in eius sit potestate: abstulerunt partem orationis, non: & sensum contrarium apostolo reddidere. Siue ergo in bonam, siue in malam partem: nec deus, nec diabolus in causa est, quia persuasio nostra non est ex eo qui uocauit nos, sed ex nobis, qui uel consentimus, uel non consentimus uocanti. Aliter: Persuasio hac quam nunc se quimini, non est ex deo qui in principio uos uocauit, sed ex his qui uos postea turbauerunt. a ¶ Modicum fermentum, totam conspersionem fermentat. Male in nostris codicibus habetur: modicum fermentum totam massam corrumpit, & sensum potius interpretis suum quam uerba Apostoli transulit. Hac autem ipsa sententia Paulus & ad Corinthios utitur, ubi praecepit eum qui uxorem patris sui habebat tolli de medio, & tradi poenitentiae in interitum & uexationem carnis, per ieiunia & agrotationes, ut spiritus saluus fiat in die domini nostri Iesu Christi. Ait quippe: Non bona gloriatio uestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit: siue ut iam emendauimus, totam conspersionem fermentat: Et statim intulit: Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi: etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento ueteri, neque in fermento maliciae & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. Nunc autem per hanc eandem sententiam docet panem ecclesiae spirituales, qui de coelo descendit, non debere iudaica interpretatione uolari, & dominus id ipsum discipulis praecepit, ut caueant a fermento pharisaorum. Quod euangelista manifestius faciens addidit: Dixerat autem eis de doctrina pharisaorum, porro quae est ista alia doctrina pharisaorum, nisi legis secundum carnem obseruatio? Sensus itaque iste est: Nolite putare paucorum hominum, qui de Iudaea uenientes aliud docent, insidias continendas. Scintilla res parua est, & pendulum cernitur, non uidetur: sed si fomitem comprehenderit, & nutrimenta sui quamuis paruus ignis inuenerit, moenia, urbes, latissimos saltus, regionesque consumit. Fermentum quoque cuius ad aliam partem in euangelio parabola temperata est, res modica uidetur & nihil: sed cum farina conspersum, totam massam suo uigore corruerit, in illius uim transit omne quod mixtum est: ita & doctrina peruersa ab uno incipiens uix duos aut tres primum in exordio reperit auditores, sed paulatim cancer serpit in corpore, & iuxta uulgare prouerbum, unius pecudis scabies, totum comaculat gregem. Igitur & scintilla statim ut apparuerit, extinguenda est, & fermentum a massa uicinia semouendum: secunda putrida carnes, & scabiosum animal a caulibus ouium repellendum, ne tota domus massa, corpus, & pecora ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arius in Alexandria una scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem eius flamma populata est. b ¶ Ego confido in uobis in domino, quia nihil aliud sapietis. Non per coniecturam, ut quidam uolunt, sed prophetico spiritu Paulus pronunciat Galatas ad ueritatis uiam quam amiserant regressuros. Etenim qui alios hortabatur ut amularentur charismata: magis autem ut prophetarent: ipse quoque eadem plenus gratia loquebatur: Et ex parte cognoscimus, &

2 Cor. 5.6

B

Matth. 16.4

ex parte prophetamus. Prouidens igitur spiritu, quia nihil aliud essent credituri, nisi quod per epistolam docerentur, ait: Ego confido in uobis in domino quod nihil aliud sapietis. Nam & additio dominici nominis, id ipsum significat. Si enim per coniecturam hoc aestimabat, potuerat dicere: Ego confido in uobis. Nunc autem apponens, in domino: diuino quodam confidens spiritu, quod futurum cognouerit, prophetauit. c ¶ Qui autem conturbat uos, portabit iudicium quicumque est ille. Ego autem fratres si circumcisionem praedico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est (siue ut in

Græco

te, inquit, Petrum lacerat, cui supra in faciem restitisse se scribit, quod non recto pede incesse ad euangelii ueritatem: Sed nec Paulus tam procaci maledicto de ecclesiae principe loqueretur: nec Petrus dignus, qui conturbata ecclesiae reus fieret. Ex quo arbitrandum est de alio quodam dici, qui aut cum apostolis fuerat, aut de Iudaea uenerat, aut ex phariseis crediderat, aut certe magnus sit apud Galatas aestimatus, ut portet iudicium ecclesiae conturbata, quicumque est ille. Portare autem iudicium, id est quod alijs uerbis in sequentibus dixit: Unusquisque proprium onus portabit. Et puto in scripturis, onus, & in bonam & in malam partem posse accipi: hoc est, & in his qui peccatis gratuitis opprimuntur, & in illis qui uirtutum leuia onera sustentant. De peccatis in psalmo poenitens loquitur: Iniquitates meae eleuatae sunt super caput meum, quasi onus graue grauatae sunt super me. De uirtutibus doctrinae uirtutum saluator ait: Iugum enim meum suauis est, & onus meum leue est. Quod autem doctrina pro onere accipitur, perspicuum sit in euangelio: Alligant quippe pharisei onera grauiora, & quae portari non possunt, & superponunt ea super humeros hominum: ipsi autem uno ea digito nolunt contingere. Quam graue sit aliquem de tranquillitate turbare, & serena corda hominum quibusdam quasi fluctibus concitare, saluatoris ad apostolos uerba testantur, dicentis: Ne turberet cor uestrum, neque timeatis. Expedit quippe ei qui conturbat & scandalizat quempiam in ecclesia, ut lapis molaris circumdetur collo eius, & mittatur cum eo in mare, quod ut scandalizet unum de his minimis, qui a saluatore monstrantur. Turbati ergo fuerant Galatae inter spiritum & litteram, circumcisionem & concisionem, Iudaismum occultum & manifestum, quid agerent ignorantes. Breuius autem & sic accipi potest. Quicumque est ille qui uos ad pharisaorum doctrinam retrahit, & in carne desiderat circumcidi, quam uis sit eloquens, & in legis eruditione se iactet: nihil amplius dico, nisi hoc quod etiam uos abnuere non potestis: quod portabit pro hoc opere iudicium, & consequetur pro suo labore mercedem. d ¶ Ego autem fratres si circumcisionem praedico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est (siue ut in graeco melius habet, cessauit) scandalum crucis. Legimus in Actibus apostolorum, ipse quoque apostolus Paulus in epistolis suis saepe commemorat, se a Iudeis persecutiones celeberrimas sustinuisse, propterea quod doceret eos qui de gentibus crediderant in Christo, non debere circumcidi. Hi itaque de quibus supra ait: Qui autem conturbat uos, portabit iudicium quicumque est ille, ut deciperent Galatas, etiam hoc addebant: Non solum Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & ceteri in Iudaea apostoli, circumcisionem, & alia praecepta legis obseruant: sed ipse quoque Paulus qui uos aliter docuit, & Iudeis frequenter Iudaeus factus est, ueritate cogente. Quam opinionem de Galatarum mentibus Paulus nunc uolens tollere, ait: Ego autem fratres si circumcisionem praedico, quid adhuc persecutionem patior? Omne, inquit, in me odium Iudaorum, & qua aduersum me furiant insania, ob nihil aliud est, nisi

p[er] 14.7.4

10.14.4

A est, nisi quod doceo gentes non debere circumcidi, & legis onera supflua & iam abolita custodire. Cum autem persecutionem patiar, manifestum est me circumcisionem predicare quam destruo. Non enim tam persecutionem patior a Iudais, quia predico crucifixum, & Iesum dico esse Christum, quem

Græco melius habet, cessauit) scandalum crucis. Vtinam & abscindantur qui uos conturbant. Vos enim in libertatem uocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasio-

puto in ueteri lege tam crucem, tam cruentam in aliquo esse sententiam, quam, utinam abscindatur qui uos conturbant. Nec possunt dicere orasse Apostolum pro inimicis Christi, qui eius ecclesias conturbabant: Nec ex dilectione prolatum, quod timore & indignatione plenum,

ipso uerborum pondere demonstratur. Quicquid ergo illi per Apostolo excusationis attulerint, hoc nos per lege ueteri defendemus. b ¶ Vos enim

1. Cor. 12. d

Rom. 12. d

1. Cor. 13. d

Matth. 11. d

B

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

Matth. 13. d

in libertatem uocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni (subauditur, detis.) Quod quia in graeco non habetur, Latinus posuit interpres. Hunc locum quia ualde obscurus est, de decimo Stromatum libro transferri placuit ad uerbum. Non quo singula non possint suis locis & sensibus explanari, sed quo a superiori ne gocio separata, unum difficile corpus efficiat: & si sic intelligantur ut resonant, inconsequenter & abrupte repugnare inter se & scitere uideatur. Origenis itaque hæc uerba sunt. Difficilis locus est, & ita nobis differendus uidetur. Qui liber est, & altiori sensu spiritum & ueritatem sequitur: præcedentes & typos contemnit & literam: non idcirco debet minores despicere, & occasionem dare his qui non possunt sentire sublimius, de se penitus desperandi. Licet enim infirmi sint, & caro comparatione spiritus appellantur, caro tamen Christi sunt. Si enim intelligit mysterium charitatis infirmioribus seruientis, faciat aliquid propter infirmos, ne in scientia sua frater pereat, per quo Christus est mortuus. Diligenter itaque attende, an ex consequentibus sensus iste texet. Vos, inquit, fratres in libertatem uocati estis: forsitan ideo, quia non omnes uocationem capere poterant libertatis: Propter quod nunc auditis: Tantum ne libertatem in occasionem detis carni. Per dilectionem enim oportet minoribus seruire maiores: quia qui uult esse maior, erit omnium seruus. Neque ergo spiritalis laceret Christi carnes, neque occasionem illis tribuat, ut se remordeant prouocantem, ne ab inuicem consumentur. Oportet ergo spiritu ambulante & spiritu scripturarum uerba sectante, non perficere desiderium carnis earum. Si autem hoc quod dicitur: Spiritu ambulate, & desiderium carnis non perficietis, simpliciter intelligimus, ut plerique arbitrantur: contra argumentum & hypothesein totius epistolæ, in hac subito Paulus erumpet, statim quippe sequitur: Si autem spiritu ducimini, non estis sub lege. Et cum hucusque aliqua ex parte sibi sermo cohæreat: rursum si simplicem intelligentiam sequamur, ad inordinata repente præcepta nos trāsfert, de carne & spiritu differens, id est: Manifesta autem sunt opera carnis illa & illa. Et e contrario: Fructus autem spiritus, est charitas, & reliqua. Sed neque in his consequentiam desperare debemus, quia opera carnis diuinorum uoluminum historia continet, non ualde eos iuuans qui sic eam intelligunt ut scripta est. Quis enim non docebitur seruire luxuriae & fornicationem habere pro nihilo, cum Iudam ad meretricem legerit ingredientem, & patriarchas habuisse multas pariter uxores? Quomodo non ad idolatriam prouocabitur, qui sanguinem taurorum, & cæteras Leuitici uictimas non plus quam quod in litera sonat, putauerit indicare? Quod autem inimicitias, in aperto positus scriptura sermo doceat, & ex hoc loco probatur: Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis. Beatus qui te nebit & allidit paruulos tuos ad petram. Et ex illo: In matutino interficiet omnes peccatores terræ: & cætera his similia, de contentiōibus uidelicet, æmulatione, ira, rixis, dissensionibus. Ad quæ (si non altius aliquid sentiamus) prouocant nos magis historia exempla quam prohibent. Hæreses quoque magis de carnali scripturae intelligentia, quam de opere carnis nostræ, ut plurimi astimant, substituerunt. Necnon inuidiæ & ebrietates legis literam

Gen. 38. b

Psal. 136. b

A literam discimus. Inebriatur Noe post diluuium, & patriarcha apud fratrem Ioseph in Aegypto. Sed & comestiones in Regnorum libro scriptae sunt, saltante David & concrepante tympanis corā area testamenti dei, & his similia. Quaritur quomodo ad ueneficia, & ad maleficia artes, simplex scripturae diuinae sermo qui dicitur caro, nos puocet, nisi ad eiusdem scripturae spiritum transcendamus. Puto hoc significare, decies Da-

nielem, & tres pueros Magis, incantatoribus, & Gazarenis atque Chaldaeis sapientiores repertos, & Moysi omni sapientia & doctrina Aegyptiorum eruditum. Multorum ergo malorum occasio est, si quis in scripturae carne permaneat. Quae qui fecerint, regnum dei non consequentur. Quamobrem spiritum scripturae fructusque quaramus, qui non dicuntur esse manifesti. Multo quippe labore & sudore, & digno cultu in scripturis fructus spiritus inuenitur. Vnde arbitror Paulum diligenter & caute de scripturae sensibus dixisse carnalibus: Manifesta autem sunt opera carnis. De spiritualibus uero non ut ibi posuisse, manifestus est fructus spiritus, sed ita: Fructus autem spiritus, est charitas, gaudium, pax, & reliqua. Quod si relictis typis ad ueritatem scripturae transeamus & spiritum, statim nobis prima charitas panditur: & ad gaudium inde gradiētes, peruenimus ad pacem, per quam consequimur patientiam. Quis autem non ad miserationem & bonitatem erudiatur, cum etiam ea quae quibusdam tristitia putantur in lege, supplicia dico & praemia, & euerfiones gentium, & comminationes ad populos per prophetas, magis remedia intellexerit esse quam poenas? Non enim in aeternum irascebat dominus. Cum ergo haec nobis aperta fuerint, rationabiliorē habebimus fidem, & correctos mores temperantia comitabitur, quam continentiam sequetur & castitas: & post haec omnia incipiet esse lex pro nobis. Hucusque Origenis. Quibus nos possumus addere, ut dicamus de seruitute legali ad euangelij libertatem uocatos (quibus superius dicitur: State & nolite rursus iugo seruitutis harere) etiam nunc moneri, ut leue Christi iugum, & delectabilia euangelij praecepta sectantes, ne quaquam putent sibi licere, ut hac ipsa libertate uiuendi, in occasione carnis utantur, scilicet ut iuxta carnem uiuant, iuxta carnem circūcidantur, sed spiritu magis stent, spiritu praeputium carnis abscidant, & ad spiritus altiora tendentes, humilitatem literae derelinquant. Potest autem & aliter intelligi. Dicat quispiam: Si cessauit a Paule esse sub lege, & de seruitute in libertatem uocatus sum: ergo de beo ita uiuere, ut conuenit libertati, nec aliquibus praeceptis teneri, sed quodcumque placuerit & uoluntas suggererit, hoc facere, implere, sectari. Ad quod respondit Apostolus: Vocatos quidem nos esse in spiritu libertatem: sed ita, ut libertas ipsa carni non seruiat. Nec putemus quia nobis omnia licent, omnia expedire, quin potius quia serui legis esse cessauimus: facti liberi, magis per charitatem nobis inuicem seruiamus, ut lacinosae legis praecepta, uno dilectionis capitulo concludantur. **a** ¶ Sed per charitatem seruite inuicem &c.] Qui cum esset liber ex omnibus, omnium se propter charitatem seruum fecit, ut plures lucrifaceret: recte hortatur & ceteros, ut per charitatem sibi seruiant, quae non quarit quod suum est, sed quod proximi. Qui enim uult fieri primus, erit omnium seruus: Ut quomodo saluator in forma dei constitutus, non rapinam arbitratus est esse se aequalem deo, sed seipsum exinaniuit, formam serui accipiens, & habitu inuentus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: ita & nos quaecumque ante sub legis necessitate facere uidebamur: nunc sciamus nobis liberis, magis per charitatem esse facienda. Tantum autem bonum est charitas, ut omnis lex in illa recapitulatur. Enumerat & in alio loco Apostolus charitatis bo-

Phil. 2.4

nem carni (subauditur detis.) Sed per charitatem seruite inuicem, omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si inuicem mor-

na dicens: Non zelatur, non agit perperam. Multisque in medio replicatis, in fine concludit: Omnia sperat, omnia sustinet, charitas nunquam excidit. Et saluator in euangelio, hoc signum sui ait esse discipuli, ut diligat proximum. Quod quidem puto non solum hominibus, sed etiam angelis conuenire. Alijs uerbis idipsum dicitur: Quae uobis fieri non uultis, alij ne feceritis: & quae uultis ut uobis faciant homines, haec eadem & uos

eis facite similiter. Nolo adulterari uxorem meam, nolo substantiam diripi, nolo me falso opprimi testimonio, & ut cuncta breui sermone comprehendam, indigne fero aliquid mihi fieri quod iniustum est: Haec eadem si per charitatem in me operantem, uel fecero alteri, uel uolero, lex omnis impleta. Nec difficile est docere quomodo uniuersa praecepta, non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, & cetera his similia, una charitatis obseruatione teneantur. Hoc ostendere arduum est, quomodo hostiae quoque quae in Leuitico sunt praecepta, & ciborum uel abstinentia uel permissio, cum alia munda, alia dicantur immunda: solennitatum quoque iugis per annos recursum, in uno charitatis praecepto recapitulentur: Nisi forte quis illo se transferat, ut affirmet legem spiritualem esse, & imaginibus & exemplari nos coelestium deseruisse, antequam uerus pontifex adueniret: qui postquam semel seipsum offerens uictimam, suo sanguine nos redemit, omnis illa praescae legis uarietas & difficultas, in ipsius super homines dilectione completa est. Intantum quippe pater amauit mundum, ut filium suum charissimum & unigenitum daret pro nobis. Et autem qui semel spiritu uiuens, opera carnis mortificauit, & a saluatore dilectus, nequaquam seruus, sed amicus uocatur, non est ultra lex posita, quae impijs & peccatoribus, & non subiectis & nepharijs constituta est. At nunc cum omnia quae difficiliora sunt, uel modica ex parte faciamus: hoc solum non facimus, quod & factu facilius est, & absque quo casta sunt uniuersa quae facimus. Ieiunij corpus sentit iniuriam, uigiliae carnem macerant, elemosinae labore quaeruntur: sanguis in martyrio, quamuis ardeat fides, tamen sine dolore & timore non funditur. Haec omnia sunt qui faciunt, sola charitas sine labore est. Et quia sola cor mundum efficit, a diabolo expugnatur in nobis, ne deum pura mente uideamus. Quando enim sedens loquor contra fratrem meum, & contra filium matris meae pono scandalum, quando aliena torqueor felicitate, & alterius bonum, meum malum facio, nonne hoc quod sequitur, in me expletur: Si inuicem morderis & comederis, uidete ne ab inuicem consumamini: Charitatis rara possessio est. Quis uult ipse anathema esse a Christo pro fratribus suis, apostolum sequens? Quis cum lugentibus lugens, cum gaudentibus gaudens, alieno uulnere uulneratur? Quis fratris morte perimit? Omnes magis amatores nostri, quam amatores dei sumus. Vide quantum bonum sit charitatis. Si ita martyrium fecerimus, ut nostras uelimus ab hominibus reliquias honorari: si opinionem uulgi sectantes, intrepidi sanguinem fuderimus: & substantiam nostram usque ad mendicantem propriam dederimus: huic operi non tam primum quam poena debetur: & perfidiae magis tormenta sunt, quam coronae uictoriae. **b** ¶ Quod si inuicem morderis & comederis, uidete ne ab inuicem consumamini.] Potest & hoc simpliciter accipi, ne detrahamus inuicem, ne maledictio nos putemus ulcisci, ne contristati contristare cupiamus, & similes bestiarum, mordere pariter & remorderi, ut post morsus sequatur interitus atque consumptio. Melius autem est, ne contra rationem & totius epistolae consequentiam, subito in extraordinaria praecepta Paulus erumpat, hoc ita intelligere, ut ad circūcisionem obseruationemque legis cuncta referamus. Si uos, inquit, conturbant alij, uos autem conturbamini: si totam scripturam ueterem legentes, sic intel-

A sic intelligitis ut scriptum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente: & ira desiderat ultionem, ultio uero imponit dolorem, quod lex non solum non prohibet, uerum etiam præcepit, iusticiam in talione restituens: sequitur, ut & nudat^r nudet, & uulnerat^r reuulneret, & comestus re mordeat: et quæ uide-

cem mordetis & comeditis, uidete ne ab inuicem consumamini. Dico autem: Spiritu ambulate, & desiderium carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, ut non quæcunque uultis, illa faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Manifesta

gratia spiritus sancti inuenire se æstimauerit ueritatem, quasi aurum sordidum, animalis hominis appellatione signatur. Potest locus iste sic melius explanari, & quasi una series corpusq; fieri, se inuicem necens, sibiq; non discrepans. Fratres de seruitute legis uocati estis, in euan-

gelij libertatē. Verū obsecro uos, ne libertate pro licentia abutamini, & putetis uobis cuncta expedire quæ licent: detisq; occasionem carni atque luxuria. Quin potius discite quod libertas hæc maior sit seruitute, ut qd' ante lex ab in-

Rom. 7. c eos qui spiritu opera carnis mortificauerint, & seminauerint in spiritu, ut de spiritu metant uitam æternam, quod tuncq; uoluptatem carnis senserint titillare, non perficere desiderium eius: quod quidem si expletum fuerit, blâdiri uideatur ad tempus, sed spiritu refrenare, & secundum sententiam historici, animi imperio, corporis seruitio magis uiuere. Necnō & illud, quia lex spiritualis est, & nō qui manifesto Iudæus, sed qui in occulto, & circuncisio cordis in spiritu, non litera: eos ambulare spiritu, & carnis desiderium non perficere dicimus, qui spiritualiter egrediuntur Aegyptum, & spirituales escam potuq; de spirituali hauriunt petra, qui nō iudicantur in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ & sabbati: sed ambulant in omnibus spiritualiter, non perficientes carnem legis, literæ uel desiderium, sed fructus metentes intelligentiæ spiritualis. Tertia quoq; interpretatio à quibusdam in hoc loco dicta est: sed quæ nō multum discrepet à secunda, ut desiderium carnis in his asserant esse qui paruuli in Christo sunt. Iter autem spiritus in perfectis uir-
B ris, & esse sensum: In grauitate spiritus, id est, in itinere uiri ambulate perfecti, & non facietis desideria paruulorum.

b ¶ Caro autem concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, ut non quæcunque uultis, illa faciatis. ¶ Caro præsentibus delectatur & breuibus, spiritus perpetuis & futuris. Inter hoc iurgium media anima consistit, habens quidem in sua potestate bonum & malum, uelle & nolle: sed nō habens hoc ipsum uelle ac nolle perpetuum: quia fieri potest, ut cum carni cōsenserit, & opera eius fecerit: rursum per poenitentiam se remordens, spiritui copuletur, & opera eius efficiat. Hoc ergo quod ait: Hæc enim sibi inuicem aduersantur, id est, caro & spiritus, ut nō quæcunque uultis, illa faciatis. Nō quo proprium nobis tulerit arbitrium, quo uel carni uel spiritui assentiamur: sed quia quod facimus nō est nostrum proprie, sed opus ipsum uel carni uel spiritui deputatur. Grandis laboris & disputationis est nimia, ostensis carnis operibus & spiritus media aliqua reperire, quæ nec ad carnem uideatur pertinere, nec ad spiritum. Carnales dicimur, quando totos nos uoluptatibus damus. Spirituales, quando spiritum sanctum præuiū sequimur, id est, cum ipso sapimus instruyente, ipso docemur autore. Animales reor esse philosophos, qui proprios cogitatus putant esse sapientiā, de quibus recte dicitur: Animalis autem homo non recipit ea quæ sunt spiritus. Stulticia quippe est ei. Quod ut manifestius fiat, aliquod sumamus exemplum: Caro, terra, anima, aurum, spiritus ignis uocetur. Quandiu aurum fuerit in terra, perdit uocabulum suum, & à terra cui commixtum est appellatur. Cum uero separatū ab humo, auri & speciem & nomen acceperit: aurum quidem dicitur, sed necdum probatum. Si autem per ignem excoctum fuerit & purgatum, tunc auri splendorem & ornatum sui accipit dignitatem. Ita & anima inter humum & ignem, hoc est, inter carnem spiritumq; consistens, quando se tradiderit carni, caro dicitur: quando spiritui, spiritus appellatur. Quod si proprio crediderit cogitatu, & absq;

uitis extorquebat obsequium, nunc per charitatem uobis inuicem seruiatis. Siquidem omne illud legis onus, & multiplicia præcepta, non tam exclusa sunt per euan-
Matth. 22. d gelij gratiam, quam uno charitatis sermone breuiata, ut diligamus proximum sicut nosmetipsos. Qui enim diligit proximum, totam legem implet: bona ei tribuens, mala non inferens. Quod si cesset dilectio, & non sit charitas per quam lex uniuersa completur, publicū quoddam inter homines latrocinium erit, ut contra se inuicem deferentes, seq; mordentes, consumantur ab inuicem. Vos autem fratres propterea secundum spirituales legem debetis uiuere, ne desideria quæ carnis sunt, perficiatis. Caro enim frigus timet, aspernatur famem, attenuatur uigilijs, libidinibus exardescit, mollia quæque & iocunda desiderat. Contra spiritus, ea quæ carni cōtraria sunt, & quæ illam debilitare queant, expetit. Et ita fit, ut non ideo, quia sub seruitute legis esse cessastis, putetis esse uos liberos: sed sciatis magis naturæ uos lege retineri, quia non statim si lex non imperat, & natura cessauit, ne uoluntatem scilicet uestram, opera subsequantur: sed frequenter ea facere compellamini, repugnate carne aduersus spiritum, quæ facere nō uultis. Ex quo fratres obsecro, ut non detis libertatem uestram in occasione carnis, sed magis spiritu seruiatis, ut incipiat ea facere quæ uultis, & nihil debere legi, id est nō esse sub carne. Quia libertatem legis abolita tunc uere in euangelio habere poteritis, quum uos nequaquam caro compulerit facere quæ non uultis, sed spiritui seruietes, docueritis uos non esse sub lege. Et quia supra secundum duplicem intelligentiam hunc locum cœperamus exponere, reddenda sunt quæ omisimus. Caro concupiscit aduersus spiritum: id est, historia & scripturæ carnis intellectus, contra allegoriam & spirituales doctrinam repugnat. Spiritus autem aduersus carnem, id est, sublimiora deiectis, æterna breuibus, umbra ueritas refragatur, & carnis scripturæ sensus, quia impleri non potest (nec enim ualemus omnia quæ scripta sunt facere) ostendit nos non in nostra positos potestate legis explenda, cum etiam si uelimus literam sequi, impossibilitas non admittat.

c ¶ Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. ¶ Spiritum non eum de quo Apostolus in alio loco loquitur: Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro, quod sumus filij dei: id est, non spiritum hominis qui in ipso est, sed spiritum sanctum significat: quem sequentes, efficiamur spirituales, & sub lege esse desistimus. Notandum ergo quod hic spiritus nō cum ἀσπρά & cum additamento aliquo, sicut in cæteris legimus spiritum mansuetudinis, & spiritum fidei, sed simpliciter spiritus appellatur: quæ quidem minutia magis in Græco quam in nostra lingua obseruata, qui ἀσπρά penitus nō habemus, uidentur aliquid habere momenti. Quaritur in hoc loco, si quicunque spiritu ducitur, nō est sub lege: utrum Moses & prophetae uel spiritu acti sint, & sub lege uixerint, quod Apostolus negat: aut habentes spiritum, sub lege non fuerint, quo Apostolus hic affirmat: aut quod est tertium, sub lege uiuentes, spiritum nō habuerint, quod
† de tantis

Rom. 8. c

A de tantis uiris nephas est credere. Ad quod nos breuiter respondebimus: Non idem esse sub lege esse, & esse quasi sub lege: quomodo non idipsum est, in similitudine carnis peccati, & in carne esse peccati. Nec idem sonat uerus serpens, & arei similitudo serpentis, quem Moyses in ere-

Num. 21. b mo suspendit. Sic igitur & sanctos prophetas & Moysen, ambulantes spiritu, & spiritu uiuentes: non sub lege, sed quasi sub lege uixisse: ut ipsi uiderentur quidem esse sub lege: sed eos qui sub

1. Cor. 9. c

lege erant, lucrificarent: & ab humilitate literæ, ad altitudinem spiritus prouocarēt. Nam & Paulus qui Iudæus Iudæis factus est, & omnibus omnia, ut omnes lucrificaret: non dixit, factus sub lege, sed factus quasi sub lege, ut ostenderet se non ueritatem legis, sed similitudinem custodisse. Videtur nobis soluisse propositam questionem. Sed quid faciemus de illo Pauli capitulo dicentis: Cum autem uenit plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret. Si enim Christus sub lege fuit, & non quasi sub lege, tota illa superior disputatio uacua fiet. Verum & hæc oppositio de suo soluetur loco. Qui enim propterea factus sub lege est, ut eos qui erant sub lege, redimeret: utique cum esset liber à lege, legi se subdidit uoluntate: Et multo erat Paulo liberior, qui non sub lege, sed quasi sub lege fuisse testatus est. Et quomodo in cœ-

Rom. 7. d

num & barathrum mortis propter nos descendit, qui orabamus dicentes: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Ita & ex muliere nasci uoluit, & esse sub lege, ut eos qui nati erant de muliere & sub lege, saluaret. Et certe non est natus de muliere: id est, de nupta, sed de uirgine. Verū abusiue uirgo mulier appellata est, propter eos qui illam fuisse uirginem nesciebant. Ut itaque propter illos qui sanctam Mariam arbitrabantur maritum habere, mulier pro uirgine posita est: sic propter eos qui aestimabant Christum esse sub lege, nescientes quia factus esset his qui erant sub lege, quasi sub lege: dicitur & ipse factus esse sub lege. **a** Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immundicia, luxuria, idolorum seruitus &c.] Superius quum exponeremus de carne & spiritu, triplicem intelligentiam dixeramus, uel eos esse carnos, qui paruuli & corporei, in Christo solidum cibum, & perfectæ ætatis alimenta capere non possent: uel carnales eos esse, qui more Iudaico historiam tantum sequerentur & literam. Aut certe iuxta simplicem sensum, in hominis fictione carnem spiritumque subsistere, & iuxta diuersitatem substantiæ uel opera carnis esse, uel spiritus. Nunc ergo quæ hic carnis opera nominantur, fornicatio uidelicet, immundicia, luxuria, & cætera quæ sequuntur: magis mihi uidentur ad simplicem carnis & spiritus intelligentiam, quam ad carnem legis & paruulos in Christo referri: licet in eo loco ubi supra de decimo Origenis Stromate uerbum transtulimus ad uerbum, quid etiā de his sentiri possit, expressum sit. Quod autem ait: Manifesta autem sunt opera carnis, uel omnibus ea nota esse demonstrat, quia per se patent mala esse & fugienda: intantum ut etiam hi qui ea faciunt, cupiant occultare quod faciunt. Vel certe his tantum manifesta, qui in Christo crediderint. Plurimi quippe gentilium in suis ignominijs gloriantur: & putant si expleuerint uoluptatem, quandam se turpitudinū uictoriam consequutos. Sed & illud eleganter, quod in carne opera posuit, fructus in spiritu, quia uitia in semetipsa finiuntur & pereunt: uirtutes frugibus pullulant & redundant. Nec putemus animæ nullum esse opus, si uitia carni, uirtutes spiritui deputentur. Quia anima (ut supra diximus) in quodam meditullio posita, uel carni iungitur, & dicitur de ea: Non permanebit spiritus meus in

Gen. 6. a

hominibus istis, quia carnes sunt, uel spiritui copulatur, & in spiritus uocabulum transit. Qui enim adhæret domino, unus spiritus est. Primum itaque carnis opus, est fornicatio. Manifesta in exordio posuit, ne de medijs ambigamus. Omne enim quodcunque fecerit homo, extra corpus

1. Cor. 6. d

est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Et non sumus nostri, empti enim sumus precio, glorificemus & portemus deum in corpore nostro. In eo fornicator maioris est criminis, qui

quæ præ-

tollit membra Christi, & facit ea membra meretricis. Erunt quippe duo in carne una. Qui non est fidelis, nec credit in Christo, sua membra facit membra meretricis. Econtrario infidelis in fornicatione sua utrum uiolat, an adificet templum idolo, nescio. Per uitia quippe uel maxime demones coluntur. Hoc unum scio, quod qui post fidem Christi fornicatur, uiolat templum dei. Secundum opus carnis, immundicia nuncupatur, & eam comes luxuria sequitur. Quomodo enim in ueteri lege de nephandis criminibus, quæ in occulto fiunt, & ea nominare turpissimum est, ne & dicētis os & aures audientium polluerentur, generaliter scriptura complexa est, dicens: Verecundos uel reuerentes facite filios Israel ab omni immundicia: sic in hoc loco cæteras extraordinarias uoluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum si non uerecunde & cum honestate quasi sub oculis dei fiant, ut tantum liberis seruiatur, immundiciam & luxuriam nominauit. Quartum in catalogo operum carnis idololatria locum tenet. Qui enim semel se luxuriæ uoluptati permiserit, non respicit creatorem. Alias autem omnis idololatria, festiuitate, gula, uentre, & his quæ infra uentrem sunt, delectatur. Et ne forsitan ueneficia, & maleficæ artes non uiderentur in nouo prohibita testamento: ipsa quoque inter carnis opera nominantur. Quia sæpe magicis artibus, & amare miseris etuenit & amari. Inimicitia quoque quæ post ueneficia ponitur, quem habeat reatum, manifesti crimini subiecta declarat. Quantum enim in nobis est, nullius esse debemus inimici, sed cum omnibus habere pacem. Quod si loquentes ueritatē, aliquos meremur inimicos, non tam nos inimici eorum sumus, quam illi inimici sunt ueritatis. Nā quod & in Genesi dicitur ad Abraham: Inimicus ero inimicis tuis, & aduersabor ad uersantibus tibi: sicut supra intelligendum, non tam Abraham illis inimicum fuisse, quam illos Abraham uirtutibus & religioni, per quam calcatis idolis, cognitum uenerabatur deum. Illud quoque quod populo precipitur Israel, ut odio sempiterno & in posteros transmissa discordia, inimici sint Madianitis, quasi his dicitur qui sub padagogico erant, & in alio loco merebatur audire. Odio habebis inimicum tuum. Aut certe non tam personarum quam morum est facta dissensio: ut quomodo deus utiliter inter serpentem & mulierem inimicitias posuit, ne amicitia eorum inutiles essent homini, per quas proiectus est de paradiso: Ita & in Israelitis & Madianitis uita magis dissimilis, quam gens una damnata est. Septimum locum inter carnis opera, contentio possidet, quodam quasi sacramento & eminenti inter uitia numero collocata. Seruum autem domini non oportet rixari, sed esse mansuetum ad omnes, doctorem longanimum, cum mansuetudine eruditorem: etiam eos qui contra disputant. Post contentionem, octaua succedit æmulatio, quæ Græco sermone significanti, & notius appellatur. Quo quidem malo, nescio quis nostrum careat. Zelati sunt enim & patriarchæ Ioseph fratrem suum, & Maria & Aaron prophetae dei & sacerdos, contra Moysen tali passione decepti sunt, intantum ut illa de qua scriptura narrauerat, dicens: Tollens autem Maria prophetae tympanum, & cætera: postea extra castra

Luc. 15. d

Exod. 23. e

Matth. 5. g

A tra castra proiecta, lepra uitio sordidata sit, & poenitentiam longiorem septem dierum separatione signauerit. Ira deinde succedit, quæ iusticiam dei non operatur, & species est furoris. Inter iracundiam autem & iram hoc interest, quod iracundus semper irascitur, iratus pro tempore concitatur: Et nescio quid possit regnum dei possidere, cum is qui irascitur, separet à regno.

Rixæ quoque quas aliter Græci significant, inter ipsius uocant: si quidem rixæ μάχη dicitur, à regno dei prohibetur. Est autem ἰριδία, cum quis semper ad contradicendum paratus, stomacho delectatur alieno, & muliebri iurgio contendit, & prouocat contendentem. Hæc alio nomine apud Græcos φιλονεικία appellatur. Necnon & dissensiones opera carnis sunt, cum quis nequaquam perfectus, eodem sensu & eadem sententia dicit: Ego sum Pauli, & ego Apollo, & ego Cephæ, & ego Christi.

Sed & domorum inter se hæc eadem dissensio reperitur, mariti uidelicet ad uxorem, patris ad filium, fratris ad fratrem, conserui ad conseruum, militis ad contubernalem, artificis ad eiusdem operis artificem. Nonnunquam euenit, ut & in expositionibus scripturarum oriatur dissensio, à quibus hæreses quoque quæ nunc in carnis opere ponuntur, ebulliunt. Si enim sapiëntia carnis inimica est deo (inimica autem sunt omnia dogmata falsitatis deo repugnancia) consequenter & hæreses inimicæ deo, ad carnis opera referuntur. *αἰσχροῖς* autem Græce, ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicunque igitur aliter scripturam intelligit quam sensus spiritus sancti flagitat quo conscripta est: licet de ecclesia non recesserit, tamen hæreticus appellari potest: & de carnis operibus est, eligens quæ peiora sunt. Hæreses sequitur inuidia, quam non putamus idem esse quod zelus.

Rom. 9. b Quia zelus & in bonam partem accipi potest, cum quis nititur quæ meliora sunt amulari. Inuidia uero aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem: quum aut ipse est aliquid in eo in quo alium esse non uult: aut alium esse uidet meliorem, dolet se ei non esse consimile. Pulchre quidam de Neotericis, Græcum uersum transferens, elegiaco metro de inuidia lusi, dicens: Iustus inuidia nihil est, quæ protinus ipsum Autorem rodit, excruciatque animū. Scripsit & beatus Cyprianus librum de zelo & liuore ualde optimū, quem qui legerit, non dubitabit annumerare operibus carnis inuidiam. Inter inuidum autem & inuidiosum hoc interest, quod inuidus feliciorem inuidet. Inuidiosus autem is est, qui ab alio patitur inuidiam. Quartum decimum locum inter carnis opera, ebrietas tenet. Ebriosi quippe regnum dei non possidebunt. Et dominus ad discipulos: Cauete, ait, ne forte grauetur corda uestra in uino & crapula. Vino, hominis sensus evertitur, pedes corruunt, mens uacillat, libido succenditur. Vnde Apostolus clamat: Et uinum in quo est luxuria. Habet unusquisque suam sententiam potestatem: Ego Apostolum sequor, in uino esse luxuriam, in uino ebrietatem. Ebrietatem autem & luxuriam inter carnis opera numerari, nec ille potest negare qui eisdem passionibus uiuitur. Et licet me quidam in eo libro quem de seruanda uirginitate scripsi, reprehendendum putent: quod dixerim adulescentulas ita uinum debere fugere ut uenenum, non me sententia poenitebit. Opus quippe ibi magis uini quam dei à nobis creatura damnata est, & licentiam tulimus uirgini proprio ætatis calore feruenti, ne sub occasione parum bibendi, plus biberet & periret. Alioquin sciebamus & in Christi sanguinem uinum consecrari, & Timotheo uinum ut biberet, imperatum. Ebrietas autem tam ex uino quam ex cæteris bibendi generibus, quæ uario modo conficiuntur, potest accidere, ex quo & de sancto dicitur: Vinum & siceram non bibet. Si cæra interpretatur, ebrietas. Et ne quis uinum non bibens, aliud sibi putaret bibendum: exclusa causatio est, dum

omne quod inebriare potest, cum uino pariter aufertur. Quintadecima quæ & extrema inter carnis opera, comesatio est. Manducauit quippe populus & bibit, & surrexerunt ludere. Semper ebrietati iuncta luxuria est. Pulchre quidam non ignobilis orator, cum ebrium de somno describeret excitatum, ait: Nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat.

Qua sententia expressit, quodammodo nec mortuum eum fuisse nec uiuum. Longum

erat uniuersa carnis opera replicare, & catalogum facere uitiorum. Vno igitur omnia sermone conclusit dicens, & his similia. Quæ utinam tam facile uitare possemus, quam facile intelligimus. Prædico, inquit, uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non consequentur.

Vbi ante prædixerat: Non regnet, inquit, peccatum in mortali uestro corpore, ad obediendum desiderijs eius. Peccatum omnes istas species habet, in quibus nunc discernendis plus forsitan quam oportuit, immorati sumus. Ergo in anima in qua peccatum regnauerit, non potest dei regnare regnum. Quæ enim participatio iusticiæ & iniquitatis: quæ communicatio luci ad tenebras: qui consensio Christo & Belial? Et putamus nos regnum dei consequi, si à fornicatione, idololatria, & ueneficijs immunes simus. Ecce inimicitia, contentio, ira, rixa, dissensio, ebrietas quoque, & cætera quæ parua arbitramur, excludunt nos à regno dei. Nec refert uno quis à beatitudine excludatur, an pluribus, cum omnia similiter excludant. In latinis codicibus, adulterium quoque & impudicitia, & homicidia, in hoc catalogo uitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam quindecim carnis opera nominata, de quibus & disseruimus.

¶ Fructus autem spiritus, est charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides &c.] Et quæ alia inter fructus spiritus debuit tenere primatum, nisi charitas, sine qua uirtutes cæteræ non reputantur esse uirtutes, & ex qua nascuntur uniuersa quæ bona sunt: Siquidem & in lege & in euangelio, ipsa obtinet principatum: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua, & diliges proximum tuum tanquam teipsum. Quantis bonis referta sit charitas: & supra breuiter perstrinximus: & nunc uel parum dixisse sufficiat, quod dilectio non quarit quæ sua sunt, sed quæ aliena. Et quamuis suis quis uitio inimicus sit diligenti, & tranquillitate eius ad odiorum fluctus concitare nitatur, tamen nunquam ille turbatur, nunquam creaturam dei odio dignam aestimat. Charitas enim operit multitudinem peccatorum. Illud quoque quod à saluatore dicitur: Non potest arbor bona fructus afferre malos: neque arbor mala, fructus afferre bonos: non tam de hominibus quam de fructibus carnis & spiritus arbitror pronunciatum, quia nec spiritus unquam potest ea uitia quæ in carnis operibus numerata sunt facere: nec caro his fructibus qui oriuntur ex spiritu redundare. Potest autem fieri per negligentiam possidentis, ut spiritus qui uersatur in homine, fructus non habeat suos: & e contrario caro operibus suis mortificatis, peccare desistat. Non tamen illo usque procedunt, ut & neglecta arbor spiritus, opera carnis afferat: & arbor carnis exculta, fructus germinet spirituales. In secundo spiritualium fructuum loco, gaudium positum est: quod Stoici quoque qui distinguunt inter uerba subtilius, aliud quid esse aestimant quam læticiam. Gaudium quippe esse aiunt elationem animi super his quæ digna sunt exultantis: Læticiam uero effrenatam animi elationem, quæ modum nesciat: & in his quoque quæ uitio sunt mixta, lætetur. Alij è regione gaudij uoluptatem ponunt, non hæc quæ corpus ad libidinem concitat, titillat sensus, dulci blanditur affectu, sed aliam huius *ἀμώμητον*, quæ sine moderatione & ullo dolore læticiæ, in risu exaltat uocem suam. Quod si uerum est, & eo

C

1. Cor. 10. b

Rom. 6. b

2. Cor. 6. d

D

Deut. 6. a

Matth. 22. d

Iaco. 5. b

Matth. 7. c

1. Timot. 5. d

A est, & eorum inter uerba distinctio non fallit & fallitur: cōsideremus, ne forsitan idcirco sit dictum: Non est gaudere impijs, dicit dominus. Simul autem & illud notandum, quod post dilectionem, gaudium sequitur. Qui enim diligit quempiam, semper in eius felicitate latatur:

& si eū uiderit aliquo errore deceptum, & peccatorum lubrico cōcidisse, dolebit qui

dem, & eruere festinabit, sed non poterit gaudium mutare tristitia, sciēs nullam rationabiliū creaturarum apud deum perire perpetuo. Tertius fructus spiritus, est pax, à qua Salomon quoque in typo Christi praecessit, non men accepit. Et de ecclesia psalmista canit: Factus est in pace locus eius. Et inter octo euāgelij benedictiones scribitur: Beati pacifici, quoniam filij dei uocabūtur. In primo etiam graduum psalmo cantatur: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Nec putemus pacē tantum in eo esse quarendam, si cum alio non iurgemur: sed tūc pax Christi, hoc est, hāreditas nostra nobiscū est: si tranquilla mens nullis passionibus perturbetur. Post pacem sequitur longanimitas, siue patientia, quia utroque modo

μακροθυμία possumus interpretari. Huic contraria est pusillanimitas, de qua scribitur: Pusillanimus uehementer insipiens: qui uero patiens est, & uniuersa sustinet, uir sapiens. Et cum ^{ἐν τῷ ὄντι} multum sapiens appellatur, ut in Prouerbij quoque scriptū est: Longanimus uir, multus in prudentia. Benignitas etiā siue suauitas, quia apud Græcos ^{χρηστότης} utrunque sonat: uirtus est lenis, blanda, tranquilla, & omnium honorum apta consortio, inuitās ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata. Denique & hanc Stoici ita definiunt: Benignitas est uirtus sponte ad benefaciendum exposita. Non multum bonitas à benignitate diuersa est, quia & ipsa ad benefaciendum uidetur exposita. Sed in eo differt, quia potest bonitas esse tristior, & fronte seueris moribus irrogata, bene quidem facere, & prestare quod poscitur, nō tamen suauis esse consortio, & sua cunctos inuitare dulcedine.

B Hanc quoque sectatores Zenonis ita definiūt: Bonitas est uirtus quæ prodest, siue uirtus ex qua oritur utilitas, aut uirtus propter semetipsam: aut affectus qui fons sit utilitatum. Inter fructus spiritus, septimum & sacratorem locum fides possidet: quæ etiam alibi inter tres ponitur, spes, fides, charitas. Nec mirum si spes in hoc catalogo nō referatur, cum in fide sit quod speratur: & ita eam Apostolus ad Hebræos scribens definiat: Est autem fides spe randarum substantia rerum, argumentum necdum apparentium. Siquidem id quod speramus esse uenturum, & necdum est in præsenti, fide posidemus, sperantes nos tenere quod credimus. Quaritur quoque quomodo fides in charitate sit posita. Qui diligit, nunquam se laedi astringit, nunquam aliud nisi quod diligit & diligitur, suspirat. Cum autem dilectio procul abfuerit, & fides pariter abscedit. Post fidem māfuetudo numeratur, quæ aduersa est iræ, rixis, dissensionibus, & nunquā ad sui contraria prouocatur: uere de bona spiritus arbore, bonos fructus egerminans. Per hanc famulus dei Moyses, testimoniū scripturæ meruit accipere, dicentis: Moyses mansuetus erat, plusque omnes homines super terram. Super terram inquit: Super eos enim qui facie ad faciem deum uidebant, esse non poterat, quia multa saepe cōpellimur per carnis facere infirmitatē. De Dauid quoque, licet multi de domino nostro astiment prophetatum, quod nos etiam non negamus, spiritus sanctus in typo uenturi canit: Memento domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Cuius mansuetudo aduersus Saul, Absolon, & Seimei, uel maxime clauit, cum alius uellet eum occidere: alius res nouas molitus, fraudare imperio niteretur: alius lapides in eum iaciens, & puluerem uentilans, clamaret & diceret: Egredere, egredere uir inique. Extrema cōtinentia in fructibus spiritus collocatur. Quam non solum in castitate debemus accipere, sed etiam in cibo & po-

tu: In ira quoque & uexatione mentis, & detrahendi libidine. Inter modestiam autem & continentiam, hoc interest, quod modestia in uiris pfectis est, consummataque uirtutis, de quibus saluator ait: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Et de seipso: Discite à me, quoniam

mitis sum & humilis, & mansuetus corde. Continentia uero in uia quidē uirtutis ē,

modi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt

sed necdum peruenit ad calcem, quia cupiditates adhuc in eius qui se continet cogitatione nascuntur, & mentis polluant principale, licet nō superent, nec ad opus pertrahant cogitantem. Non solum autem in desiderijs & cupiditate, continentia necessaria est: sed etiam in tribus reliquis perturbationibus, dolore scilicet, laticia, & timore. Aduersus huiusmodi fructus spiritus, non est lex. Iusto quippe lex non est posita: Iniquis autem & nō subiectis, impijs & peccatoribus. Lex mihi dicit: Non adulerabis, non occides, non falsum testimonium dices, nō fraudabis, non defyderabis aliena, non periurabis, non furaberis: si hac omnia fructu in me spiritus charitate regnante non facio, superflua mihi sunt praecepta legis. Denique & sapientes mundi de philosophia sic opinati sunt, ut quod leges publicæ facere homines necessitate cōpellunt, hoc illa persuadeat fieri uoluntate. ^a Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Origenes hunc locum superioribus nequens, ita legit: Aduersus huiusmodi non est lex, qui Christi carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs, ut nō, si cut in Latino sonat, eos qui Christi sunt, carnem suam dicat crucifixisse cum uitijs & cōcupiscentijs, sed Christi carnem ab his cum uitijs & concupiscentijs crucifixam. Et quarit quomodo in his qui fructus spiritus habeant: & aduersum quos lex esse cessauit, crucifixio carnis dominicæ ponatur in laude, quum ad Hebræos in uituperatione sit positum: Rursum crucifigentes in semetipsis filium dei, & ostentui habentes. Pro rursus crucifigentes melius unum uerbum compositū in graeco est ^{ἀνασταυρωθέντες} quod nos interpretari possumus re crucifigentes. Primum notandum quod aliud sit crucifigere, aliud recrucifigere. Deinde quia non idipsum sit recrucifigere filiū dei, & crucifigere carnem Christi cum uitijs & cōcupiscentijs. Caro quippe Christi non principaliter & proprie filius dei est, sed Iesus Christus, qui quum esset in principio apud patrem, uerbum deus caro factus est, & seipsum exinaniuit formā serui accipiens, ut crucifigeret carnem, & despoliaret principatus & potestates, triumphās de eis in ligno, ut compleretur illud Apostoli: Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel. Igitur si corpora nostra membra sunt Christi, consequenter & caro nostra caro Christi est, quam crucifigimus, mortificantes per eam super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, defyderium malum, & auaritiam, & de nobis nūc in laude ponitur, qui Christi Iesu carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs, & semper mortificationem Iesu circūferimus in corpore nostro, ut & uita eius manifestetur in carne nostra. Non modici autem laboris est, sic in præsenti seculo uiuere, ut iam nunc uita Iesu manifestetur in carne nostra. Ita enim uiuificabuntur & mortalia corpora nostra per inhabitantem in nobis spiritum. Vbi Latinus interpres uitia posuit, in graeco ^{παθήματα}, id est, passionem legitur. Et quia passio potest & dolorē, & ceteras necessitates significare corpusculi, caute Apostolus intulit, defyderia: ut non naturā corporis uideretur in spiritualibus uiris negare, sed uitia. Et hoc ita admonitum sit, si uulgatam aditionem sequimur, legētes: qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs, ut non carnem Christi, sed suam eos crucifixisse dicamus. Penē oblitus sum interpretationis secundæ. Prædixeram enim omnia quæ sequuntur ad legem & ad circumcissionem esse referenda. Sensus itaque iste est: In quibus est fructus

Psal. 75.4

Matth. 5.4

Prou. 14.4

Heb. 11.4

Num. 12.4

Psal. 105.4

Matth. 11.4

Exod. 20.6

Rom. 6.6

A fructus spiritus, charitas, gaudium, & reliqua: hi corpoream scripturam intelligentiam, quae nunc caro Christi appellatur, crucifixerunt cum passionibus eius & desiderijs, quae generant paruulis atque lactentibus fomenta uitiorum. Crucifixit Christi carnem, qui non iuxta carnem historiae militat, sed spiritum allegoriae sequitur prauiatem. **a** ¶ Si spiritu uiuimus, spiritui obtemperemus. ¶ Utamur hoc testimonio aduersum eos qui nolunt scripturas spiritualiter intelligere. Quis est autem qui uiuit spiritu, nisi absconditus homo no-

cifixerunt cum uitijs & concupiscentijs. Si spiritum uiuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriae cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

CAP. VI

Fratres, & si praecipuus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum, ne & tu

tenteris

munem: non de diuitijs, non de potentia, non de pulchritudine, & corporum uenustate: haec enim manifeste inter carnis opera nominantur. E. leemosyna si ob laudem fiat, inanis est gloria: Longa oratio, palior ex ieiunio sequens. Non mea sunt uerba,

Luc. 7. 20. g

2. Cor. 12. 8

ster, qui & iuxta carnem interdum solet uiuere: Sed cum spiritu uixerit, spiritu ambulat. Cum in carne uoluerit ambulare, uiuens mortuus est. Vir perfectus in Christo semper uiuit in spiritu, spiritui obedit, nunquam uiuit in carne. Et contra: Qui se totum carni dedit, & passionibus deputarit, nunquam uiuit in spiritu. Inter hos medijs sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carnos, sed qui inter uirtutes & uitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, & spiritus sunt: nunc carnis lubrico supplantantur, & caro sunt. **b** ¶ Non efficiamur inanis gloriae cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. ¶ Vnum uerbum apud Graecos *καυχήσασθαι*, trium uerborum circuitu interpret Latinus expressit. Quanta autem habeat definitiones & significantias gloria, & philosophorum innumerabiles libri, & Ciceronis duo uolumina, quae de gloria scripsit, indicio sunt. Verum nos quia non uerborum etymologias, sed scripturae sensum dissolvere conamur: ita hunc locum cum superioribus copulabimus: Si spiritu uiuimus, spiritui obtemperemus: nequaquam per legem, sed per charitatem nobis inuicem seruientes, non debemus de scripturarum interpretatione contendere & dicere: Circumcisio melior est: non, sed praepitium. Contemnenda historia, & allegoria sequenda: imo allegoria uana est & umbratica, & nullis ueritatis fixa radicibus. Vnde euenit, ut inuicem nascantur inuidiae. Excludere enim ait, uos uolunt, ut illos amulem: non tam ueritatem legis uolentes docere, quam uincere. Ne autem penitus uerbum gloriae praetermittamus intactum, suas philosophis ineptias relinquentes, de scripturis aliqua retractemus. Opinionem uulgi, & laudem hominum fauore quaesitam, gloriae nomen sonat ubi dicitur: Omnia autem faciunt, ut ab hominibus glorificentur. Et alibi: Quomodo potestis credere, gloriam ab inuicem querentes? Porro in bonam partem in eodem loco. Et gloriam ab eo qui solus est, non querentes. Ex quo intelligimus idem uerbum, nunc uirtutem significare, nunc uitium. Si ab hominibus quaero gloriam, uitium est: si a deo, uirtus est, qui & ad ueram nos gloriam cohortatur, dicens: Eos autem qui me glorificant, glorificabo. Significat & aliud in scripturis diuinis gloria, cum augustius aliquid, & diuinius hominum se praebet obtutibus. Visa est in tabernaculo gloria domini, & in templo quod a Salomone constructum est, gloria erat: & in facie Moyse, quando nesciebat quod glorificatus esset uultus eius, de qua uultus gloria, puto & Apostolum dicere: Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, sicula dei spiritu. Et ipse saluator, splendor gloria & figura substantiae dei dictus est. Vidit & Stephanus gloriam dei, & Iesum stantem a dextris eius. Ut autem & nobis fingendorum nominum licentiam praesumamus, rebus quippe nouis (ut ait quidam) noua fingenda sunt nomina, quia hic dictum est: Non efficiamur inanis uel uacuae gloriae cupidi, nos eos asseramus plenae gloriae esse cupidos, qui gloriam dei de-

siderant, & laudem uirtute condignam, & aspectum diuinius aliquid ostendentem. Vnde & in plerisque, nostri maiestatem pro gloria transulerunt. Iam dudum cupio in uerba prorumpere, sed teneor timore dicendi. Dicam tamen nec tacebo passionem meam, passionem penè com-

sed saluatoris in euangelio pertonantis. Ipsa quoque castitas in matrimonio, uirginitate, uirginibus, saepe plausum querit humanum: & quod dudum timeo dicere, sed dicendum est, martyrium ipsum, si ideo fiat ut admirationi & laudi habeamur a fratribus, frustra sanguis effusus est. Loquatur Apostolus, loquatur electionis uas: Si tradidero corpus meum ut glorier, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ille qui dixerat: Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, deus scit, rapit usque ad tertium coelum. Et post modicum: Raptus in paradysum, audiuit arcana uerba, quae non licet homini loqui. Illi, inquam, qui plus omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationum extolleret eum, datus est stimulus carnis eius, angelus satanae, qui eum colaphizaret, ut non extolleretur. Et certe ter dominum rogauit ut discederet ab eo, sed dictum est ei: Sufficit tibi gratia mea, uirtus enim in infirmitate perficitur. Quid tam dei opus, quam scripturas legere, in ecclesia praedicare, sacerdotum cupere, ante altare domini ministrare? Sed & haec nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur: Videas plerosque (quod etiam Tullius ait) libros suos de contemnenda gloria inscribere, & causa gloriae, proprii nominis titulos praenotare. Interpretamur scripturas, saepe uertimus stilum, quae digna lectione sunt, scribimus: & nisi Christi causa fiant, sed memoriae in posteros, & fama in populos, totus labor irritus fiet, & erimus quasi tympanum sonans, & cymbalum concrepans. Videas plerosque de scripturis inter se contendere, & athleticum scommma dei facere sermonem, inuicem prouocant: & si uicti fuerint, inuident: Inanis quippe gloria cupidi sunt. Scio in Latinis codicibus in eo testimonio quod supra posuimus: Si tradidero corpus meum ut glorier, ardeam habere pro glorier, sed ob similitudinem uerbi, qua apud Graecos ardeam & glorier, id est, *καυχήσομαι*, & *καυχέσομαι* una literae parte distinguitur, apud nostros error inoleuit. Sed & apud ipsos Graecos ipsa exemplaria sunt diuersa.

CAP. VI

Fratres, & si praecipuus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum &c. ¶ Sciens Paulus eius de se esse cultorem, qui nollet mortem peccatoris, sed poenitentiam: & excepta trinitate omnem creaturam licet non peccet, tamen posse peccare: eum quoque qui spiritualis est, cohortatur sui timore ne peccet, manum porrigere corruenti. Et pulchre praecipuum in delicto, hominem uocat, qui mori possit: ex ipso nomine fragilitatem conditionis ostendens, ut dignus sit uenia, qui uelut homo errore deceptus, & merlus in uoraginem, seipsum sine auxilio & adiutore erigere non possit. Spirituali autem non additur homo, sed quasi deo praecipitur ut hominem praecipuum in delicto instruat: siue (ut melius habetur in Graeco) perficiat in spiritu lenitatis. Qui autem perficitur, non ei desunt uniuersa, sed aliqua

Matth. 23. 4

Ioan. 5. 8

3. Reg. 8. 6

Exod. 40. 2

2. Cor. 3. 4

Act. 7. 8

A aliqua. Denique non peccatis pluribus, sed uitio aliquo praecipuus errauit. Lenitatis spiritum & mansuetudinis in correctione peccantis spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus & tristis corrigere cupiat errantem, sed prouocet eum, spondens salutem, ueniam repromittens, Christi testimonium proferat, quod graui legis & peccatorum onere depressos, ad iugum suum suauem & leue inuoluet onus, ut discat, quia

tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se esse aliquid cum

nihil sit

manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicat: Deus enim illum assumpsit: Tu qui es qui iudices alienum seruum: Suo domino stat, aut cadit. Stabit autem: Potens est enim deus statuere illum. Et multa in medio super hoc sensu differens, adiecit in fine: No-

li, propter esca destrueret opus dei. Et iterum: Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.

1. Cor. 4. d

Corinthios scribitur: Quid uultis? In uirga ueniam ad uos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? Si enim ibi ad peccatores, non in spiritu mansuetudinis, sed in uirga uenire se dicit: quomodo hic his qui in aliquo peccato praueuerint, non uirgam adhibet, sed spiritum mansuetudinis? Verum ibi ad eos dicitur qui post peccatum non sentientes errorem suum, nolebant maioribus suis subdi, & poenitentia corrigi. Vbi uero peccator intelligens uulnus suum, tradit medico se curandum: ibi non est uirga necessaria, sed spiritus lenitatis. Sed & illud forte quaratur, quod si propterea instruere quis debeat peccatorem in spiritu lenitatis, quia consideret se, ne & ipse tentetur: ergo iustus qui de sua certus est mente, qui scit non posse se labi, non debet instruere peccatorem in spiritu lenitatis? Ad quod dicemus, etiam si uicerit iustus, sciens quanto labore superauerit, magis peccanti ueniam largietur. Nam & saluator propterea tentatus est: iuxta omnia nobis similiter absque peccato, ut possit compati & dolere infirmitatibus nostris, suo doctus exemplo, quod difficilis sit in carne uictoria. Si quis uirgo ad senectam usque permanferit, ignoscat ei qui adolescentiae quodam calore deceptus est, sciens quantis difficultatibus illam transierit aetate. Si quis pro Christi nominis confessione cruciatus, alium in tormentis uiderit denegare, compatiatur uulneribus negatoris: & non tam illum uictum quam se uicisse miretur. Cautelam quoque scribentis attendite, quia non dixerit, considerans te, ne & tu cadas, sed ne & tu tenteris. Vinci quippe uel uincere nonnunquam est in nostra potestate: ceterum tentari, in potestate tentatis est. Si enim saluator tentatus est, quis potest esse securus, intentatum se uictae huius maria transire? Qui putat Paulum iuxta humilitatem, & non uere dixisse: & si imperitus sermone, non tamen scientia, defendat huius loci consequentiam. Debuit quippe secundum ordinem dicere: Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerantes uosmetipsos, ne & uos tentemini: & non plurali, inferre numerum singularem. Hebraeus igitur ex Hebraeis, & qui esset in uernaculo sermone doctissimus, profundos sensus aliena lingua exprimere non ualebat: nec curabat magnopere de uerbis, quum sensum haberet intuto. Hanc secundum simplicem intelligentiam. Ceterum ut & secundum expositionis ordinem prosequamur, locus iste de epistola ad Romanos sine pendendus est. Ibi enim cum similiter de effectis & observationibus scriberet Iudaeorum, & eos qui legis iuxta literam praecepta contemnerent, firmos atque perfectos: illos uero qui adhuc antiqua consuetudine ducebantur, infirmos paruulosque narraret, & uideret iurgium esse inter spirituales & carneos: admonuit spirituales, ne contemnerent carneos & ait: Infirmitatem autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare omnia: qui autem infirmus est, holus manducet. Is qui manducat, non

cere. Vnusquisque uestrum proximo suo placeat ad bonam aedificationem. ¶ Alter alterius onera portate &c.]

Quia peccatum onus sit, & psalmista testatur dicens: Iniquitates meae eleuatae sunt super caput meum, quasi onus graue grauate sunt super me. Et Zacharias in specie mulieris, uidit super talentum plumbi sedere iniquitatem.

Hoc onus saluator pro nobis tulit, suo nos exemplo docens, quid facere deberemus. Ipse quippe iniquitates nostras portat, & pro nobis dolet, & eos qui peccatorum ac

legis onere sunt depressi, ad leue onus uirtutis inuitat, dicens: Iugum meum suauem est, & onus meum leue. Qui igitur fratris non desperat salutem, sed manum porrigit de

precanti, & quantum in se est, flet cum fiente: infirmus est cum infirmo, suaque iudicat aliena peccata: iste per charitatem adimplet legem Christi. Quae Christi lex est? Hoc est mandatum meum, ut diligatis inuicem. Quae lex filii dei est? Diligite alterutrum sicut & ego dilexi uos. Quo

modo dei filius nos dilexit? Maior hac dilectione non est, quam ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Qui clementiam non habet, nec indutus est uiscera misericordiae

& lachrymarum, quamuis spiritualis sit, non adimplebit legem Christi. Sed & hunc locum cum superioribus

completemus: Duplicem enim sequimur intelligentiam. Si quis infirmus in fide est, & adhuc lacte nutritur infantia, nec potest tam cito a legali obseruatione ad spiritualia sacramenta transire: uos qui robustiores estis, eius onera

portate, ne per scientiam uestram frater pereat, pro quo Christus est mortuus. Portat quoque fratris necessitatem, qui grauatum pauperem onere egestatis adiutat, & facit sibi amicos de iniquo mammona, quem post resurrectionem Christus affatur: Venite ad me benedicti patris mei,

possidete praeparatum uobis regnum a constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi bibere. Iuxta hunc sensum etiam in alia epistola Paulus Timotheum docens, addidit: Diuitibus huius

seculi praecepe non sublime sapere pro eo quod est, non superbire, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo qui praestat omnia abunde ad fruendum, bene agere, diuites esse in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum,

ut apprehendant ueram uitam. Qui ueram uitam apprehendit, eum uidelicet qui loquitur: Ego sum uita, impleuit legem Christi quae tendit ad uitam. ¶ Nam si quis existimat se esse aliquid &c.] Si quis non uult onera aliena portare, & immisericors suo tantum opere & uirtute contentus est, non quarens quae aliena sunt, sed quae suae:

hoc est, sui tantum amator, & non etiam dei, ipse se seducit. Dupliciter autem legi potest atque distinguui: Vel si quis existimat esse se aliquid cum sit nihil. Aut ita: Si quis existimat se esse aliquid: ut postea inferamus, cum sit nihil, se ipse seducit. Et magis in Graeco quam in Latino resonat ista distantia. Prioris distinctionis hic sensus est: Qui se aliquid existimat esse & nihil est, ipse se decipit. Secundus sensus altior est, & qui nobis magis placet: Si quis existimat se esse aliquid, in eo quod se putat esse aliquid, & non ex clementia in proximum, sed ex suo opere & labore se iudicat, sua tantum uirtute contentus: iste ex hac ipsa arrogancia nihil fit, & ipse se decipit: quod melius in Graeco dicitur *φρονιμα*, hoc est, mentem suam decipit: pro quo Latinus posuit interpres, se ipse seducit. Mentem autem suam decipit, qui se putat esse sapientem: & secundum Esaiam, sapiens

Rom. 14. d

tem infirmus est, holus manducet. Is qui manducat, non

A sapiens in se est, & in conspectu suo intelligēs. Ad circumcissionem & legem, ita loci huius cōnectitur intellectus: Qui spiritualis est, & misericordiam in proximum non habet: cōtemnens humilem, quia ipse sublimior est, ipse se decipit: nesciens hanc spiritus esse legem, ut nos inui-

cē diligam⁹. a ¶ O, pus autem suum probet unusquisq; & sic in semetipso tantum gloriā habebit, & nō in altero &c.] Sen- sus iste est: Tu qui te astimas spiritualem, & de alterius infirmi- tate robustior es: non debes imbecillitatem iacentis, sed tuam for- titudinem considera- re. Neq; enim si alius

1. Cor. 1. b

nihil sit, seipsum seducit. Opus autē suum probet unus- quisq; & sic in semetipso tantum gloriā habebit, & non in altero. Vnusquisq; enim onus suum portabit. Com- mūnicet autem is qui catechizatur uerbum; ei qui se ca- techizat in omnibus bonis. Nōlite errare, deus non irri- detur: quē enī seminauerit homo, hęc & metet. Quōniā q; seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autē seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æter-

nam

si Paulus ea quæ erāt corpori necessaria, boni appellatione si- gnauit: cum etiā salua- tor noster ad eos qui necdū ad uirtutum culmen ascenderant, sed adhuc humili- us incedebant, & si- bi addi poscebant si- dem, dixerit: Si ergo uos cum mali sitis, sci- tis bona data dare si- lijs uestris: quāto ma-

1. Tim. 6. b

Matth. 7. b

Iob. 2. e

Psal. 33. e

Ibidem. 36. e

Luc. 12. e

D

2. Cor. 9. b

perfecte non potest ad Christianismum à Iudaismo tran- sire, idcirco tu perfectus es Christianus: sed si te propria conscientia non remordet, habes in temetipso gloriā & non in altero. Athleta non ideo fortis est, quia uicit in firmum, & languida aduersarij membra superauit: sed si robustus est, & in sua fortitudine, nō in infirmitate al- terius gloriatur. Intelligi potest & aliter: Qui conscien- tiam habet operis boni, & seipsum considerans, opus suum non reprehendit: non debet de hoc apud altum gloriari, & laudem suam foras fundere, & communica- re cum cunctis, & ex hominū quærere fauore iactantiā: sed in semetipso habere gloriā, & dicat: Mihi autem ab- sit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Qui glo- riam quærit ab altero, huic nec mundus crucifixus est, nec crucifixus est ipse cū Christo. Recepit quippe quod quærebat ab hominibus mercedem suam. b ¶ Vnus- quisq; enim onus suum portabit &c.] Videtur superio- ribus contraire, ubi ait: Alter alterius onera portate: Si enim onus suum unusquisq; portabit, alter alterius one- ra portare non poterit. Sed uidendum, quod ibi præce- perit ut peccantes in hac uita nos inuicem sustentemus, & in præsentī seculo alterutrum auxilio simus: hic au- tem de domini dicat in nos iudicio: quod nō ex alterius peccato & comparatione deterioris, sed iuxta nostrum opus, aut peccatores ab eo iudicemur aut sancti, recipi- ente unoquoq; secundum opus suum. Obscure licet do- cemur per hanc sententiā, nouum dogma quod lati- tat: dum in præsentī seculo sumus, siue orationibus, siue consilijs inuicem posse nos coadiuuari. Cum autem an- te tribunal Christi uenerimus, non Iob, non Daniel, nec Noe rogare posse pro quoquam: sed unumquemq; por- tare onus suum. ¶ Cōmunicet autem is qui catechi- zatur uerbum, ei qui se catechizat in omnibus bonis &c.] Marcion hunc locum ita interpretatus est: ut pu- taret fideles & catechumenos simul orare debere, & ma- gistrum cōmunicare in oratione discipulis: illo uel ma- xime elatus quod sequatur, in omnibus bonis: Cū utiq; si de oratione sermo fuisset, non debuerit ei præcipi qui catechizatur, sed ei qui se catechizat: id est, non discipu- lo, sed magistro. Deinde etiam cætera quæ sequuntur, cum eius expositione non congruunt: Quæ seminauerit homo, hęc & metet. Et: Bonum autem facientes, non de- ficiamus: Tempore enim suo metemus, non deficientes. Sensus itaq; iste est: Quia superius spiritualibus præce- perat: ut eos qui præocupati fuerant in aliquo delicto, instruerent in spiritu lenitatis, & alter alterius onera por- tarent adimplentes legem Christi, nunc e contrario his qui adhuc imbecilliores, & discipuli, & carnales erant, præcipit: ut quomodo ipsi à magistris spiritualia metūt, sic magistris carnalia præbeant: Qui totos se diuinæ eru- ditioni & studio tradentes, uitæ huius necessarijs indige- ant, & fiat illud quod de manna scriptum est: Qui mul-

tum non abundauit, & qui modicum non minorauit. C Bona autem in præsentī loco iuxta uulgi consuetudinē moremq; cōmunem, uictum & uestitum, & cætera quæ homines inter bona numerant, appellauit. Habentes e- nim uictum & uestitum, his cōtenti sumus. Nec mirum

gis pater uester cœlestis dabit bona petentibus se: Ego puto & Iob cum ad uxorem, quasi unam de insipienti- bus mulieribus loqueretur, respectu eius quæ ita puta- bat de corporalibus diuitijs loquutum: Si bona accepti- mus de manu domini: & rursum de angustijs & pressu- ris & tentatione quæ uictoriā afferant: Quare mala non sustineamus? Cum utiq; mala & bona non in diuitijs & pressuris, sed in uirtutibus ponantur & uitijs: ut iustus loquitur in psalmo: Quis est homo qui uult uitā, cupit uidere dies bonos: Prohibe linguam tuam à malo, & la- bia tua ne loquantur dolum. Declina à malo & fac bo- num. Proprie malum dicitur, quod uitandū est: bonum, quod facere debemus. Diues quoq; ille in euāgelio, qui mali & boni scientiam nō habebat, recte agrorum uber- tatem bona arbitrabatur, dicens: Anima, habes bona po- sita in annos multos: quiesce, comede, bibe, & latare. Et alius qui iacebat in purpura, & delicijs affluebat, audit apud inferos ab Abraham: Recepisti bona in uita tua. Illud quoq; attendendum: ne forte & hoc possit intelligi, dari discipulis mandatū: ut eis qui se instruunt, uerbum communicent, obsequantur, dociles, facilesq; se præbe- ant. In his tamen quæ bona sunt, quæ spiritualia & non hæretica uel Iudaica prauitate peruersa. d ¶ Nolite er- rare, deus non irridetur: quæ enim seminauerit homo, hęc & metet &c.] Præuidens spiritu, eos qui docentur & debent magistris sumptus & uitæ necessaria ministra- re posse obtendere paupertatē, & dicere: Ager meus hoc anno aruit siccitate: uineam grando contriuit: redditus qui esse poterant, tributa rapuerunt: non habeo unde tribuam quod iubetur, adiecit: Nolite errare, deus non irridetur. Scit, inquit, corda uestra, non ignorat faculta- tes: Excusatio uerisimilis, hominem potest utrumq; pla- care, deum non potest fallere. Et simul cohortatur ad id quod præceptum est exhibendum, semen nominans: ne putet perditum, quod multiplicato fœnore recepturus est. Ad Corinthios quoq; rationem dati & accepti, simi- li docuit exemplo: Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictione, de benedictione & metet.

Vnusquisq; sicut propositum habet in corde: non ex tri- sticia aut ex necessitate: Hilarem enim datorem deus di- ligit. e ¶ Quoniā qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionē. Qui autem seminat in spiritu, de spi- ritu &c.] Omne quod loquimur, agimus, cogitam⁹, in duobus seminatur agris, carne & spiritu. Si bona sunt quæ de manu, ore, corde promittunt: seminata in spiritu, uitæ æternæ fructibus redundabūt. Si mala, ab agro car- nis excepta, corruptiōis nobis segetē pullulabūt. Aliter: Qui legē carnaliter intelligit, repromissiones carnales, & quæ in præsentī seculo corrumpuntur, expectat. Qui au- tem spiritualis auditor est, seminat in spiritu, & de spi- ritu metet uitam sempiternam. Simul notemus sermo- nis consequentiam, & eam cum superioribus copule- mus: hominem uocari in spiritu seminantē: qui quando

A corperit uitam metere sempiternam, homo fortasse esse deficiat. Tacianus qui putatiuam Christi carnem introducens, omnem coniunctionem masculi ad foeminam immundam arbitratur: Encratarum uel acerrimus hares, talis aduersum nos sub occasione praesentis testimoniij usus est argumeto. Si qui seminat in carne, de carne metet corruptionem: in carne autem seminat, quod mulieri iungitur: ergo & is qui uxore utitur, & seminat in carne eius, de carne metet corruptionem. Respondebitur ei primum non dixisse Paulum, qui seminat in carne, sed in spiritu suo. Nemo autem secum ipse concumbit, & in sua carne seminat. Deinde ut obseruationem hanc quam annotauimus, in carne sua, ex abundanti ei concedamus: addendum est eos quoque qui comedant & bibant, & dormiant, & aliquid faciant ob refrigerium corporis: iuxta illum seminare in carne, & de ea metere corruptionem. Quod si ad hoc confugerit, ut dicat eos qui siue bibant, siue manducant, siue dormiant: in nomine tamen domini omnia cum ratione perficiant, non in carne seminare, sed in spiritu: & nos ei similiter respondebimus, eos quoque qui dei primam sententiam sequantur cum ratione facientes: Crescite & multiplicamini & replete terram: non in carne, sed in spiritu seminare. Syllogismus itaque eius inutilis & caducus, sophisma te primum decipit audientem. Caterum diligenter inspectus, facile soluitur: Neque enim possumus dicere, Abraham, Isaac & Iacob & alios sanctos uiros, qui de reprobatione nati sunt: ipsum quoque domini praecursorem: quia in carne natus est, de corruptionis germine pullulasse. Illud pariter obseruandum: quod qui seminat in carne, cum additamento suae carnis ponitur: qui autem seminat in spiritu, non dicitur in spiritu suo, sed simpliciter in spiritu. Qui enim bona seminat, non in suo quippiam, sed in dei spiritu seminat, de quo & uita est messurus aeternam. ¶ Bonum autem facientes, non deficiamus &c.] Cohortatur eos ad studium perseverantiae, qui in hac uita mercedem boni operis expectant: nescientes quia sicut in semine aliud sationis, aliud messis est tempus: sic & in praesenti uita, sementem esse opera: quae uel in spiritu uel in carne metantur: messiem uero futurum iudicium, & pro qualitate uel diuersitate sementis, diuersas nos facere messuras, centesimum & sexagesimum, & tricesimum fructum: quam segetem nemo potest metere deficiens. Qui enim perseverauerit usque in finem, hic saluus erit. Sicut & alio loco praecipitur: Esto non deficiens. Quale est autem ut cum peccatores quotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere lassemus? ¶ Ergo dum tempus habemus, &c.] Tempus sementis (ut diximus) tempus est praesens, & uita quam currimus. In hac licet nobis quod uolumus seminare. Cum ista uita transierit, operandi tempus aufertur. Unde & saluator ait:

Ioh. 9. d

Ps. 103. c

Rom. 8. c

nam. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus, non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes: maxime autem ad domesticos fidei. Videte qualibus literis scripsi uobis

me refrenem, si propter deum taceam, si per singulos commotionis aculeos, & incentiua uitiorum, dei desuper me uidentis recorder, sunt mihi occasio triumphorum. Ne dicamus in largiendo: Ille est amicus, hunc nescio: hic debet accipere, iste contemni. Imitemur patrem nostrum qui

solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Fons bonitatis omnibus patet. Seruus & liber, plebeius & rex, diues & pauper, ex eo similiter bibunt. Lucerna

cum accensa fuerit in domo, omnibus lucet aequaliter. Quod si in cunctos indifferenter liberalitatis frena laxantur: quanto magis in domesticos fidei, & in Christianos: qui eundem habent patrem, eiusdem magistri appellatione censentur? Videtur autem mihi locus iste posse & superioribus coherere: ut domesticos fidei, magistros nominet quibus supra omnia quae putantur bona, ab auditoribus suis iusserat ministrari. Breue est uita istius curriculum. Hoc ipsum quod loquor, quod dicto, quod scribo, quod emendo, quod relego, de tempore meo mihi aut crescit, aut deperit. Titus filius Vespasiani: qui in uultionem dominici sanguinis subuersis Hierosolymis, Romanam uictor ingressus est, tanta dicitur fuisse bonitatis: ut cum quadam nocte sero recordaretur in coena, quod nihil boni die illa fecisset, dixerit amicis: Hodie diem perdidit. Nos putamus non perire nobis hora, diem, momenta, tempus, aetates, cum ociosum uerbum loquimur: pro quo reddituri sumus rationem in die iudicii? Quod si hoc ille sine lege, sine euangelio, sine saluatoris & apostolorum doctrina, naturaliter & dixit & fecit: quid nos oportet facere, in quorum condemnationem habet & Iuno uniuiuas, & Vesta uirgines, & alia idola continentis? Beatus Ioannes euangelista cum Ephesi moraretur usque ad ultimam senectutem, & uix inter discipulorum manus ad ecclesiam deferretur, nec posset in plura uoce uerba contexere: nihil aliud per singulas solebat proferre collectas, nisi hoc, si lioli diligite alterum. Tandem discipuli & fratres qui aderant, tandem affecti, quod eadem semper audiret, dixerunt: Magister, quare semper hoc loqueris? Qui respondit digna Ioanne sententia: Quia praeceptum domini est, & si solus fiat, sufficit. Hoc propter praesens apostoli mandatum: Operemur bonum ad omnes: maxime autem ad domesticos fidei. ¶ Videte qualibus literis &c.] Hi qui circuncidi Galatas uolebant, disseminauerant alia Paulum facere, alia praedicare, & suo opere destruere sermonem: quod qui legem assereret abolitam, ipse inueniret in lege. Hanc opinionem, quia non poterat Paulus apud omnes praesens subuertere: prohibebatur quippe uinculis, quod ob Christi martyrium sustinebat, se ipsum per literas repraesentat. Et ne aliqua supposita epistolae suspicio nasceretur: ab hoc loco usque ad finem, manu sua ipse perscripsit: ostendens superiora ab alio exarata. Quod autem sub nomine eius a falsis doctoribus epistolae mitterentur, ad Thessalonicenses quoque demonstrat scribens: Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostrae congregationis in ipsum: ut non cito moueamini a uestro sensu, nec terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos misissim: quasi instet dies domini: ne quis uos seducat ullo modo. Et ut tota epistolam quam mittebat, suspicionem erueret falsitatis: manu sua in fine subscripsit, dicens: Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo: Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Ad Colossenses etiam quas dictauerat literas, manu sua similiter subnotauit: Salutatio mea manu Pauli: Memores estote uinculorum meorum. Et ubicunque sciebat falsos adesse doctores qui possent per apostoli auctoritatem noua dogmata seminare, epistolam manu propria subscribat. Denique & ad Corinthios scribens, in quibus erant schismata

A schismata & hæreses, unoquoq; dicente: Ego sum Pauli, & ego Apollo: ego autem Cepha, epistolam suam tali annotatione signauit: Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum Iesum Christum, anathema sit marana tha, & cætera. Propter hoc igitur uolens omnem occasio-

Gal. 6. c. nem falsis auferre do-
ctoribus: qui & Gala-
tas à ueritate euange-
lij deprauarant, finē
epistolæ manus suæ
annotatione comple-
uit dicēs: Videte qua-
libus literis scripti uo-
bis: nō quod grandes
literæ fuerint: hoc quia
pe in Græco sonat
μαλιστα, sed quod suæ
manus essent eis nota
uestigia: ut dum lite-
rarū apices recogno-
scunt, ipsum se puta-

rent uidere qui scripserat. In hoc loco uir apprimē no-
stris temporibus eruditus, miror quomodo rem ridicu-
lam locutus sit. Paulus, inquit, Hebræus erat, & Græcas
litteras nesciebat. Et quia necessitas expetebat, ut manu
sua epistolam subscriberet: contra cōsuetudinem curuos
tramites litterarum, uix magnis apicibus exprimebat: e-
tiam in hoc suæ ad Galatas indicia charitatis ostendens:
quod propter illos id quoque quod nō poterat, facere co-
naretur. Grandibus ergo Paulus literis scripsit epistolam:
quia sensus erat grandis in literis, & spiritu dei uiui, non
atramento, nec calamo fuerat exaratus. Quod autē ap-
posuit, mea manu: opera intelligamus in manib. Quam
ob causam crebro & in prophetis scribit: sermo dei qui
factus est in manu Hieremiæ siue Aggei: ut per hanc quoque
similitudinē in manu Pauli sciamus factum dei esse ser-
monem. Grandes Paulus literas non solum tunc ad Ga-
latas, sed etiam hodie scribit ad cunctos, & quamuis par-
ui sint apices, quibus eius epistolæ cōscribuntur, tamen
magnæ sunt literæ: quia in literis magnus est sensus.

a ¶ Quicumque uolunt placere in carne, hi cogunt uos
&c.] Superius ostendit ex quo loco sua subscripserit
manu: nunc quid scripserit, replicat. Caius Cæsar, & O-
ctavianus Augustus, & Tyberius successor Augusti, le-
ges promulgauerant: ut Iudæi qui erant in toto Romani
imperij orbe dispersi, proprio ritu uiuerent, & patrijs ce-
rimonijs deseruirent. Quicumque igitur circumcisi erant,
licet in Christum crederet: quasi Iudæus habebatur à gen-
tibus. Qui uero absque circumcissione se non esse Iudæum
præputio præferbat: persecutionibus tam gentiliū, quā
Iudæorum fiebat obnoxius. Has igitur persecutiones hi
qui Galatas deprauauerant declinare cupientes: circum-
cisionem pro defensione discipulis persuadebant quam
nunc Apostolus confidentiam in carne uocat: quod sci-
licet tam gentilibus quos timebāt, quā Iudæis quibus uo-
lebant placere, circumcisionem in persecutione propone-
rent. Nam nec Iudæi persequi eos poterant nec gentiles
quos uolebant, & proselytos circumcidere, & ipsos legis
præcepta seruare. b ¶ Neque enim qui circumcisi sunt,
hi legem custodiunt &c.] Propter infirmitatem, inquit,
carnis, lex impleri non potest. Vnde & Iudæi præcepta
magis hominū & doctrinas, quā dei mandata custodiunt:
neque corporālē facientes legem, impossibile quippe est,
neque spiritualem, quam non intelligunt. Vnde hoc est o-
mne quod student, quod agunt, quod nituntur: ut apud
Iudæos de uestre carnis iniuria gloriantur, & iactent suo
gentes magisterio circumcisi. Hoc autē totum faciunt, ut
Iudæis placeant, & expugnata legis inuidia cōquiescat.

c ¶ Mihi autē absit gloriari &c.] Solus potest in cruce
Christi gloriari qui tollit eam & sequitur saluatorem: qui
crucifixus carnē suā cum uitijs & cōcupiscentijs, qui mor-
tuus est mūdo, & non contēplatur ea quæ uidentur, sed

quæ non uidentur: uidēs mundū crucifixū, & transeuntē
figurā eius. Crucifigitur autē iusto mūdo ille, de quo sal-
uator ait: Ego uici mūdū. Et: Nolite diligere mūdū. Et: Ioh. 16. 2
Nō accepistis spiritū ē mūdo. Cui crucifixus est mūdo
huic mūdo & mortuus est: & iam ei uenit mundi con-
summatio, & dignus

effectus nouo cælo,
& noua terra, & nouo
testamento, canit can-
ticum nouum, & acci-
pit nomen nouū scri-
ptū in calculo, quod
nemo nouit nisi qui
acceperit illud. Quæ-
ritur quomodo nunc
Paulus dicat: Mihi au-
tem absit gloriari, ni-
si in cruce domini no-
stri Iesu Christi: cum
in alio loco de alijs
glorietur, ut ibi: Ita

1. Cor. 15. c

2. Cor. 12. c

per uestram gloriam quam habeo in Christo Iesu. Et ite-
rum: Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inha-
biter in me uirtus Christi. Et in alio loco: Bonum autem
mihi est magis mori, quā ut gloriam meam quis euacuet,
& cætera quæ in hunc modū scripta sunt. Sed sciendum
quod omnis illa gloriatio ad crucem relata, gloria cru-
cis sit, & quicquid dignum in uirtutibus perpetratur,
hoc fieri ob domini passionem. d ¶ Neque enim circum-
cisio aliquid est &c.] Quomodo fidelis & infidelis, cum
unus sit per substantiam, in duos diuiditur iuxta intelli-
gentiæ diuersitatem, Apostolo dicente: Expoliantes uos
ueterem hominem cum operibus eius, & induentes no-
uum, qui renouatur in cognitionem iuxta imaginē crea-
toris: sic & mundus cum secundum substantiam unus
sit, secundum sensum alius atque alius efficitur. Peccatori,
mūdo uetus est: sancto, nouus. Cum enim sancto mun-
dus fuerit crucifixus: nequaquā est ei circumcisio & præ-
putium: non Iudæus neque gentilis, sed noua creatura, in
quam transfiguratur corpus humilitatis nostræ, confor-
me corporis gloriæ Christi: Vetera quippe transferunt:
ecce facta sunt omnia noua. Et quomodo alia est gloria
solis, alia lunæ, alia stellarū: Stella quippe à stella differt
in gloria: sic & resurrectio mortuorū. De qua & Daniel
pari uoce concordat, dicens: Plurimi dormientiū de ter-
ræ puluere surgēt: hi in uitā æternā, & hi in opprobrium
& in confusionē æternā: Et intelligentes fulgebunt sicut
splendor firmamenti, & de iustis multi sicut stellæ in sem-
piternū. Neque enim in sole & luna, firmamento & stellis,
circūcisio aliquid ualet, aut præputiū: sed est noua cōdi-
tio sine his partib. corporū, quæ possunt secari. Ita igitur
& nos qui diligimus deū & præparata sunt nobis quæ
nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis
ascenderunt: cū de corpore humilitatis transformati fue-
rimus in corpus gloriæ dñi Iesu Christi: illud habebim⁹
corpus quod nec Iudæus possit incidere: nec cū præpu-
tio custodire gentilis. Nō quod aliud iuxta substantiam
sit: sed quod iuxta gloriā sit diuersum. Oportet enim mor-
tale hoc induere immortalitē, & corruptiū hoc incor-
ruptiōe uestiri. Huic quid simile & beatus euāgelista Io-
annes sentiens est locutus: Charissimi nūc dei filij sumus,
& necdū manifestū est quid futuri sumus: Scimus quia
si manifestatū fuerit: similes ei erimus, quia uidebimus
eum sicut ipse est. Quia ergo necdum manifestū est illud
corp⁹ gloriæ Iesu Christi: quod & uestigia clauorū post
resurrectionem habuit, & clausis ianuis est ingressum:
nos qui iā nūc in baptismo Christo cōresurreximus,
in nouum renati hominē, nec circumcissioni, nec præpu-
tio seruiamus: sed quod futuri sumus, iā nūc nos esse cre-
damus. e ¶ Et quicumque hanc regulam &c.] Ad nor-
mam omnia diriguntur, & utrū praua rectaue sint, cum
regula apposita fuerit arguuntur: Ita & doctrina dei
quadam

Col. 3. 6

1. Cor. 15. e

Dan. 12. 2

1. Cor. 15. g

1. Ioan. 3. 4

quodam quasi norma sermonis est: quæ inter iusta iudicat & iniusta: quam qui secutus fuerit: habebit pacem in semetipso quæ superat omnem sensum: & post pacem, misericordiâ quæ præcipua est in dei Israel. Dei uero Israel est, ad distinctionem eius qui dei Israel esse cessauit. Dicunt enim se esse iudeos & non sunt, sed mentiuntur: cum sint de synagoga sathanæ. Nec mireris si ad imitationem spiritualis Israel, carnalis sit Israel, quæ nec pacem habeat nec misericordiâ: de qua &

1. Cor. 8. b ad Corinthios scribitur: Videte Israel secundum carnem: cum ad imitationem quoque dei & domini, multi sint dii & multi domini, siue in celo siue in terra. Pulchre autem uno sermone ut epistolam iuxta propositum argumentum finiret, Israel dei uocauit: quo scilicet omnia quæ supradicta sunt, non extra causam, sed ex causa disputata doceatur. **a** ¶ De cætero nemo mihi molestus sit &c. Non quæ si defecerit in docendo, sed quo & agricola hunc habeat laborem, si quæ plantauerit uirgulta siccentur: & pastor sollicitudinem si pecora quæ congregauerat dissipata laentur. Melius ergo in Græco legitur: De cætero labores mihi nemo exhibeat: ne rursum scilicet in uobis necessitatem habeam laborandi. Laborem præstat magistro qui aliter & uiuit & sentit, quam magister & docuit & fecit. Potest & contentionem eorum si qui contradicere deinceps uoluerint præuenire, quod etiam ad Corinthios in uelando mulieris capite, & masculi non uelando, post multa complexus est, dicens: Si quis autem uidetur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesia dei: hoc est, nos diximus quæ nobis honesta uidebantur & iusta: si quis autem nolens acquiescere ueritati, **B** querit quid respondeat, & quibus nitatur contra: sciat se responsione non dignum, qui magis contendere paratus est quam doceri. **b** ¶ Ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto &c. Qui post aduentum Christi in carne circumciditur, non portat stigmata domini Iesu, sed habet gloriam in consulatione sua. Qui uero in plagis supra

modum, in carceribus frequenter: ter uirgis caesus est: semel lapidatus est, & cætera quæ in Catalogo scripta sunt gloriandi: hic stigmata domini Iesu in corpore suo portat. Forte & is qui macerat corpus suum & subijcit seruituti: ne alij prædicans ipse reprobis inueniatur, portat stigmata domini Iesu in corpore suo. Lata bantur & apostoli quod digni fuerant pro nomine Iesu contumeliâ pati. **c** ¶ Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro &c. Non dissensio,

non legis seruitus, non rixa, non iurgium, sed gratia domini Iesu Christi sit cum spiritu uestro. Nequaquam cum carne, nequaquam cum anima: siue quia spirituales facti, caro & anima esse desistis: siue quod in principali etiam ea quæ minora sunt comprehendantur. Anima enim & caro subiecta sunt spiritui. De quo & Ecclesiastes loquitur: Spiritus reuertetur ad eum qui dedit illum. Et Paulus in alio loco: Ipse spiritus testimonium perhibet spiritui nostro. Hæc autem gratia domini Iesu non cum omnibus est, sed cum his qui fratres ab apostolo merentur uocari, fratres fideles, fratresque germani: quod amen uerbum significat Hebræum. Amen enim Lxx. interpretes, fiat: Aquila, Symmachus & Theodotio, fideliter siue uere, interpretati sunt. Et quomodo in ueteri testamento quadam iurandi consuetudine deus sua uerba confirmat, dicens: Vt ego dico dominus: per sanctos quoque iuratur, uiuit anima tua: ita & saluator noster in euangelio per uerbum amen uera esse quæ loquitur ostendit. Quod autem amen consensum significet audientis, & sit signaculum ueritatis, ad Corinthios quoque prima nos docet, in qua Paulus ait: Cæterum si benedixeris spiritui: quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicit amen super tua benedictione: quod dominam quidē nescit quid dicas? Ex quo ostendit non posse idioten respondere uerum esse quod dicitur: nisi intellexerit quod docetur.

Commentariorum in epistolam ad Galatas finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN EPISTOLA ad Ephesios ad Paulam & Eustochium procemium.

I quicquam est Paula & Eustochium, quod in hac uita sapientem uirum teneat, & inter pressuras & turbines mundi æquo animo manere persuadeat: id esse uel primum reor, meditationem & scientiam scripturarum. Cum enim à cæteris animantibus hoc uel maxime differamus, quod rationale animal sumus, & loqui possumus: ratio autem omnis & sermo, diuinis libris continetur, per quos & deum discimus, & quare creati sumus, non ignoramus: miror quosdam extitisse qui aut ipsi se inertia & somno dantes, nolint quæ præclara sunt discere: aut ceteros qui id studij habent reprehendendos putent. Quibus cum possim districtius respondere: & breuiter eos uel offensos dimittere uel placatos, multo esse melius scripturas legere quam augendis & cumulandis opibus inhiare: Illud dicam, quod uel apud iniquissimum iudicem obtineam: placere mihi ocium meum, & solitudinem omni celebritate iucundiores uideri. Et quomodo ego non reprehendo, non damno quod faciunt: ita illos ineptias meas mihi debere concedere. Parum eloquens sum, quid ad te? disertorem lege. Non digne Græca in Latinum transfero, aut Græcos lege, si eiusdem linguæ habes scientiam, aut si tantum Latinus es, noli de gratuito munere iudicare, & ut uulgare prouerbiū est, Equi dentes inspicere donari. Nunquid te manu cōserta in ius treho, quia nostra non scribas? Me imperitior quisque lecturus est, tua forsitan dicta si scripseris, Tullius admirabitur. Nunquid aut Tertullianus beatum martyrem Cyprianum, aut Cyprianus Lactantium, aut Lactantius Hilarium deterruit à scribendo? Taceo de cæteris minutalibus qui mecum in libris suis garriunt, Nisi & parua fuerint magna eminere non possunt. Primum non dicitur, nisi secundum sequatur & tertium. Ad summa non scandimus, nisi per ima